

AZƏRBAYCAN DİLİ

8

Dərslik

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni

*Musiqisi Üzeyir Hacıbəylinin,
sözləri Əhməd Cavadındır.*

Azərbaycan! Azərbaycan!
Ey qəhrəman övladın şanlı Vətəni!
Səndən ötrü can verməyə cümlə hazırlız!
Səndən ötrü qan tökməyə cümlə qadırız!
Üçrəngli bayraqınla məsud yaşa!
Minlərlə can qurban oldu!
Sinən hərbə meydan oldu!
Hüququndan keçən əsgər,
Hərə bir qəhrəman oldu!

Sən olasan gülüstan,
Sənə hər an can qurban!
Sənə min bir məhəbbət
Sinəmdə tutmuş məkan!

Namusunu hifz etməyə,
Bayraqını yüksəltməyə
Cümlə gənclər müştaqdır!
Şanlı Vətən! Şanlı Vətən!
Azərbaycan! Azərbaycan!

HEYDƏR ƏLİYEV
AZƏRBAYCAN XALQININ ÜMUMMİLLİ LİDERİ

TOFİQ HACIYEV
SAMİRƏ BEKTAŞİ
MEHİRİBAN VƏLİYEVA
YEGANƏ HÜSEYNNOVA

AZƏRBAYCAN DİLİ

8

*Ümumtəhsil məktəblərinin 8-ci sinfi üçün
Azərbaycan dili (tədris dili) fənni üzrə*

DƏRSLİK

Bu nəşrlə bağlı irad və təkliflərinizi
info@eastwest.az və derslik@edu.gov.az
elektron ünvanlarına göndərməyiniz xahiş olunur.
Əməkdaşlığınıza üçün əvvəlcədən təşəkkür edirik!

MÜNDƏRİCAT

<i>Giriş</i>	5	Tariximizin şanlı səhifəsi	86
<i>Şərti işarələr</i>	5	Qırxıncı fəndi bu günə saxlamışdım	88
I. Bilik xəzinədir (söz birləşmələri)		Qədim türklərdə tərbiyə	90
Dialoq	6	Sədaqətli dost	93
Qori seminariyasında Azərbaycan şöbəsi necə açıldı	10	Nar dənəsi	96
Yaxşılıq itmir	13		
Ana dili	16		
Mədinə xanım Qiyasbəyli	19		
Mücrü	22		
Mətn	25		
II. Tarixin daş yaddaşı (sintaktik əlaqələr)			
Dialoq	28	IV. Şəxsiyyətlər (əlavə, həmcins üzvlər)	
Mətn	33	Dialoq	98
Muğan	37	Hüseynqulu Sarabskinin xatirələri	102
Gülüstan	42	Vaqif obrazından başlanan səhnə uğuru	106
Zivər bəy Əhmədbəyov	45	İlk aktrisamız kimdir?	110
III. Milli-mənəvi dəyərlərimiz (cümlə üzvləri)		“Evrika”	114
Dialoq	50	Oqtay Eloğlu	117
Duyğular adası	55		
Səhəng içində nə varsa, onu sizdirar	58		
Mətn	62	V. Mətbuat: dünən və bu gün (xitab və ara sözlər)	
Zəhər	66	Dialoq	120
Qaranquşların ömrü 6 aydır	70	Əhvalbürsanlıq	123
Həmrəyliyimiz əbədidir	73	“Molla Nəsrəddin”ə gedən yol	130
İnanılmaz tarixi fakt	75	Yalançı “Xortdan”	134
Sədaqət	79	İlk redaktor. O kim imiş?	137
Hekayət	82		
		VI. Sənət dünyasına səyahət (cümlənin şəxsə görə növləri)	
		Dialoq	140
		Hacı Zeynalabdin Şirvani	145
		Mahmud Kaşgari	148
		Qurban Səidin gizli qalmış ömrü	151
		Fərhəng Hüseynov	154
		“Azərbaycan” şeirində nələr gizlənib	156

ƏZİZ DOSTLAR!

“Doğma dilim, sən ki varsan...” ifadəsi ilə başlanan “Azərbaycan dili” dünyamıza xoş gəlmışsiniz. 8-ci sinifdə siz daha böyük dil vahidləri: söz birləşmələri, cümlə, onların dildəki yeri haqqında məlumat alacaqsınız. Bu bilgilərdən istifadə etməklə ətraf mühiti, həyatı dərk etməyə çalışacaq, düşüncələrinizi başqaları ilə bələşdirməklə yanaşı, özünüz də müxtəlif xarakterli mətnlər yazmaq və hazırlamaq bacarıqlarına yiyələnməliyik. Mədəni nitq isə həm də qrammatik qaydalarla əməl etməyi tələb edir.

Diqqətli olsanız, səylə çalışsanız, oxuduğunuz və dinlədiyiniz mətnlərin məzmun və ideyasını müəyyənləşdirməklə yanaşı, özünüz də müxtəlif xarakterli mətnlər yazmaq və hazırlamaq bacarıqlarına yiyələnməcəksiniz.

Layihələr hazırlamağı da unutmayın. Siz il ərzində həmin layihələr üzrə işlərə cəlb ediləcəksiniz. Layihələrin hazırlanması üçün Azərbaycan dili dərsliyiniz sizə istiqamət verəcək. Bu dərs ili ərzində sizə aşağıdakı layihələri həyata keçirmək təklif olunur:

- 1) qəzet hazırlamaq;
- 2) kompleks lügət hazırlamaq.

Sizə uğurlar diləyirik!

ŞƏRTİ İŞARƏLƏR

– Dinləyib-anlama
və danışma

– Nitqi zənginləşdirmə

– Qrammatik sual
və tapşırıqlar

– Yazı

– Lügət

– Dil qaydaları

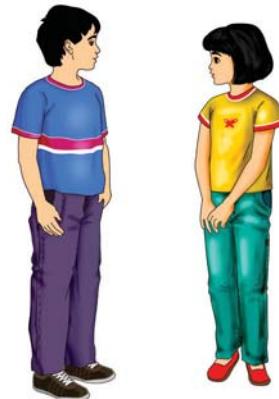
– Açıq sözlər

I BİLİK XƏZİNƏDİR

1. Dialoqu tələffüz qaydalarına uyğun oxuyun.

*İstəsən çatmaq kamalın fövqünə, qıl səy ki,
Səy artdıqca bu yolda artacaqdır qiymətin.*

Məhəmməd Füzuli

- **Xoş gördük,** əziz dost! Səni yeni tədris ilinin başlanması münasibətilə təbrik edirəm.
- Çox sağ ol, mən də səni təbrik edirəm.
- Necəsən? Çoxdandır, görüşmürük.
- Mən Bakıya dünən gəlmışəm.
- Mən isə srağagün gəlmışəm.
- Yəqin, yaxşı istirahət etmişən.
- Elədir. Babamla rayonlarımızı gəzdik. Şəkidə, Qaxda, Balakəndə olduq.
- Mən də Qubaya getmişdim. Oradan ma-raqlı məlumatlar toplamışam.
- Mən də tətili maraqlı keçirdim. Babamla elə səhbətlərimiz olub ki! Sənə babamın tarixçi olduğunu demişdim.
- Bilirsən, mən Qubada olanda Amsar kəndində Abbasqulu ağa Bakıxanovun ev-muzeyinə getdim. Sən demə, o, Xəzər dənizinin ilk azərbaycanlı araşdırıcısı olub.
- Çox maraqlıdır. Bilirsən, şərqsünas Qustav Edmund Qrünebaum yazar ki, Şərq mədəniyyəti Qərbə güclü təsir göstərmişdir. Elm, memarlıq, tikinti, gəmiçilik və s. sahələrdə Avropa Şərqə borcludur. Babam deyir ki, İslam mədəniyyətinin “dörd dirək” ideyası orta əsrlərdə Avropa universitetlərinin qapısı üstündə

*Çərçivəyə alınmış
sözü görüşmə
etiketi adlandır-
maq olarmı?*

*Siz də yoldaşları-
nızla müzakirə
aparin. Həqiqə-
tənmi, dünya
“dörd dirək” üzə-
rində dayanır?*

vurulmuş lövhədə belə yazılıbmış: “Dünya 4 dirək üzərində durur: alımların hikməti, böyüklerin ədaləti, dindarların ibadəti və qəhrəmanların şücaəti”.

- Bununla bağlı uşaqlarla da müzakirə apararıq.
- Mütləq. Bizə gələrsən, babamla da bu barədə fikirlərimizi bələşərik. Hələ onun Sədi, Bəhmənyar, Nizami, Tusi, Füzuli haqqında dediklərini danışsam...
- Mən haradasa oxumuşam ki, İbn Sina dəfələrlə Azərbaycan şəhərlərinə səfər etmiş, “Tibb qanunları” əsərini də Həmədanda olarkən yazmışdır. Bəhmənyar onun yanında filosof kimi formalaşmışdır.

– Babam Sankt-Peterburq və Daşkənddə Bəhmənyarın sualları və İbn Sinanın cavabları yazılmış iki məktub saxlandığını deyir. Babam onu da dedi ki, Bəhmənyar öz *risalələrində əxlaqi-etik* problemləri, *idrak* məsələlərini araşdırarkən göstərmişdir ki, ağıl və bilik insanın ən başlıca var-dövlətidir. İnsan öz ömrünü var-dövlət toplamağa deyil, bilik mənimsəməyə sərf etməlidir. Ağıl, bilik insanın ən etibarlı müdafiəçisi, ən yaxın dostudur. Sərvət qorunur, əql isə insanı qoruyur. Biliyə yol xeyirxahlığa və xoşbəxtliyə yol deməkdir.

– Nizaminin də elm haqqında maraqlı fikirləri var. Gəl nümunələr toplayıb yoldaşlarımıza böllüşək, elmin insan həyatındaki rolü barədə fikir mübadiləsi aparaq.

– Yaxşı fikirdir. Uşaqlara deyiləsi sözümüz çıxdır ki...

– Yaxşı olar. Sabah dərslər başlayır. Qarşında maraqlı işlər olacaq.

*Sizcə, dostlar hansı maraqlı işləri nəzərdə tuturdular?
Siz bu dərs ilində hansı layihələri həyata keçirmək istəyirsiniz?*

Son cümləyə hansı etiketi artırmaq olar?

2. Dialoqun əvvəlində M.Füzulidən nümunə gətirilmiş beytə diqqət yetirin. Sizcə, niyə o, mətnin əvvəlində verilmişdir?
3. “Biliyə yol xeyirxahlığa və xoşbəxtliyə yol deməkdir” fikrini müzakirə edin və əsaslandırın.
4. Dialoqdan hansı faktları öyrəndiniz və hansı nəticəni çıxardınız?
5. Rəşid bəy Əfəndiyevin “Elm bir xəzinədir, onu səndən kimsə darta, çala bilməz” fikri ilə Bəhmənyarın “Sərvət qorunur, əql isə insanı qoruyur” kəlamını müqayisə edin, ortaq nəticəyə gəlin.
6. Başlıq əsasən dərsliyin bu bölməsində nə haqqında söhbət gedəcəyini müəyyənləşdirin. Bölmənin adı ilə razınızızmi?

- ✓ **Dialoqdakı hadisələri üçüncü şəxsin dilindən bu nümunə əsasında davam etdirin.**

Tətildən sonra görüşən dostlar öz yay təəssüratlarını, istirahətləri, topladıqları maraqlı faktlar barədə fikirlərini böülüşürlər. Dostlardan biri Qubada Abbasqulu ağa Bakıxanovun ev-muzeyinə getdiyini, onun Xəzərin ilk araşdırıcılarından biri olduğunu deyir. Digər dostun məlumatları isə daha maraqlı idi. O, ...

7. Dialoqdan açar sözləri seçin və onlarla bağlı fikir mübadiləsi aparın.
8. Fərqləndirilmiş sözlərin leksik mənalarını izah edin.
9. Dialoqdakı *araşdırıcı* sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar?
10. Dilimizdə hansı görüşmə etiketləri vardır? Ardıcılığı davam etdirin.

Salam, sabahınız xeyir, ...

11. Leksik mənası olan və olmayan sözləri seçib qruplaşdırın. Seçiminizi əsaslandırın.
yəqin, rayon, tarixçi, ilə, dirək, isə, amma, muzey, srağagün, məktub, ki.
12. Aşağıdakı hansı sözləri bir-biri ilə leksik məna cəhətdən əlaqələndirmək olar? Səbəbini izah edin.
savayı, yay, maşın, rəng, ancaq, təkər, alım, tünd, çay, hikmət, tətil, süfrə, xasiyyət, dostdan, ağaç, uşaq, yarpaq, üçün, qədər və s.

➔ **İki və daha artıq müstəqil sözün məna və qrammatik cəhətdən bir-ləşməsinə söz birləşməsi** deyilir.

Müstəqil söz dedikdə əsas nitq hissələri nəzərdə tutulur. Köməkçi nitq hissələri: qoşmalar, bağlayıcılar, ədatlar söz birləşmələrinin tərkibində iştirak edə bilir, amma söz birləşməsi yarada bilmir.

13. Qaydaya əsasən söz birləşməsinin yaranması üçün aşağıdakı xüsusiyyətlər-dən hansının vacib olduğunu müəyyən edin.
- məna bağlılığı
  - sözlərin leksik mənaya malik olması
  - sözlərin yalnız qrammatik mənaya malik olması
- ✓ *Fikirlərinizi ümumiləşdirin.*

14. Dialoqda altından xətt çəkilmiş birləşmələri seçin və aşağıdakı kimi qruplaşdırın.

Mürəkkəb sözlər:

Söz birləşmələri:

✓ *Müqayisə aparın, ortaq və fərqli cəhətləri göstərin.*

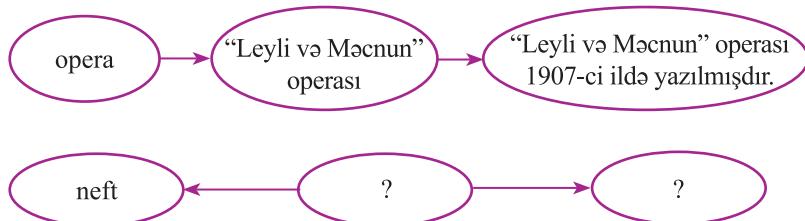
15. Aşağıdakı ifadələrin hər birinin xüsusiyyətlərini sadalayın və müqayisə aparın. Söz, söz birləşmələri və cümlələri fərqləndirən nədir? Fikirlərinizi əsaslaşdırın.

Kəlam, yaddaqlan, yaddaqlan kəlam, Bu, Nəsiminin kəlamlarıdır, atalar sözləri, Azərbaycanlıyam.

Nümunə:

yaddaqlan kəlam – söz birləşməsidir, iki müstəqil sözdən ibarətdir, sözə nisbətən konkretlik bildirir.

16. Nümunəyə əsasən sxemi tamamlayın. Nə müşahidə etdiniz?

17. Sizcə, söz birləşmələrinin nitqdə rolu nədir?

18. İbn Sina və Bəhmənyar haqqında məlumat toplayıb təqdimat hazırlayın.
Təqdimatdakı slaydlara söz birləşmələrindən ibarət başlıq seçin.

AZ

Layihə işinə start verin. Bunun üçün yeni sözlər toplayın və onları əlifba sırası ilə qruplaşdırın.

Yazılışı	Deyilişi	Leksik mənası	Qrammatik mənası
axtarış	[axdarış]	axtarma işi	isim
maraqlı	[maraxlı]	diqqət çekən	sifət

Növbəti bölmələrdə də rast gəldiyiniz sözlərdən istifadə edərək lügətyaratma işini davam etdirin.

QORİ SEMİNARIYASINDA AZƏRBAYCAN ŞÖBƏSİ NECƏ AÇILDI

1876-cı ildə Gürcüstanın Qori şəhərində Qafqaz xalqlarının uşaqlarının təhsil alması üçün seminariya açılmışdı. Burada xristian uşaqlar “padşah xərci”nə oxuyurdular. Ancaq müsəlmanlardan da istəyən olsa idi, öz xərcinə uşaqlarını seminariyada oxuda bilərdi. Dövrünün görkəmli ziyalıları: Tiflisdə fəaliyyət göstərən Şərqi dilləri üzrə baş mütərcim Mirzə Fətəli Axundzadə və Tiflis müsəlman məktəbinin şəriət müəllimi Mirzə Hüseyn Qayıbzadə Qori seminariyasının nəzdində Azərbaycan bölməsi açmaq xahişi ilə Qafqaz canişini Mixail Romanovun qəbuluna gedirlər. Nə qədər yalvar-yaxar etsələr də, dil töksələr də, canişin yola gəlmir. Deyir ki, şöbə açsalar da, oxuyan olmayıacaq. M.F.Axundzadə həmin dövrə Rusiyada və dünyada böyük zəka sahibi kimi şöhrət tapmış azərbaycanlı alim və ziyalıların adlarını çəkməyə başlayır. Mirzə Cəfər Topçubaşovu, Həsən bəy Zərdabını, Abbasqulu ağa Bakıxanovu, Mirzə Kazım bəyi xatırladır. Şəmistan Nəzirli “Qoridən gələn qatar” kitabında yazır: “Mirzə Fətəli Peterburq Universitetinin fəxri doktoru Mirzə Kazım bəy azərbaycanlıdır, bizim həmyerlimizdir”, – deyəndə canişinin sıfatində heyrətə bənzər təccüb yarandı. Bundan ruhlanan Mirzə Fətəli həmyerlişi haqqında daha ətraflı məlumat verir: “Mirzə Kazım bəy təkcə RUSİYA ELMLƏR AKADEMİYASININ müxbir üzvü deyil, o həm də Londonda BÖYÜK BRİTANIYA və İRLANDİYA KRAL CƏMİYYƏTİNİN üzvüdür. Kopenhagendə ŞİMALİ ANTİKVARİLƏR KRAL CƏMİYYƏTİNİN üzvü seçilmiştir. Üç dəfə Demidov mükafatını almışdır”. Bu söhbətlər sonda seminariyanın nəzdində Azərbaycan şöbəsinin açılması ilə nəticələndi.

Sizcə, müsəlmanlarla xristianlar arasında qoyulan fərqiñ səbəbi nə idi?

1. Nə üçün M.Romanov Azərbaycan şöbəsinin açılmasına razılıq vermirdi?
2. Mətni abzaslara ayırin, əsas faktları tapmaq üçün suallar tərtib edin və yoldaşlarınıza həmin suallarla müraciət edin.
3. Bu gün dövlətimizin təhsilin inkişafı üçün etdiklərini mətnin ilk abzasında verilmiş fikirlərlə müqayisə edin və nəticə çıxarın.
4. Mətni davam etdirmək üçün əlavə məlumatlar toplayın.

✓ Mətn əsasında dialoq qurun.

Nümunə: ——————→

- Bilirsənmi ki, *Qori müəllimlər seminariyası* azərbaycanlıların dün-yəvi təhsil almışında ilk addımlarını atdıqları təhsil ocağı olmuşdur?
- Əlbəttə. Onu da bilirəm ki, bu seminariya 1876-ci ildə *Qori şəhərində fəaliyyətə başlamışdır.*

5. Fərqləndirilmiş sözlərin leksik mənalarını izah edin.
6. *Seminariya, lisey, gimnaziya* sözlərinin məna fərqlərini göstərin.
7. 4-cü cümlədə çoxmənalı sözləri tapın və fikrinizi müvafiq cümlələr qurmaqla əsaslandırın.
8. *Dil* sözünün həm omonim, həm də çoxmənalı olduğunu əsaslandırın.
9. Mətndən frazeoloji birləşmələri seçin və sərbəst söz birləşmələrindən fərqləndirin.
10. Mətndən söz birləşmələrini seçib yazın.
2 sözdən ibarət olanlar: 3 sözdən ibarət olanlar:
daha çox sözdən ibarət olanlar:

➔ Söz birləşmələrinin quruluşuna görə iki növü var:

1. Sadə söz birləşmələri   2. Mürəkkəb söz birləşmələri

Sadə söz birləşmələri iki müstəqil sözdən (müstəqil Azərbaycan, istirahət mərkəzi), *mürəkkəb söz birləşmələri* isə üç və daha artıq müstəqil sözdən (Azərbaycanın üçrəngli bayrağı, Sabirin satirik şeirləri, vətəni göz bəbəyi kimi qorumaq) **ibarət olur.**

11. Söz birləşmələrini seçib quruluşunu müəyyən edin.

Ən doğru söz, təzə imarətin bəzək işləri, Azərbaycan memarlığı, razı olmaq, zirvəyə doğru yol, sənin üçün, lügətin ilk cildi, dayaq olmaq, məsələ həll etmək.

✓ *Bunlardan hansılardan söz birləşməsi hesab etmək olmaz? Fikirlərinizi əsaslandırın.*

12. Verilən nümunələrə söz əlavə edib onları mürəkkəb söz birləşmələrinə çevirin.

Azərbaycanlı alim, ziyahıların fikirləri, Azərbaycan şöbəsi, seminariyanın məzunları.

13. Lügətin köməyi ilə mətndə bütün hərfləri böyük yazılmış ifadələrin düzgün yazılışını müəyyənləşdiririn.

➔ **Mürəkkəb adlar söz birləşməsi şəklində olur. Belə adların tərkibindəki bütün sözlər ayrı yazılır. *Ad və soyadlar, ölkə adları, idarə və təşkilat adları* və s. mürəkkəb adlar hesab edilir. Tərkibindəki bütün sözlərin baş hərfi böyük hərfə yazılan mürəkkəb adlar bunlardır:**

- 1. Soyad, ad və ata adı:** Əliyeva Vəfa Bəxtiyar qızı;
- 2. Ölkələrin, muxtar respublikaların və vilayətlərin adları:** Azərbaycan Respublikası, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri;
- 3. Şəhər və rayon tabeliyində olan idarə və təşkilat adları:** Azərbaycan Respublikası Prezident Administrasiyası, Uşaqların Xilası Təşkilatı;
- 4. Yüksək dövlət vəzifələri:** Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Milli Məclisin Sədri, Azərbaycan Respublikasının Baş Naziri;
- 5. Tərkibində gün sözü olan və təqvimə düşən tarixi hadisələr:** Azərbaycan Dili və Azərbaycan Əlifbası Günü, Beynəlxalq Ana Dili Günü və s.

Bu tipli mürəkkəb adların tərkibində işlənən *oğlu, qızı, yanında, üzrə* sözləri kiçik hərfə yazıılır.

14. Mürəkkəb adlardan istifadə etməklə kiçik mətn tərtib edin.

15. “Xalqın tarixində əhəmiyyətli rol oynamış ziyalılarımızı tanıyıraqmı?” mövzusunda müsahibə götürün. Bu zaman yerinə uyğun olaraq, görüşmə etiketlərindən və mürəkkəb adlardan istifadə edin. Müsahibə əsasında qısa mətn yazın.

Müsahibə götürmək üçün yaddaş:

- Mövzunun müəyyənləşdirilməsi;
- Sualların tərtib edilməsi;
- Müsahibənin aparılacağı yer, məkan və şəxslərin müəyyənləşdirilməsi;
- Alınan cavabların sistemləşdirilip yekunlaşdırılması.

YAXŞILIQ İTMİR

(“Qoridən gələn qatar” sənədli povestindən)

▼ xeyriyyəçi

▼ xeyirxah

XIX əsrin ortalarında Qazaxda günəməz fəhlə işləyən iranlı Məmmədəli ağır zəhməti bahasına əlinə yaxşı maya salır. Bu zəhmətkeş hambal özünə on yeddi otaqlı bir imarət tikdirir. Əsrimizin əvvəllərində doğma vətəni İrana köçüb getmək istəyən Məmmədəli evini hərraca qoyur. Sözsüz ki, hər kişi belə bir əzəmətli mülk ala bilməzdi. Qazaxda iki pullu, qızılı kişi Məmmədəlinin mülkünü almaq üçün müştəri düşür: Qıraq Kəsəməndən İsrafil ağa və Kosalardan Məşədi İbrahim. Onu da deyək ki, Qaçaq Kərəmlə qatı düşmən olan İsrafil ağa öz dövrünün böyük xeyriyyəcisi olmuşdur.

Şahidlər, mülk sahibi və alıcılar bir yerə yiğisib binaya qiymət qoyurlar. Əvvəlcə İsrafil ağa yüz qızıl verir, mülk sahibi başını bulayır. Məşədi İbrahim yüz əlli qızıl təklif edir, İsrafil ağa isə iki yüz. Mülk sahibi yenə razılaşır... Nə isə, məzənnə belə-bələ qalxır. Məşədi İbrahim “beş yüz qızıl”, – deyib dayanır. İsrafil ağa dinmir. Ağanın və mülk sahibinin susduğunu görən Məşədi İbrahim oğlu Müseyibi yanına çağırıb deyir: “Bala, qaç evə, anana de, kalça gönüünün arasında nə qədər qızıl varsa, versin, götür, gəl”.

Qızıllar gələnə qədər heyətdən səs-səmir çıxmır. İsrafil ağa inanmış ki, Məşədi İbrahimdə bu qədər qızıl olsun. Müseyibin gətirdiyi qızıl-ları görən İsrafil ağa xeyir-dua verir:

– Məndən keçdi. Allah xeyir versin, Məşədi İbrahim, – deyir, – sağlıqla yaşayasan.

Qori seminariyasının Azərbaycan şöbəsi Qazaxa köçürünləndə səxavətli, xeyirxah niyyətli Məşədi İbrahim öz şəxsi mülkünü seminariyanın direktoru Firidun bəy Köçərliyə bağışlayır. Bu, səbəbsiz deyildi.

1914-cü ildə hərtərəfli maddi imkanı olan səxavətli maarifpərvər Məşədi İbrahim oğlu Müseyibi Qoriyə aparıb seminariyaya qəbul etdirir. İlk dəfə görüşüb tanış olduğu Firidun bəy Köçərli ilə dostluğun binasını qoyur. Təəssüf ki, ipə-sapa yatmayan, dəliqanlı gənc Müseyib il yarım oxuduqdan sonra seminariyanı atıb Qazaxa qayıdır. Vaxtını Kürdə balıq tutmaqda, çöldə dovşan ovunda, eyş-işrətdə keçirir.

Məşədi İbrahim isə oğlunun bu bivec hərəkətlərinə yanıb-yaxılırmış. O, Qazaxdan və onun kəndlərindən bir neçə kasib, kimsəsiz uşağa maddi cəhətdən kömək edib Qori seminariyasına oxumağa göndərir. Oğlundan bir şey çıxmayağınını görən Məşədi İbrahim kimsəsizləri oxutmaqla təsəlli tapır.

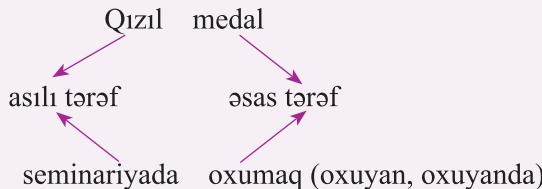
Şəmistan Nəzirli

1. Sizcə, mətnə verilən ad məzmuna uyğundurmu? Siz mətnə hansı adı verərdiniz?
2. Hər abzasdakı faktları seçin və münasibət bildirin.
3. Məşədi İbrahim öz şəxsi mülkünü nə üçün seminariyaya bağışlayır?
4. Məşədi İbrahimin oğlunun hərəkətinə münasibət bildirin. Necə düşüñürsünüz, insan mütləq ali təhsil almalıdır mı?
5. Mətndən çıxan əsas fikri müəyyənləşdirin.
6. “Mətndə hansı suala cavab yoxdur?” şərtinə əsaslanan tapşırıq hazırlasa idiniz, hansı suallardan istifadə edərdiniz?

7. Fərqləndirilmiş sözlərin leksik mənalarını müəyyən edin. Onların qarşılığını tapın.
8. *Bina* və *maya* sözlərinin kontekstə uyğun mənalarını izah edin.
9. Mətndə məcazi mənada işlənmiş sözləri seçin və seçimini əsaslandırın.

➔ **Söz birləşməsində I tərəf asılı, II tərəf əsas tərəf hesab edilir. Əsas tərəf tabe edən, asılı tərəf tabe olandır.**

Söz birləşmələrinin həm əsas, həm də asılı tərəfləri müstəqil sözlərdən ibarət olmalıdır. Tərəflər adlarla (*isim, sıfət, say, əvəzlik, zərfl*) və feilin təsriflənməyən formaları ilə ifadə olunur.

10. Mətndə fərqləndirilən söz birləşmələrini aşağıdakı kimi qruplaşdırın.

Əsas tərəfi adlarla ifadə olunan	Əsas tərəfi feilin təsriflənməyən formaları ilə ifadə olunan
XIX əsrin ortaları	Qazaxda günəmzdə fəhlə işləyən .....

→ **Əsas tərəfin ifadə vasitəsinə görə söz birləşmələrinin iki növü var:**

1) ismi birləşmələr; 2) feili birləşmələr.

Əsas tərəfi adlarla ifadə olunan söz birləşmələrinin *ismi birləşmələr* deyilir. Məsələn: baharın gəlişi, uşaq ədəbiyyatı, səfər təəssüratı, çalınan musiqi, çalışqan şagird.

Əsas tərəfi feilin təsriflənməyən formaları (*məsdər, feili sıfət, feili bağlama*) ilə ifadə olunan söz birləşmələrinin *feili birləşmələr* deyilir. Məsələn: el qeyrəti çəkən, vicedanla yaşamaq, ədalətlə həll etdikdə və s.

11. Aşağıdakı mətndən ismi və feili birləşmələri seçib quruluşuna görə növünü müəyyən edin. Mürəkkəb adları müəyyənləşdirin, yazılışına diqqət edin.

İsrafil ağa Kərbəlayev XX əsrin əvvəllərinə kimi Qazax qəzasının tanınmış xeyriyyəçi bəylərindən olub. O, indiki Ağstafa rayonunun Qıraq Kəsəmən kəndində bəy ailəsində anadan olmuşdur. Qazax şəhərində qədim hamam tikdirən Israfil ağanın malı, mülkü (indiki 3 nömrəli məktəbin binası) dağdırılmış, özü isə 1917-ci ildə bolşeviklər tərəfindən Poylu körpüsündə gullələnmişdir.

Abbas Zamanovun tədqiqatlarına görə, 1912-ci ildə Mirzə Ələkbər Sabirin şeirlərini "Hophopnamə" adı altında nəşr etmək üçün keçirilən ianə toplanışında Israfil ağa böyük həcmdə yardım göstərmişdir.

✓ *Bu mətn "Yaxşılıq itmir" mətni ilə hansı baxımdan əlaqələnə bilər?*

→ **Tərkibində *şəhər, kənd, küçə, meydan, okean, dəniz, çay, körpü* və s. sözlər olan mürəkkəb adlarda birinci söz böyük, ikinci söz kiçik hərfə yazıılır.** Məsələn: Sakit okean, Xəzər dənizi, Kür çayı və s.

12. Nöqtələrin yerinə lazımlı olan sözləri yazıb fikrinizi əsaslandırın.

Poylu körpüsü → ..... birləşmədir, çünkü ..... .
İanə toplanışı → ..... .

13. "Təhsil imkanları bu gün" mövzusunda inşa yazın.

Sizcə, təqdimatımızda lügətə məxsus hansı prinsip pozulmuşdur?

1. Şeiri tələffüz qaydalarına uyğun olaraq düzgün intonasiya ilə oxuyun.

ANA DİLİ

(ixtisarla)

*Dil açanda ilk dəfə “ana” söyləyirik biz,
“Ana dili” adlanır bizim ilk dərsliyimiz.
İlk mahnimiz laylanı anamız öz südüylə
İçirir ruhumuza bu dildə gilə-gilə.*

Bu dil bizim ruhumuz, eşqimiz, canımızdır,
Bu dil bir-birimizlə əhdi-peymanımızdır.
Bu dil tanıtmış bizə bu dünyada hər şeyi.
Bu dil əcdadımızın bizə *miras* verdiyi
Qiymətli xəzinədir ... onu gözlərimiztək
Qoruyub, nəsillərə biz də hədiyyə verək.

Ana dilim, səndədir xalqın əqli, hikməti,
Ərəb oğlu Məcnunun dərdi səndə *dil açmış*.
Ürəklərə yol açan Füzulinin sənəti,
Ey dilim, qüdrətinlə dünyalara yol açmış.
Səndə mənim xalqımın qəhrəmanlıqla dolu
Tarixi varaqlanır.
Səndə neçə min illik mənim mədəniyyətim,
Şan-şöhrətim saxlanır.
Mənim adım-sanımsan,
Namusum, vicdanımsan!

Bu dil tanıtmış bizə bu dünyada hər şeyi.
Bu dil əcdadımızın bizə qoyub getdiyi
Ən qiymətli mirasdır, onu gözlərimiztək
Qoruyub, nəsillərə biz də hədiyyə verək!

Ey öz doğma dilində danışmayı ar bilən
fasonlu ədabazlar!
Qəlbinizi oxşamır qoşmalar, telli sazlar.
Bunlar qoy mənim olsun,
Ancaq Vətən çörəyi,
Sizlərə qənim olsun!

Bəxtiyar Vahabzadə

2. Şeirdəki əsas fikri müəyyən edin.
3. Müəllif nə üçün oxucunun diqqətini ilk dərsliyin adına cəlb edir?
4. Şair nə üçün ana dilimizi “xəzinə” adlandırır?
5. Sizcə, tarix və mədəniyyətimizlə dilimizin hansı əlaqəsi vardır? Fikri-nizi faktlarla əsaslandıraraq ümumiləşdirin.
6. Şair ana dilini necə qiymətləndirir?
7. Ana dilində danışmağı özünə ar bilənlərə münasibətiniz necədir? Fikir-lərinizi əsaslandırın.

8. Şeirdən çoxmənalı və omonim sözləri seçin və izah edin.
9. Şeirdə hansı sözlər məcazi mənada işlənmişdir? Özünüz də məcazi mənalı birləşmələr yaradın.
10. Şeirdə fərqləndirilmiş söz və ifadələrin məna çalarlarını izah edin.

➔ Asılı tərəfin əsas tərəfi təyin etdiyi birləşmələrə *təyini söz birləşmələri* deyilir. Bu birləşmələrin üç növü var:

- I növ təyini söz birləşmələri;
 II növ təyini söz birləşmələri;
 III növ təyini söz birləşmələri.

11. Şeirdən ismi birləşmələri seçib aşağıdakı kimi qruplaşdırın.

I tərəfi yiyəlik halda olmayan, II tərəfi mənsubiyyət şəkilçisiz birləşmələr	I tərəfi qeyri-müəyyənlik bildirən yiyəlik halda, II tərəfi mənsubiyyət şəkilçili birləşmələr	I tərəfi müəyyənlik bildirən yiyəlik halda, II tərəfi mənsubiyyət şəkilçili birləşmələr
ilk mahnı	ana dili	şagirdlərin ilk dərsliyi .....

➔ I növ təyini söz birləşməsi xüsusi şəkilçi olmadan formalaşır. Aslı tərəfi müxtəlif nitq hissələri ilə (*isim, sifət, say, əvəzlik, feili sifət, bəzi zərflər*) ifadə olunur. Belə birləşmələrin əsas tərəfi, əsasən, isimdən ibarət olur. Məsələn:

gümüş (<i>isim</i>) qasıq (<i>isim</i>)	hündür (<i>sifət</i>) bina (<i>isim</i>)
həmin (<i>əvəzlik</i>) qız (<i>isim</i>)	əşəq (<i>zərflər</i>) mərtəbə (<i>isim</i>)
çalınan (<i>feili sifət</i>) musiqi (<i>isim</i>)	xeyleli (<i>say</i>) kitab (<i>isim</i>)

12. Aşağıdakı sxemlərə uyğun I növ təyini söz birləşmələri düzəldin.

say	+	isim	feili sifət	+	isim
sifət	+	isim	əvəzlik	+	isim
zərflər	+	isim	isim	+	isim

✓ “Ana dili” şeirində bu sxemlərə uyğun söz birləşmələri varmı?

13. Uyğunluğu müəyyənləşdirin.

ağıllı	davranış	xoş	manat
orta	iradə	sürünən	fənlər
dəmir	mərtəbə	bütün	həşərat
üst	təhsil	yüz	söz

✓ Yaranan birləşmələr haqqında fikir mübadiləsi aparın. Hansı birləşmə məcazi mənalıdır?

14. “Dilim varsa, yaşayıram” adlı mühakimə xarakterli inşa yazın.

Sözlərin düzgün tələf-füz qaydasını göstərin.

MƏDİNƏ XANIM QİYASBƏYLİ

↓ maarifçi qadın

Azərbaycanda mənali həyat yolu keçən dəyərli, ziyalı qadınlarımızdan biri Mədinə xanım Qiyasbəyli olmuşdur.

Mədinə xanım Qiyasbəyli 1889-cu ilin aprelində Qazax qəzasının Salahlı kəndində Mehdi ağa Vəkilovun ailəsində dünyaya gəlmışdır. Mədinə xanım Qiyasbəylinin maarifpərvər bir nəsildə, elmə, biliyə dəyər verən Mehdi ağanın ailəsində dünyaya gəlməsi onun gələcək həyatında mühüm rol oynamışdır.

Mədinə xanım ilk təhsilini evdə valideynlərindən almış, sonra Tiflisdə “Müqəddəs Nina” qız məktəbində oxumuşdur. Təhsilini əla qiymətlərlə başa vuran Mədinə xanım kənddə qızlar üçün məktəb açmaq qərarına gəlir. Ancaq mollaları, gerilik tərəfdarları çox olan, insanları cəhalət məngənəsində sixilan bir əyalət kəndində bunu həyata keçirmək o qədər də asan deyildi.

Camaat qızlarını Mədinə xanımın məktəbinə verməyə cəsarət etmirdi. Bunu görən gənc Mədinə işə yaxın qohumlarının uşaqlarından başlayır. Əlbəttə ki, uğur qazanır. Yavaş-yavaş uşaqların sayı 30-a çatır.

* * *

1. Müəyyən müddətdən sonra Mədinə xanım Qazaxda Xalq məktəbləri inspektoru təyin edilir və maarif işlərinin genişlənməsi üçün əlindən gələni əsirgəmir. Bacarığı və savadı onu tezliklə tanıdır. Bakıya köçən Mədinə xanım 1920-ci ilin martında burada savad kursunun açılmasına nail olur. Martın 10-da kurs milli hökumətin qərarı ilə rəsmiləşdirilir. Mədinə xanımı sayca ikinci olan qadın axşam kursunun müəllimi təyin edirlər. Az müddətdə 20-yə qədər savadlanmaq istəyən qadın buraya müräciət edir. Kursda Üzeyir Hacıbəyli, Xədicə xanım Ağayeva, Şəfiqə xanım Əfəndizadə dərs deyirlər.

2. Beləliklə, Salahlıda ilk kənd qız məktəbi formalaşır. Məktəbdə türk dili, hesab, təbiətşünaslıq, rus dili fənləri ilə yanaşı, musiqi dərsləri də tədris olunurdu.

3. 1910-cu ildə Mədinə xanım Şəhriyar bəy Qiyasbəyovla evlənərək Dağ Kəsəmən kəndinə gəlin köçür. Canı ilə, qanı ilə işinə bağlı olan biri dağ kəndində boş durarmı?! Orada da tezliklə qızları təhsilə cəlb etməyin yolunu axtarmağa başlayır. Nəhayət, qısa zaman içində Dağ Kəsəməndə qız məktəbi açmağa nail olur.

1. Abzasların ardıcılılığını bərpa edin.
2. Hansı abzasda təkrarlar vardır? Onları aradan qaldırmağa çalışın.
3. Mədinə xanımı savad kursları açmağa nə vadər edirdi?
4. Sizcə, nə üçün insanların, əsasən, qadınların savadlanmasına imkan verilmirdi? Bu gün belə hallarla rastlaşırsınız mı?

5. Hər abzasdakı əsas fikri müəyyənləşdirib 1-2 cümlə ilə ifadə edin. Aşağıdakı sxemdən istifadə edin.

I abzas

Mədinə Qiyasbəyli
Azərbaycanın zi-
yalı qadınlarından
biri olmuşdur.

II abzas

III abzas

6. *Dağ, qız* sözlərinin omonim olduğunu əsaslandırın.
7. *Cəhalət, əyalət, məngənə* sözlərinin leksik mənalarını izah edin.
8. *Ziyalı* sözünün sinonimini müəyyənləşdirin.
9. Mətndə fərqləndirilmiş birləşmələrin tərəflərini qrammatik cəhətdən təhlil edin. Əsas və asılı tərəflərdəki ortaq və fərqli cəhətləri göstərin.

➔ Birinci tərəfi qeyri-müəyyənlik bildirən yiyəlik halda olan, ikinci tərəfi mənsubiyyət şəkilçili ismi birləşmələrə *ikinci növ təyini söz birləşmələri* deyilir.

II növ təyini söz birləşməsinin ikinci tərəfi yalnız III şəxsin təkinin mənsubiyyət şəkilçisini qəbul edir.

Xəzər dənizi

qeyri-müəyyənlik bildirən yiyəlik hallı söz   III şəxsin təkinin mənsubiyyət şəkilçisi

II növ təyini söz birləşmələrinin hər iki tərəfi, əsasən, isimlə ifadə olunur. Məsələn: ata öyüdü, məktəb həyatı, Azərbaycan ordusu.

10. Tərkibindəki sözlərdən biri səhv yazılmış söz birləşmələrini müəyyənləşdirib düzgün yazın. Söz birləşmələrinin tərəflərini qrammatik mənalarına görə təhlil edin.

Sinifdəki səs-küy ətrafi bürümüşdü. Bu an xoşsifət bir məllim sinif otağına daxil oldu. *Uşaqlar* bu məllimi ilk dəfə göründülər. Çünkü o bu məktəbə təzə təyinat almış Asif müəllim idi. Asif müəllim bu nadincə uşaqlar *haqqında* xoş sözlər eşitməmişdi. Ona görə də onlara bir iibrət dərsi vermək istədi. Təbəşiri götürüb löhənin qarşısına keçdi. “1” rəqəmini yazıb dedi:

Baxın, bu gördüğünüz *insanlıqdır*. Həyatda sahib ola biləcəyiniz ən *dəyərli* bir şeydir. Sonra “1”in yanına “0” yazdı. Bu, uğurdur. Uğur qazanmış insan biri on edər.

Sonra müəllim bir “0” da əlavə edir: “Bu gördüğünüz isə təcrübədir. 10 olduğunuz vaxt sizi 100-ə qaldırar”. Beləliklə də, sıfırlar hər dəfə yeni məzmun yaradır: *bacarıq, ciddiyyət, sevgi...* Fikrini izah etdikdən sonra müəllim silgisini əlinə alaraq ən başdakı “1”i silir və söylədiyi fikri sona çatdırır:

“İnsanlıq yoxdursa, “0”ların əhəmiyyəti yoxdur”.

- ✓ *Mətnədəki əsas fikri şərh edin və əsas mətnlə əlaqələndirin.*
- ✓ *Fərqləndirilmiş sözlərin tələffüz formasını yazın. Fərqli tələffüzün səbəbini izah edin. Mətnədəki ikinci növ təyini söz birləşmələrini tapın. Onların tərəfləri arasına söz artırılib-artırılmamasının mümkünlüyünü izah edin.*

11. *Savad kursu, qız məktəbi, sinif otağı* birləşmələrinin tərəflərini ayrı-ayrılıqda və eyni zamanda cəm şəkilçisi ilə işlətməyə çalışın. Nə müşahidə etdiniz? Fikirlərinizi əsaslandırın.

➔ **II növ təyini söz birləşmələrinin tərəfləri arasına, əsasən, söz daxil etmək olmur.**

II növ təyini söz birləşməsinin tərəfləri eyni zamanda cəmlənə bilmir. Məsələn: aqillər sözü, aqil sözləri.

Ancaq dilimizdə elə ikinci növ təyini söz birləşmələri vardır ki, onların hər iki tərəfi eyni zamanda cəm şəkilçisi ilə işlənə bilir. Məsələn: atalar sözləri, həmkarlar ittifaqları, elmlər doktorları.

12. “Maarifçi qadınlarımız” mövzusunda nəqli xarakterli qısa mətn yazaraq qəzet materialı hazırlayın.

MÜCRÜ

(ixtisarla)

O, gəlin köçəndə anası mücrü də qoydu **cehizinin üstünə**. “Gəlin mücrüsüz olmaz!”, – dedi.

Nənə yadigarı idi bu balaca, naxışları solğun mücrü. İndi də onun qisməti oldu.

O, üzük, *qızıl saat* və sırgalarını qoyardı mücrüyə. Mücrü paltar dələbında ən yuxarı gözə qalxmışdı. Əzizlənirdi mücrü, sevilirdi mücrü...

Bir gün gəlin ana oldu. Əri hədiyyə ilə evə gəldi. Açıldı mücrü, *cavan ana qızıl boyunbağını* qoydu, örtüldü mücrü.

Və beləcə doldu mücrü.

Atanı mühəribə apardı. Ehti-yacla əlbəyaxa oldu ana. Gecəsi gündüzə, gündüzü gecəyə qarışdı ananın. Ancaq itirmədi özünü, itirə bilməzdi ana!

Bir dəqiqə də işsiz durmadı, bir dəqiqə də. Lakin çatışmırıda qazancı. *Beş uşağa* çatışmırıda qazancı ananın!

Açıldı mücrü, örtüldü mücrü. Nişan şeyləri, ər hədiyyələri bazara ayaq açdı... Kədərlə açıldı mücrü, kədərlə örtüldü mücrü... Boşaldı mücrü...

Bir gün **ananın ilki** sevincək evə gəldi. Diplomla gəldi. İlk diplom idi ki, onların evinə qədəm qoyurdu. Ali məktəb diplomu.

Ana doluxsuna-doluxsuna diplomu dodaqlarına apardı, bağırına basdı, gözlərində yaş görünəndə yadına çıxdan unudulmuş mücrü düşdü...

Ananın əlləri, mehriban əlləri mücrüyə toxunanda mücrü sanki cana gəldi, sevincək açıldı mücrü, diplomu ağışuna aldı, gülümşədi, sevincək örtüldü mücrü. Evə ikinci diplom gəldi. Açıldı mücrü, örtüldü mücrü. Üçüncü... dördüncü... beşinci... Tamam doldu mücrü.

Ana oxşadı mücrünü. Gözünün qabağına çox şeylər gəldi, çox şeylər!

Mücrünü öz yerinə qoyanda anaya o, indi ağır, əvvəlkindən qat-qat ağır gəldi.

Son cümləyə mü-nasibət bildirin.

Ana yanılmamışdı. O sərvət hara, bu sərvət hara?!

Gülhüseyin Hüseynoğlu

- 1. Nə üçün mücrü əvvəlkindən daha ağır gəldi?
- 2. Diplom nə üçün sərvət hesab edilir?
- 3. Bu mətn dilinə görə əvvəlki mətnlərdən nə ilə fərqlənir?
- 4. Mətni bitkin hissələrə ayırin və hissələr arasındaki əlaqəni müəyyənləşdirin.
- 5. Mətni dialoq şəklində qurmağa çalışın. Sizcə, bu mətni dialoqa çevirmək olarmı? Gəldiyiniz qənaəti əsaslandırın.
- 6. “O sərvət hara, bu sərvət hara” ifadəsi bu bölmədə öyrəndiyiniz hansı mətnindəki əsas fikirlə üst-üstə düşür? Fikrinizi əsaslandırın.

- 7. *Qazanc* və *maaş* sözlərinin sinonim olmadığını əsaslandırın.
- 8. Mətnindən məcazi mənalı sözləri seçin. Həmin sözlərin həqiqi və məcazi mənalarını müqayisə edin. Həqiqi mənada müvafiq sözlərlə işlədin.
- 9. Mətnindən ismi birləşmələri seçib aşağıdakı kimi qruplaşdırın.
  - I növ təyini söz birləşmələri: II növ təyini söz birləşmələri:
    - ✓ *Mətndə fərqləndirilmiş söz birləşmələrini tərəflərinin ifadə vasitələrinə görə müqayisə edin.*
    - ✓ *Mətndə çərçivəyə alınmış birləşmələrlə qruplaşdırığınız birləşmələri müqayisə edin. Hansı fərqi gördünüz?*

➔ **Birinci tərəfi müəyyənlilik bildirən yiyəlik halda, ikinci tərəfi mənsubiyyət şəkilçili ismi birləşmələrə üçüncü növ təyini söz birləşmələri deyilir.**

Vətənin sərhədi

müəyyənlilik bildirən
yiyəlik hallı söz

III şəxsin təkinin
mənsubiyyət şəkilçisi

III növ təyini söz birləşməsinin I tərəfi bütün şəxs əvəzlikləri ilə ifadə olunduğu üçün II tərəfi hər üç şəxs üzrə mənsubiyyət şəkilçisini qəbul edə bilir. Məsələn: onun sualı, sənin fikrin, mənim biliyim, bizim həyətimiz, sizin arzunuz, uşaqların cavabları və s.

III növ təyini söz birləşmələrinin tərəfləri, əsasən, isimlə ifadə olunur: Leylanın arzusu, meyvənin ətri, gülün təravəti, müharibənin dəhşəti və s.

10. Aşağıdakı sxemlərə uyğun III növ təyini söz birləşmələri düzəldin.

isim + isim sifət + sifət ? + ?

✓ *Sxemlərin və onlara uyğun söz birləşmələrinin sayını artırın.*

➔ **III növ təyini söz birləşməsinin tərəfləri arasına söz daxil etmək olur.** Məsələn: şəhərin küçələri – şəhərin geniş küçələri, binanın mərtəbəsi – binanın beşinci mərtəbəsi.

III növ təyini söz birləşməsinin tərəfləri həm ayrılıqda, həm də eyni zamanda cəmlənə bilər. Məsələn: ağacların yarpağı, gül ləçəkləri, uşaqların kitabları, şagirdlərin çantaları və s.

11. Mətnində işlənmiş hansı ismi birləşmələr təyini söz birləşmələrinə aid edilə bilməz? Səbəbiniz izah etməyə çalışın.

12. Doğru və yanlış fikirləri müəyyənləşdirin.

II növ təyini söz birləşmələrinin tərəfləri arasına istənilən qədər söz artırmaq olar.

I növ təyini söz birləşmələrinin tərəfləri xüsusi şəkilçi olmadan formallaşır.

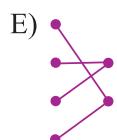
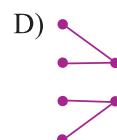
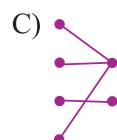
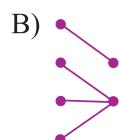
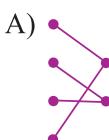
doğru

III növ təyini söz birləşmələrinin asılı tərəfi bütün şəxs əvəzlilikləri ilə ifadə oluna bilir.

yanlış

I növ təyini söz birləşmələrinin asılı tərəfi yalnız isimlərlə ifadə olunur.

13. *Axşamınız xeyir; salam, gecəniz xeyrə qalsın, görüşənədək etiketlərindən istifadə etməklə “Dostumun babası ilə söhbət” adlı kiçik dialoq qurun. Dialoqu dərslikdəki 1-ci dialoqun davamı kimi formallaşdırın, öyrəndiyiniz söz birləşmələrindən istifadə edin.*

...

(ixtisarla)

Sinif müəllimimiz Çimnaz xanım elə aydın, elə gözəl danışır ki, biz hamımız maraqla ona qulaq asırıq. Həm sözləri gözəl və aydın deyir, həm də səsi gözəldir. Mənim ürəyimdə hamidan gizlin bir neçə arzum var; biri odur ki, Çimnaz müəllim kimi gözəl və aydın danışım!

Dərsi izah edib qurtarandan sonra Çimnaz müəllim soruşdu:

– Kimin nə sualı var?

Fatma əlini qaldırdı:

– Müəllim, dərsdən kənar sual vermək olar?

– Olar! – deyə müəllim icazə verdi.

– Müəllim, bəxtə inanmaq olar, olmaz? – deyə Fatma nazik səslə soruşdu.

– Niyə soruştursan, Fatma? Yəqin ki, kiminləsə mübahisəniz olub, hə?

– deyə müəllim Fatmadan xəbər aldı.

Fatma pörtüb qızardı, cavab vermədi.

Fatma da mənim kimidir. Yalan danışa bilmir, yalan danışanda özünü elə itirir ki, o saat yalan dediyi bilinir.

Bəxt haqqında Səfa ilə olan mübahisəmiz mənim yadımı düşdü.

Fatmanın susub qaldığını görən Səfa əlini qaldırdı. Müəllim ona söz verdi:

– Müəllim, bizim mübahisəmiz olub: mən deyirəm, adamın gərək bəxti olsun, Fatma deyir ki, bəxt-zad boş sözdür!

Səfa oturmaq istədi, lakin müəllim qoymadı:

– Mən istəyirəm, hərə öz fikrini sübut etsin, dəlil gətirsin – bəxtə inanınlar da, inanmayanlar da. Odur ki sən başla, de görək, nəyə əsasən bəxtə inanırsan?

– Müəllim, neçə dəfə sınamışam. Elə gün olub ki, mən də, Hüseyn də dərsi hazırlamamışım, amma siz, müəllim, məndən soruştusunuz, Hüseyn dən yox. Nə üçün? Çünkü Hüseynin bəxti var, mənim bəxtim yoxdur. Hər şey də belə.

– Yaxşı, Fatma, indi sən de görək, niyə bəxtə inanmırsan?

– Çünkü bəxt olsaydı, müəllim, Səfanın da köməyinə çatardı, sizi Səfadan dərs soruşmağa qoymazdı. Deməli, bəxt yoxdur.

Hamı güldü. Müəllim də güldü. Lakin sonra sinfı sakit edib dedi:

– Uşaqlar, sizə bir hekayə danışacağam. Nəticəni özünüz çıxarın. Bir kolxozda iki briqadir var imiş: Əli və Məhəmməd. Əli heç bir işini vaxtında görməzmiş, şumu gecikdirərmiş, torpağa toxumu gec səpərmiş. Məhəmməd ağacların dibini mart ayında belləyib-boşaldanda Əli aprelin axırında ayılarmış, yayda və payızda onun sahəsi hamininkindan az məhsul verəndə deyərmiş: “Neyləyim, mənim bəxtim yatıb!” Bir dəfə onun bu sözünü eşidən ağıllı və zirək Məhəmməd ona deyir: “Ay bədbəxt, ...!“

– Uşaqlar, buradan nə nəticə çıxarmaq olar? Bir neçə uşaq əlini qaldırdı. Müəllim isə sözü Səfaya verdi.

– Səfa, sən de görüm, nə nəticə çıxarmaq olar?

Səfanın cavabını müəyyənləşdirmək üçün çərçivədə verilmiş sözləri ardıcıl düzənmək lazımdır.

1 bəxt	2 o nəticə	3 insanın öz işi,
5 öz əməlidir!	6 Müəllim,	7 öz zəhməti,
4 çıxarmaq olar ki,		

Məhəmmədin ona nə dediyini bilmək üçün sən, bəxt, yat, öz, yat sözlərini əlaqələndirib cümlə qurun.

Siz necə düşünürsünüz, insan hayatında bəxt, yoxsa zəhmət vacibdir?

Mirzə İbrahimov

- 1. “Pərvizin hayatı” povestindən ixtisarla verilmiş hissəyə söz birləşməsi ilə ifadə olunmuş ad qoyun. Seçiminizi əsaslandırın.
- 2. Nə üçün Çimnaz müəllim suala birbaşa cavab vermir, uşaqlara hekayə danışır?
- 3. “İnsan yalnız öz zəhməti və bacarığı sayəsində irəli gedə bilər” fikri ətrafında fikir mübadiləsi aparın. Fikirlərinizi faktlarla əsaslandırın.

- 4. *Kolxoz və briqadir* sözlərinin işlənmə əhatəsinə və mənşeyinə görə növünü müəyyən edin. Bunun üçün aşağı siniflərdə öyrəndiklərinizi xatırlayın.
- 5. *Bəxt, qismət, tale* sözlərini sinonim hesab etmək olarmı? Fikrinizi izah edin.

6. *Mübahisə, münaqişə və bəhs* sözlərinin leksik mənalarını izah edin. Onların fərqi nədədir?

7. Mətndə altından xətt çəkilmiş birləşmələrin əsas tərəfinin nə ilə ifadə olunduğuunu müəyyənləşdirin. Buna əsasən də söz birləşmələrinin növünü müəyyən edin.

→ **Əsas tərəfi feilin təsriflənməyən formaları ilə ifadə olunan birləşmələrə feili birləşmələr deyilir.** Məsələn:

Məktub yazmaq, məktub yazan, məktub yazanda

Feili birləşmələrin üç növü var:

Məsdər tərkibləri: vətənə dönmək, tapşırığı yerinə yetirmək

Feili sıfət tərkibləri: vətənə dönen, tapşırığı yerinə yetirən

Feili bağlama tərkibləri: vətənə dənəndə, tapşırığı yerinə yetirəndə

Məsdər, feili sıfət və feili bağlamalar özlərindən əvvəl gələn sözləri özlərinə təbe edib tərkib yaradır. Tərkiblər sintaktik təhlil zamanı müəyyən edilir və bir suala cavab verib vahid bir cümlə üzvü olur.

8. Mətndəki frazeoloji birləşmələri seçib onları feili birləşmələrlə müqayisə edin.

9. Nöqtələrin yerinə lazımlı olan sözləri yazıb fikrinizi əsaslandırın.

sualın cavabını bilməyəndə

müəllimdən razı qalan ..... birləşmədir, çünkü .....

nəsihətdən nəticə çıxarmaq .....

10. Aşağıdakı cümlələrdən istifadə edərək kiçik mətn qurun.

Söz birləşmələrinin nitqdə praktik əhəmiyyəti böyükdür. Belə ki söz birləşmələri .....

11. Bölməni yekunlaşdırırmış “Mən bu bölmədən öyrəndim ki, ...” adlı inşaya yazın.

II TARİXİN DAŞ YADDAŞI

1. Tələffüz qaydalarını gözləməklə dialoqu oxuyun.

– Görürsən, Bakımız gündən-günə necə gözəlləşir?

– Hə, müasir tikililər şəhərə xüsusi gözəllik verir.

– Tarixin şahidi olan memarlıq abidələri müasir tikililərlə bir *harmoniya* yaradır, tarixlə müasirliyi əlaqələndirir.

– Məncə, sabahın şəhərlərini yaradan memarların yalnız bir *fəlsəfəsi* var: təki insanlar rahat yaşasınlar, təki insanlar gözəllikdən zövq alsınlar.

– Hər daşında bir hikmət gizlənən, hər daşında tarixlərin nişanını yaşıdan Azərbaycan memarlıq nümunələri xalqımızın nəyə qadir olduğunu əyani sübutdur.

– Türk şairi Nazim Hikmət Azərbaycanda olarkən demişdir: “Bu xalqın nəyə qadir olduğunu bilmək üçün baş sindirmayın, təkcə memarlıq abidələrinə baxsanız, bəs edər”.

– Teymurləngin saray *salnaməcisi* Şərafiddin əl Yəzidi “Zəfərnamə” əsərində Səmərqənd saraylarını ucaldan azərbaycanlı ustaların yüksək sənətkarlığından ürək dolusu danışır və bu ustaların zorla Səmərqəndə aparıldığını qələmə alır.

– Ən maraqlısı budur ki, orta əsr coğrafiyaşunası Əbdürrəşid Bakuvi Azərbaycana gələrkən iti axarlı Arazın üstündəki Diya-əl-Mülk körpüsünün möhtəşəmliyinə heyran qalmış, bu yüksək sənət əsərini “dünyanın 7 möcüzəsindən biri” adlandırmışdır.

İlk cümleyi hansı müraciət etiketini artırmaq olar?

Həqiqətənmi, memarlıq abidələri xalqın qüdrətini nümayiş etdirir?

Diya-əl-Mülk körpüsü haqqında məlumat toplayın.

– İstanbulda 2 qıtəni birləşdirən körpüyə, Peterburqun bəyaz gecələrində gəmi karvanlarını okeana yola salan asma körpülərə baxanda az qalıram ki, mən də körpü salam.

– Hansını deyəsən? Kərpic memarlığının incisi sayılan Naxçıvan-Bərdə abidələri, Bakı-Şirvan memarlıq kompleksləri, Şəki-Şirvan sarayları, adicəçay daşından ucaldılmış Gəncə-Ordubad imarətləri, karvansaralar, ovdanlar...

– Hələ müasir tikililər. Onlar nə qədər gözəldir! Bu gün Bakıya gələn turistlər bu şəhərin qeyri-adi gözəlliyindən heyranlıqla danışırlar.

2. Dostların söhbətini davam etdirməyə çalışın. Ölkəmizdəki müasir tikililərə münasibət bildirin.

3. Dialoqdan hansı nəticəni çıxardınız? Nəticəyə əsasən dialoqu adlandırın.

4. Hadisələri III şəxsin dilindən danışın. Bunun üçün səhifə 8-də verilmiş nümunədən istifadə edin.

5. Azərbaycanda dünyanın möcüzəsi sayıla bilən hansı abidələr var?

6. “Memarlığımız dünən və bu gün” mövzusunda fikir mübadiləsi aparın.

7. Fərqləndirilmiş sözlərin leksik mənalarını izah edin.

8. *Memarlıq, memar, memarlıq abidələri* dialoq üçün açar söz hesab edilə bilərmi? Fikrinizi əsaslandırın.

9. *Müasir* sözünün sinonimini və istifadə dairəsini izah edin.

10. Mətndən məcazi mənalı sözləri tapın, onların müvafiq əsas sözlə əlaqəsini göstərin.

11. Hansı cümlələrdə söz birləşməsi var? Həmin söz birləşmələrinin tərəfləri bir-biri ilə necə əlaqələnmişdir?

12. Çərçivəyə alınmış cümlədə sözləri əlaqələndirən şəkilçiləri qrammatik cəhətdən izah edin.

13. Qrammatik şəkilçilərin sözlərin əlaqələnməsindəki rolunu izah edin.

14. Verilmiş sözlərdən cümlə qurmaq üçün onları qrammatik cəhətdən əlaqələndirin. Fikirlərinizi bölüşün. Nəticə çıxarın.

Tarix, şahid, ol, memarlıq, abidə, müasir, tikili, bir, harmoniya, yarat

➔ Söz birləşmələrini və cümlələri yaradan sözlər məna və sintaktik baxımdan əlaqələnir.

Sintaktik əlaqənin 2 növü var: *tabesizlik* və *tabelilik əlaqəsi*.

15. Dialoqda sadalanan sözlər olan cümlələri köçürün. Həmin sözlər bir-birindən asılıdır mı?

➔ Tabesizlik əlaqəsi ilə bağlanan sözlərin biri digərinə təbə olmur, hər biri aid olduğu sözlə əlaqələnir.

*Apar, özün apar cəbhəyə bizi,
Apar qəlbimizi, iradəmizi. (S. Vurğun)*

tabesizlik əlaqəsində olan sözlər

16. Mətndən tabesizlik əlaqəsində olan sözləri seçib yazın.

Bakı Azərbaycanın ən gözəl tarixi şəhərlərindən biridir. O, Xəzər dənizi sahilində amfiteatr şəklində yerləşir. Bakının dəniztrafi zonasında bir çox yeniliklər həyata keçirilir. Yeni, müasir binalar tikilir, köhnələr bərpa edilir.

Dənizkənarı bulvarda yerləşən Xalça Muzeyi, “Bakı Biznes Mərkəzi”, “Park bulvar”, “Bakı Kristal zalı” və başqa tikililər öz müasir görünüşü və gözəlliyi ilə hamını heyran edir. Dövlət Bayraqı Meydanı da Xəzərin sahilində – Bakı şəhərinin Bayıl sahəsində yerləşir.

- ✓ Mətndən mürəkkəb adları seçin.
- ✓ Dövlət Bayraqı Meydanının yaranması və açılışı barədə məlumat toplayıb təqdimat hazırlayın.

➔ Bir çox tikililərə, orden, medal, qəzet, jurnal və s. verilən adlar dırnaq içində yazılır.

Bayrağımız dövlətçiliyimizin və müstəqilliyimizin rəmziidir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2007-ci il noyabrın 17-də “Azərbaycan Respublikasının Dövlət Bayrağı Günü”nün təsis edilməsi haqqında” sərəncam imzalamışdır. Bu sərəncama əsasən, hər il noyabr ayının 9-u Azərbaycan Respublikasının Dövlət Bayrağı Günü kimi qeyd edilir.

*Sənsən azadlıq eşqim, sənsən Hürr, – deyəcəyəm
Ən son nəfəsimdə də sənə şeir deyəcəyəm.
Şuşada sən qonduğun daşa pir deyəcəyəm.
Çəkəcəyəm gözümə kölgən düşən torpağı,
Azərbaycan bayrağı!
Azərbaycan bayrağı!*

(Ramiz Qusarçaylı)

- Verilən materiallardan istifadə etməklə əlavə məlumatlar da toplayıb “Bayraqım kimliyimdir” adlı təsviri xarakterli esse yazın.

17. Müasir Azərbaycan memarlarından kimləri tanıyırsınız? Onlar haqqında məlumat toplayıb kiçik məqalə yazın.

<p>☐ Məqalə yazmaq üçün yaddaş:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İlk növbədə mövzunu müəyyənləşdirin. 2. Müxtəlif mənbələrə müraciət edərək məlumat toplayın. 3. Mövzuya öz münasibətinizi bildirin. 4. Nəticə yazın.	<p>Giriş hissə Heykəltəraşlıq çətin bir sənətdir. Bunun üçün xüsusü bir istedad, güclü əl, dəqiq iş planı, materialla işləmək, üz cizgilərini qabarıq və ifadəli göstərmək bacarığı tələb olunur. Adətən, heykəltəraşlıq sənəti haqqında danışında bu sahənin müütəxəssisləri kimi daha çox kişilər haqqında danışırlar. Ancaq unutmaq olmaz ki, bu mürəkkəb sahənin nümayəndələrinə qadınlar arasında da rast gəlinir.</p>
<p>Əsas hissə “Müqəddəs Nina” məktəbinin məzunu olan Zivər Məmmədova öz istedadı və bacarığı ilə hamının diqqətini cəlb etmiş, gənc yaşlarından müxtəlif layihələrə cəlb olunmuşdur. Fəaliyyətə rəssam kimi başlamışdır. Zivər xanım Azərbaycan mədəniyyəti tarixində nəinki ilk qadın heykəltəraş, hətta peşəkar skripka ifaçısı olan ilk qadın kimi də iz qoymuşdur. Bir müddət Üzeyir Hacıbəylinin tələbəsi olan və onu əfsanəvi şəxs hesab edən, bəstəkarın musiqi dünyasına bələd olan Z. Məmmədova müəlliminin portretini çəkmək qərarına gəlir. Maraqlıdır ki, bu rəsm əsəri Ü. Hacıbəylinin naturadan çəkilmiş yeganə portreti kimi tarixə düşüb. Getdikcə püxtələşən gənc heykəltəraş sonralar daha bir müəllimi – rəssam Əzim Əzimzadənin Fəxri xiyabandakı büstü üzərində çalışır və işini uğurla başa vurur.</p>	<p>Nəticə Çəkdiyi portretlər əsasında hazırladığı abidələr əzəməti və özünəməxsusluğu ilə dərhal diqqəti cəlb edir. Azərbaycan qadınının incəsənətin bütün sahələrində milli mədəniyyətin inkişafına, peşəkar heykəltəraşlıq məktəbinin təşəkkülünə verdiyi töhfələr danılmazdır.</p> <p>Əziz şagirdlər! Bu bir nümunədir. Təqdim olunan yaddaşdan istifadə edərək özünüz də istədiniz mövzuda məqalə yaza bilərsiniz.</p> <p><i>Yazığınız məqaləni layihə kimi hazırlayacağınız qəzətin uyğun səhifəsində yerləşdirin.</i></p>

...Çoxdanın əhvalatıdır. İnstitutda oxuduğum vaxtlar idi. Xoş bir təsədűf nəticəsində maestro Niyazinin evində ziyaflətdə iştirak etmək xoşbəxtliyi mənə nəsib olmuşdu.

Maestro Türkiyədən təzəcə qayıtmışdı. O, bir il idi ki, İstanbulda Çaykovskinin “Qaratoxmaq qadın” operasını tamaşaya hazırlayırdı. Bütün ziyaflə iştirakçıları: respublikanın tanınmış elm, mədəniyyət, incəsənət xadimləri, yaxın dostlar, qohumlar maestronun şirin türk ləhcəsində söylədiyi *təəssüratlara*, müasir türk musiqisi və sənətçiləri haqqındaki mənalı *müləhizələrinə* məmənuniyyətlə qulaq asırdılar.

Mənim üçün – böyük sənət yoluna yenicə qədəm qoymuş tələbə memar üçün maestro Niyazinin hər fikri, hər müləhizəsi son dərəcə qiymətli idi. Odur ki yaranmış qısa pauzadan istifadə edərək cürətlənib *maestro*-dan soruştum:

– Hörmətli maestro, söhbətinizə müdaxilə etdiyimə görə məni əfv edərsiniz, lütfən aydınlaşdırın, ümumiyyətlə, sənətdə müasirlilik nə deməkdir?

Maestro mənə tərəf dönbə əvvəlcə gülümsədi, sonra ciddi görkəm alıb belə dedi:

– Yavrum, siz hələ çox gəncsiniz, bu sözlərimi yadınızda yaxşı saxlayın: köhnəmiş və ya müasir sənət əsəri olmur. Əgər əsər yüksək sənətkarlıqla yaradılmışsa, demək, o, həmişə, bütün dövrlərdə müasirdir. Özünüz deyin, Şekspirin hansı əsəri bütün dövrlər üçün müasir deyil?

Sonra isə o, üzünü qonaqlara tutub, bir qədər sinirli əlavə etdi:

– Bizim bəzi özündənrazı bəstəçilərimiz mənim iradlarından, öyünd-nəsihətlərimdən inciyirlər, “biz müasir ruhda yazırıq” söyləyirlər, əcəba, Üzeyir bəy bu gün də müasir deyilmi?

Qonaqların hamısı maestronun fikri ilə razılaşdı.

Bu xoş görüşdən illər keçdikdən sonra mən dərk etdim ki, böyük Niyazinin *sənət meyari* memarlığa nə qədər də uyğun gəlir!.. Dönə-dönə əmin oldum ki, biz BU GÜNÜN memarlığını yaradarkən KEÇMİŞƏ kor-koranə yox, *novatorcasına*, yeni baxışla müraciət etməliyik. Ağsaqqallara, müdriklərə müraciət edən kimi! Ehtiramla, hörmətlə, amma yeni baxışla...

*Müasirlilik
dedikdə nə başa
düşünürsünüz?*

*Maestronun
sualına siz necə
cavab verərdi-
niz? Fikir müba-
diləsi aparıb
dialog qurun.*

Ömər Qoçulu
“Daşa dönmüş musiqi” kitabından

1. Mətni adlandırin və əsas fikri müəyyənləşdirin.
2. Mətndə *bu gün* və *keçmiş* sözlərinin böyük hərfə verilməsinin səbəbini izah edin.
3. Mətndəki hansı fakt sizə daha çox təsirləndirdi? Niyə?
4. Maestro Niyazi haqqında məlumat toplayın. Ona “maestro” deyə müra- ciət edilməsinin səbəbini araşdırın.
5. Maestro haqqında kiçik mətn hazırlayıb mətnin uyğun bildiyiniz hissəsinə əlavə edin.

6. *Əfv edərsiniz, lütfən, yavrum, sinirli, əcəba* sözlərini qarşılığı ilə əvəz edib cümlədə işlədin.
7. Fərqləndirilmiş sözlərin sinonimlərini tapın. Onlar həmişə bir-birini əvəz edə bilirmi?
8. Mətndəki etiketləri seçib mənə növünü müəyyənləşdirin.
9. Siz aşağı sinifdə mübtəda ilə xəbərin uzlaşması mövzusunu keçmişsiniz. Həmin qaydanı nəzərə alıb, mətndə altından xətt çəkilmiş cümlələri seçib yaxın və mübtəda ilə xəbəri tapıb onların necə uzlaşdığını izah edin.

➔ Asılı tərəfin şəxsə və kəmiyyətə görə əsas tərəfə uyğunlaşmasına **uzlaşma əlaqəsi** deyilir. Uzlaşma əlaqəsi:

- 1) mübtəda və xəbərin;
2) II və III növ təyini söz birləşmələrinin tərəfləri arasında olur.

Mübtəda hansı şəxs dərsdir, xəbər də ona uyğun şəxs (xəbərlik) şəkilçisi qəbul edir. Məsələn:

Siz ← *xeyirxahınız. (II şəxs)*
Maestro ← *gülümsədi. (III şəxs)*

Mübtəda həmişə əsas, xəbər isə asılı tərəf olur.

Biz *layiqli davamçılarıq.*

Şəxsə görə uzlaşma, əsasən, pozulmur. Kəmiyyətə görə uzlaşma I və II şəxslərdə mütləqdir, pozulmur. III şəxsin cəmində isə ola da bilər, olmaya da bilər:

Onlar *sagirddirlər.*

10. Mətnin son abzasında uzlaşma əlaqəsində olan sözləri seçib yazın.
11. Hansı cümlələrdə uzlaşma əlaqəsi pozulub? Səhvləri düzəltməklə mətni köçürün.

Azərbaycanda qədim qurğuların geniş yayılmış bir növü kurqanlardır.

Tədqiqatçılar Kiçik Qafqazın ətəklərini, haqlı olaraq, "kurqanlar bölgəsi və kurqanlı çöllər" adlandırır. Abşeron ərazisində e.ə. III-II minilliklərə aid çoxlu sayıda kurqanlar vardır. Onlar Dübəndidə, Türkan kəndləri yaxınlığında və Abşeron yarımadasının quzey sahillərinin digər sahələrində aşkar edilmişdir. Goranboy rayonunun ərazisi kurqanlarla çox zəngindir. Burada Şadlı kəndi yaxınlığında düzənlikdə böyük və kiçik sünü təpəciklərdən ibarət geniş kurqan sahəsi mövcuddur.

✓ *Kurqan* sözünün leksik mənasını aydınlaşdırın.

✓ *Mətndə yazılışı ilə deyilişi fərqlənən sözləri müəyyənləşdirin.*

12. Mətni oxuyun, uzlaşma əlaqəsində olan sözləri seçib cədvələ əsasən qruplaşdırın. Tabesizlik əlaqəsi ilə bağlanan sözlərin işləndiyi cümlələri tapın.

İnsan zəkası inkişaf etdikcə tağbəndli məbədlər, təmtəraqlı imarətlər, uca göydələnlər bütün dünyani tutdu. Obalar, şenliklər şəhərlərə çevrildi, əlçatmaz, ünyetməz buzlaqlar diyarına da, göylərindən od yağan səhralara da iz düşdü, yol açıldı. Bir vaxt gildən, kərpicdən, daşdan qurub-yaradan memarlar sürət və texnika əsrinin bütün imkanlarından istifadə etmək üçün yeni, müasir materiallara əl atdılar: beton, şüşə, plastika, metal...

Amerikanın, Avropanın iri şəhərlərində dəbdə olan ən müasir memarlıq üslubu sayılan Xaytek üslubunda beton, şüşə, plastika və metaldan yaranan memarlıq əsərləri son dərəcə qeyri-adidir.

Parisin, əsasən, klassik üslubda ucaldılmış imarətləri arasında Pompidu İncəsənət Mərkəzi qeyri-adi görkəmi ilə görənləri heyran edir. Bu mərkəzin müəllifləri, Xaytek üslubunun əsasını yaradan memarlar Avro-pada kifayət qədər məşhur olan Rentso Piano və Riçard Rokersdir.

"Xaytek" ingiliscə *yüksək texnologiya* sözlərinin qısaltılmış şəklidir.

Uzlaşma əlaqəsi		
Mübtəda ilə xəbər arasında	II növ təyini söz birləşmələri arasında	III növ təyini söz birləşmələri arasında
Yol açıldı.	insan zəkası	mərkəzin müəllifləri .....

- ✓ Sizcə, respublikamızda Xaytek üslubunda tikilmiş binalar varmı? Mətnlərdəki məlumatdan istifadə edərək həmin binaları müəyyənləşdirməyə çalışın.
- ✓ Mətnlərdən (səh. 33, 35) istifadə edərək “Müasir üslub klassik üsluba əsaslanır” mövzusunda fikir mübadiləsi aparın.

13. Doğru olanı seçməklə cümlələr tamamlayın.

Bütün elmlərin açarı ...

sual işarəlidir.

sual işarəsidir.

Tarixçilərin hamısı bu fikirlə ...

razılaşır.

razılaşırlar.

Oyunçular bu dəfə fürsəti əldən ...

vermədi.

vermədilər.

Tarix deyil, xətalar ...

təkrarlanır.

təkrarlanırlar.

İnsanların çoxu öz qüsurlarını

ortaya atır.

ört-basdır etmək üçün

ortaya atırlar.

başqalarının eyiblərini ...

14. Bakı şəhərində bəyəndiyiniz hər hansı bir müasir tikili haqqında təsvir xarakterli esse yazın. Sizcə, onu qəzetiinizin hansı bölməsinə yerləşdirmək olar?

← **Sözlərin vurğularını və leksik mənalarını müəyyənləşdirin.**

MUĞAN

(əfsanə)

▼ şəhərsalma

Muğan enlikürəkli, sağlambədənli, ağıllı, mərd və qoçaq bir oğlan idi. Qəbilə qızlarının çoxu ona vurulmuşdu. Muğan isə Zivər adlı bir qızı sevirdi. Hər ikisi bir obada böyümüş, at çapmış, qılınc oynatmışdılar. Əvvələr oyun və yarışlarda bir-birinə üstün gəlmək üçün səy göstərər, sonra isə oyunu heç-heçə qurtardılar. Muğan Zivəri görərkən qızarar, danışmağa söz tapmaz, nitqi tutulardı.

Atəşgahlarda dua mərasimi zamanı igidlərə xəsbəxtlik arzulanardı. Gündoğan ölkənin xalqı da bu igidlə öyünər, fəxr edərdi. El aqsaqqalları iftixarla deyərdilər:

– Bizim Muğanımızın canı nə qədər sağlamdır, adamlarımız azad gəzəcək, sürümüz arxayın otlayacaq, yamyaşıl meşələrimiz, durnagözlü bu-laqlarımız, cüyürlü çöllərimiz yadellilərin tapdağını görməyəcəkdir.

Sizcə, əfsanədə xalq niyə oyunların heç-heçə qurtarmasını vurğulayır?

Bax Muğan elin hörmətini, məhəbbətini belə qazanmışdı.

Xoşbəxtlik saatı yaxınlaşırırdı. Lakin el adəti var idi. Onu icra etməyincə toy adətinə başlamaq olmazdı. İlk növbədə, oğlan və qız nəslə yoxlanardı, qohumları öyrənilərdi. El adətinə görə, qohumla ailə qurmaq olmazdı. Sonra “məhəbbət” sınağı başlanardı. Son sorğu və son söz qızın atasının idi. Zivərin atası vəfat etmişdi. Odur ki bu işi anası icra etməli idi. Ana Muğanı el ağsaqqalları qarşısında qəbul edib deyir:

Ana tələbində haqlı idimi?

— Mən bu qohumluğa raziyam. Lakin izdivacla əla-qədar bir tələbim var: bizim el alaçıqlarda və bir-birindən çox aralı yaşayır. Düşmən hückum edərkən sığınacaq yerimiz olmur. Muğan, sən küçələri enli, ətrafi hasarlı bir şəhər salmalsan. Şəhər çay üzərində, dəniz kənarında salınmalıdır. Bax bundan sonra mən öz qızımın toyuna razılıq verəcəyəm.

Şəhər salmaq asan deyildi, özü də çox vaxt tələb edirdi. Muğan ruhdan düşdü. Ağsaqqallar ona ürək-dirək verdilər:

— Oğul, qorxma. Bizim xalq əməksevərdir, səni darda qoymaz. Biz elliklə qolumuzu çırmalayıb daş daşıyarıq, gözəl bir şəhər salarıq. Atalar: “Elin gücü, selin gücü”, – demişlər.

Hamı qolunu çırmalayıb işə girişdi. Muğan ruhlandı. Elin gücü ilə dənizin kənarında ətrafi qırmızı kərpicdən hörülmüş bir şəhər salındı. Şəhərin darvazası Xəzərin ləpədöyəninə açıldı.

Bundan sonra toy məclisi başlandı.

Xalq bu təzə şəhəri öz igid və qəhrəman oğlunun adı ilə “Muğan” adlandırdı.

1. Hadisələrin reallığa uyğun olub-olmadığı haqqında fikir mübadiləsi aparın.
2. Ədəbiyyat dərsində öyrəndiklərinizdən istifadə edib mətnin əfsanə janrında olduğunu əsaslandırın.
3. Şəhər salmaq arzusu, sizcə, nəyə işarədir? Əsərin əsas ideyasını müəyyənləşdirin.
4. Əfsanədə xalqımıza məxsus hansı keyfiyyətlər sadalanır?
5. Yaşadığınız ərazinin adı ilə bağlı əfsanə mövcuddurmu? Onlar haqqında yoldaşlarınızla müzakirələr aparın.
6. Hər hansı bir yer adı ilə bağlı bədii mətn yazın.

7. Abzasları ardıcıl düzməklə Sumqayıt şəhərinin yaranması haqqında əfsanəni öyrənə bilərsiniz.

1

Tayfanın yaşadığı yerin kənarından böyük bir çay axırmış. Bu çayda nəhənk bir əjdaha peyda olubmuş. Camaat əjdahanın qorxusundan suya yaxın düşə bilmmiş.

2

Dərdə dözməyən Ceyran çöllərə üz tutur və bir gölə düşüb boğulur. Onların ölümündən sonra tayfa yaşıqları yeri Sumqayıt, Ceyranın batlığı yeri Ceyranbətan gölü adlandırır.

3

İndiki Sumqayıt şəhərinin yerində qədimdə azərbaycanlılardan ibarət bir tayfa yaşayırı. Tayfa özünün igid oğlanları və gözəl qızları ilə məşhur imiş.

4

Bu qərari eşidən Sum bir neçə igidlə başçının yanına gəlir. Gündə bir qurban verməklə tayfanın tədricən məhv olmasına etiraz edir. Tayfanın igitdərini əjdahanı öldürməyə çağırır. Tayfa başçıları buna etiraz edir və Sum təklənir.

5

Növbə sevdiyi Ceyranın ailəsinə çatanda qızın ölümünə razi olmayan Sum əjdahaynan vuruşmağa gedir. Bunu bilən Ceyran “Sum, qayıt, Sum, qayıt!” – deyə onu haraylayır. Qız çaya çatanda suların qırmızı rəngə boyandığını görür, başa düşür ki, əjdaha Sumu parçalayıb.

6

Çaya yaxın düşəni əjdaha o saat parçalayıb yeyirmiş. Tayfa başçılarının yalvarışlarından “insaf”a gəlib “güzəş”ə gedən əjdaha suyun müqabilində gündə onlardan bir adam istəyir. Əlaçısız qalan tayfa başçıları bununla razılaşırlar.

✓ *Fikirləri tamamlayın.*

✓ *Mətndə tələffüz formasında verilən sözləri müəyyənləşdirin və tələffüzdəki fərqlənmənin səbəbini izah edin.*

8. “Muğan” mətnində məcazi mənalı sözləri tapın, onları həqiqi mənada işlədin. Müqayisələr aparın.
9. *İzdivac* sözünün leksik mənasını izah edin və qarşılığını tapın.
10. Frazeoloji birləşmələri seçib qarşılığı ilə əvəz edin.
11. İsmin hallarını və hal şəkilçilərini yadınıza salın. Nöqtələrin yerinə uyğun şəkilçilər artırıb yazın. Həmin şəkilçilərin artırılma səbəbini izah edin.
- Dünya... xoşbəxtidir yalnız o kəslər
Ki, öz çörəyi... dostlarla yeyər. (*N. Gəncəvi*)
  - Bir qarı... saldıgı körpü... su aparır. (“*Qarıkörpü*” *əfsanəsindən*)
  - Bir el... ruhu..., dili... ancaq
Kağızlar üstündə bölmək asandır. (*B. Vahabzadə*)
12. “Muğan” mətninin birinci abzasındaki hal şəkilçili sözləri seçərək əlaqəyə girdiyi sözlə birlikdə yazın.

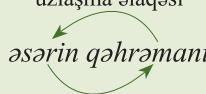
Nümunə: *qəbilənin qızları*

➔ Əsas tərəfin tələbinə görə asılı sözün adlıq haldan çıxaraq digər hal-lara düşməsinə *idarə əlaqəsi* deyilir.

İdarə əlaqəsi:

1. tamamlıqla xəbərin;
2. yer zərfliyi ilə xəbərin;
3. İkinci və üçüncü növ təyini söz birləşmələrinin tərəfləri arasında olur. I tərəf yiyəlik halda, II tərəf mənsubiyət şəkilçili olduğuna görə ikinci və üçüncü növ təyini söz birləşmələrinin tərəfləri arasında **həm idarə, həm də uzlaşma əlaqəsi** olur. Məsələn:

uzlaşma əlaqəsi

dağ havası
 idarə əlaqəsi

uzlaşma əlaqəsi

əsərin qəhrəmanı
 idarə əlaqəsi

13. “Muğan” mətnində axırıncı abzasdan uzlaşma və idarə əlaqəsində olan sözləri müəyyənləşdirin.

14. Verilmiş sözlərdən idarə əlaqəsinin köməyi ilə söz birləşməsi və cümlələr düzəldin. Nə müşahidə etdiniz?

İş, getmək, həyat, mübarizə, sülh, müharibə, qorumaq, son qoymaqlar

15. Mətni oxuyun, idarə əlaqəsində olan sözləri seçib aid olduğu sözlə birlikdə yazın.

Çoxlu gül-çiçəyi olan yerləri xalqımız “gülüstan” adlandırmış, susuz, boz çölləri laləzara çevirməyə çalışmışdır. Yəqin ki, hər yerin gülüstana əvvəl qalınmışdır. Gülüstan qalası Şamaxı şəhərinə çox yaxın olub, ərazidən 180-200 m hündürlükdə yerləşir. IX əsrə aid olsa da, Gülüstan qalası XII-XIII əsrin əvvəllərində köklü şəkildə yenidən qurulmuş və möhkəm-ləndirilmişdir. Şiddətli dağıntıya uğradığından Gülüstan qalasının bütöv qapalı quruluşundan bizim dövrümüzə dağ relyefində “pərən-pərən düşmüş” tək-tək bürc və divar bölmələri qalmışdır.

Tarixi mənbələrdə tez-tez adı çəkilən “Gülüstan” qalası, yəqin ki, güllü-çiçəklərə yaylaq yeri olan bir ərazidə tikilmiş, həmin yerə uyğun adlandırılmışdır. Gülüstan qalası Şamaxı şəhərinə çox yaxın olub, ərazidən 180-200 m hündürlükdə yerləşir. IX əsrə aid olsa da, Gülüstan qalası XII-XIII əsrin əvvəllərində köklü şəkildə yenidən qurulmuş və möhkəm-ləndirilmişdir. Şiddətli dağıntıya uğradığından Gülüstan qalasının bütöv qapalı quruluşundan bizim dövrümüzə dağ relyefində “pərən-pərən düşmüş” tək-tək bürc və divar bölmələri qalmışdır.

(“Qədim və erkən orta əsrlər dövründə Azərbaycan memarlığı” kitabından)

✓ Seçdiyiniz nümunələr içərisində söz birləşməsi varmı? Onların növünü müəyyənləşdirin və həmin birləşmələrin yaranmasında sintaktik əlaqələrin rolunu izah etməyə çalışın.

✓ Mətndə mürəkkəb adları müəyyənləşdirin.

16. “Yaşadığım ərazidə müasir şəhərsalma” mövzusunda nəqli xarakterli inşa yazın.

17. “Tariximizdə Gülüstan adlı məkanlar” başlığı altında təqdimat hazırlayın.

AZ

Mən lügət tərtibi işini davam etdirirəm...

1. Tələffüz qaydalarını və intonasiyanı gözləməklə şeiri oxuyun.

GÜLÜSTAN

(ixtisarla)

Atıb imzasını hər kəs varağa,
Əyləşir sakitcə keçib yerinə.
Eynəkli cənabla təsbehli ağa
Qalxıb əl də verir biri-birinə.

Neçə vaxt səngərdə hey ulaşdır,
Gülüstan kəndində sövdalaşdır.
Bir ölkə ikiyə
Ayrılsın deyə!..
Tərəflər qol çəkdi müqaviləyə.

Gülüstan kəndinin gül-çiçəkləri
Bir günün içində soldu-saraldı.
“Gülüstan” bağlandı o gündən bəri,
Bu kəndin alnında bir ləkə qaldı.

Hökmü gör nə qədər böyükmiş anın,
Möhür də basdır varaga təkrar.
Yox, varağın deyil, Azərbaycanın
Köksünə dağ boyda dağ basdı onlar.

Dolandı zəmanə, döndü qərinə,
Şairlər od tökdü yenə dilindən.
Vurğunun o həsrət nəğmələrinə
Şəhriyar səs verdi Təbriz elindən:

“Bir uçaydım bu çırpınan yelinən,
Qovuşaydım dağdan aşan selinən,
Ağlaşaydım uzaq düşən elinən.
Bir görəydim, ayrılığı kim saldı,
Ölkəmizdə kim qırıldı, kim qaldı”.

*Sizcə, hansı ölkənin
ikiyə bölünməsin-
dən söhbət gedir?*

*“Gülüstan”
bağlandı dedikdə
şair nəyə işarə
edir?*

Bəxtiyar Vahabzadə

2. Sizcə, şair eynəkli cənab və təsbehli ağa dedikdə kimləri nəzərdə tutur?
3. Bu əsərdə hansı tarixi müqavilədən söhbət gedir? Həmin müqavilə haqqında danışın və fikir mübadiləsi yürüdün.
4. B. Vahabzadə Şəhriyaran şeirindən nümunə götirməklə nəyə işarə edir?

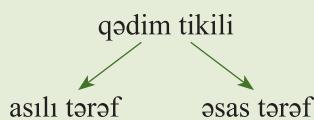
5. Şeir üçün hansı sözlər açar söz ola bilər?
6. *Müqavilə, saziş, nota, bəyanat, ultimatum* sözlərinin məna fərqlərini izah edin. Fikirlərinizi nümunələr əsasında ümumiləşdirin.
7. *Sövdalaşdilar, köks, imza* sözlərini hansı sözlərlə əvəz etmək olar?
8. *Düz* sözünün omonim və çoxmənalı olduğunu əsaslandırın.
9. Məcazi mənalı sözləri müəyyənləşdirin.
10. Şeirdə hansı sözlər tələffüz formasında verilmişdir?
11. Birinci bənddə *necə?* sualına cavab verən sözləri seçin və əlaqəyə girdiyi sözlə birgə yazın. Həmin sözləri bir-birinə bağlayan qrammatik şəkilçi varmı? Həmin sözlərdən biri digərindən asılıdır mı?

➔ **Asılı sözün qrammatik şəkilçi qəbul etmədən əsas sözə bağlanmasına yanaşma əlaqəsi** deyilir.

Yanaşma əlaqəsi, adətən, birinci növ təyini söz birləşməsinin tərəfləri arasında olur. Məsələn:

ali → hislər

Yanaşma əlaqəsində həmişə I tərəf asılı (tabe), II tərəf əsas (tabe edən) tərəf olur. Məsələn:

Yanaşma əlaqəsi təyinlə təyinolunan üzvlər arasında olur.

12. Şeirdə *necə?*, *nə vaxt?*, *nə qədər?* suallarına cavab verən sözləri seçib ələləndiyi sözlə birlikdə yazın.

13. Şeirin sonuncu bəndində son iki misradakı sözlər arasında sintaktik əlaqələri müəyyən edin.

14. Cümlələrin ardıcılığını müəyyən edib kiçik mətn düzəldin və yanaşma əlaqəsində olan sözləri seçib yazın. Fikirlərinizi əsaslandırın.

(1) 1813-cü il Gülüstan müqaviləsi Gülüstan kəndində imzalanıb. (6) Tarixi Gülüstan müqaviləsi 1813-cü ilin oktyabrında bu qalada imzalanmışdır. (4) Lakin 1992-ci ilin iyun ayında hücuma keçən Azərbaycan ordusu kəndi erməni işğalından azad edib.

(5) Gülüstan kəndi hal-hazırda Goranboy ərazisində yerləşir.

(3) Kəndin ərazisində 12-ci əsrə təkiliş Gülüstan qalası yerləşir.

(2) *Qala* tam şəkildə dövrümüzə çatmasa da, müəyyən *bürcləri* qorunmuşdur. (7) Qarabağ mühəribəsinin başlanğıcında erməni quldur dəstələri *həvadalarının* köməyi ilə kəndə nəzarəti ələ keçiriblər.

✓ *Mətnində fərqləndirilmiş sözlərin leksik mənalarını izah edin.*

✓ *Hansi cümləni çıxarsaq, mətnin məzmununa xələl gəlməz?*

✓ *Bölmənin əvvəlində N.Hikmətin “Bu xalqın nəyə qadir olduğunu bilmək üçün baş sindirmayın, təkcə memarlıq abidələrinə baxsanız, bəs edər” ifadəsi ilə yuxarıdakı mətnin məzmununu müqayisə edərək mühakimə yürüdün: abidələrimiz həm yaşıdır, həm də bədnəm hadisələrin şahidi olur”.*

15. Qarabağda məhv edilmiş abidələr haqqında məlumat toplayıb təqdimat hazırlanıyın.

Təqdimat hazırlamaq üçün aşağıdakı plandan və məlumat xarakterli mətnlərdən istifadə edə bilərsiniz:

Plan

1. Qarabağda məhv edilmiş memarlıq abidələrinin və təkilişlərinin siyahısını toplayın və haqqında qısa məlumat verin.
2. Onların məhvədilmə səbəbini öyrənin.
3. Hadisəyə öz münasibətinizi bildirin.
4. Hadisəyə digərlərinin münasibətini öyrənib öz fikirlərinizlə tutuşdurun.
5. Nəticə.

ZİVƏR BƏY ƏHMƏDBƏYOV

Bakının qədim memarlıq abidələri dünyanın çox şəhərlərinin abidələri ilə bəhsə girə bilər. Böyük bir tarixi dövrü yaşıdan bu sənət nümunələri əsas etibarilə ecəzkar şərq elementləri əsasında, dünyanın ən qabaqcıl məktəblərinin təcrübəsindən yararlanaraq meydana gəlib. Belə gözəl əsərlərdən bir neçəsinin müəllifi dövrünün görkəmli ziyalılarından sayılan Zivər bəy Əhmədbəyov olub. Onun yaratdığı bənzərsiz memarlıq abidələri mədəni irsimizə əvəzsiz töhfələr bəxş edib. Zivər bəy peşəkar Avropa təhsili almış və 1918-1925-ci illərdə Bakı şəhərinin memarı olmuş ilk azərbaycanlıdır.

Zivər bəy Gəray bəy oğlu Əhmədbəyov Bakıda gimnaziya təhsilini başa vurduqdan sonra 1893-cü ildə əlaçı tələbə kimi Sankt-Peterburq Mülki Mühəndislər İnstiututuna göndəriş almışdır.

Zivər bəy burada da fəal, bacarıqlı tələbə kimi tanınır və Sankt-Peterburqda fəaliyyət göstərən Rusiya Memarlıq və Zərif Sənətlər İttifaqına üzv seçilir. Hələ tələbə ikən o, Sankt-Peterburqda Həsən bəy Zərdabi və İsmayılov bəy Qaspıralı ilə görüşür. Bu görüş onun həyatında dərin iz buraxır. Həsən bəy onun dərin zəkalı, açıq fikirli bir gənc olduğunu vurğulayır, işinə böyük dəyər verir, fəaliyyətini Bakıda davam etdirməyi məsləhət görür. Bu barədə Zivər bəy Əhmədbəyovun Həsən bəyə yazdığı bir məktubda oxuyuruq: “Sizinlə olan görüşüm hələ də xatirimdədir. Mənə vermiş olduğunuz töhfəni əsla unutmayacağam. İnanıram ki, ən qısa zamanda görüşəcəyik”.

Zivər bəy ali təhsilini başa vurduqdan sonra təyinatla Bakıya gəlir, az vaxt ərzində Bakı qubernatorunun və *elitar* təbəqənin şəxsi malikanələrinin memarı kimi tanınır.

Nabat Aşurbəyli Bakı şəhərində tikdirdiyi (1905-1914-cü illər) Təzə Pir məscidinin inşasında ilk diplomlu azərbaycanlı memar kimi Z.Əhmədbəyovun xidmətlərindən istifadə etmişdir. Nabat xanım Zivər bəyə xeyli vəsait verərək onu məşhur məscidlərin memarlığını öyrənmək üçün Şərq ölkələrinə ezam etmişdir. Səyahətdən sonra Zivər bəy bir sıra layihələrin: Şamaxıda Cümə məscidi, Bakıda Təzə Pir məscidi, Əmir-

*Həsən bəy Zərdabi niyə
Zivər bəy Əhmədbəyova
fəaliyyətini Bakıda davam
etdirməyi məsləhət görür?*

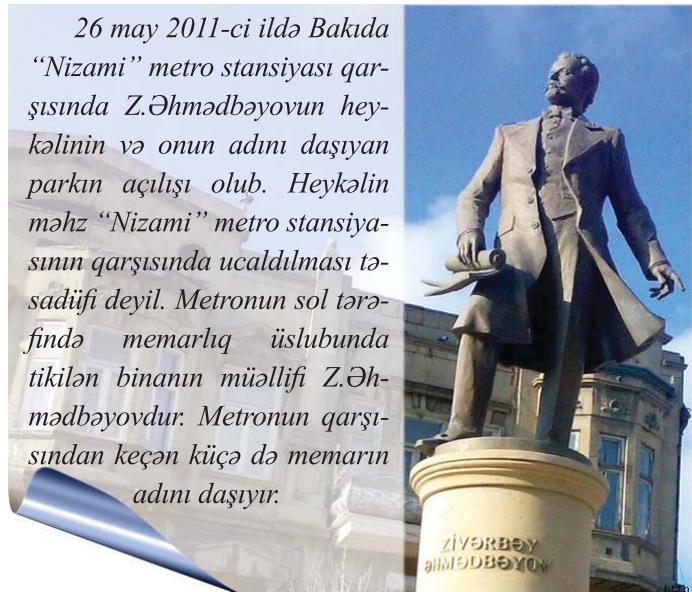
*Zivər bəy Əhmədbəyov,
sizcə, hansı töhfəni
nəzərdə tuturdu?*

canda Murtuza Muxtarovun tikdirdiyi məscidin və Bakıda neçə-neçə yaşa-
yış evinin memarı olur.

1908-22-ci illərdə Əmircanda tikdiyi məscid Şərqi memarlığının ən yaxşı in-
cilərindən biri kimi UNESCO-nun tarixi abidələr siyahısına salınaraq qorunur.

Şamil Fətullayev-Fiqarov yazır ki, bir dəfə **AMEA-nın** Memarlıq və İncəsənət İnstiutunda Orta Asiyadan olan bir alimin *dissertasiyاسının* müda-
fiəsi keçirilirdi. *Opponentlərdən* biri memarlıq tarixi üzrə professor T.P.Kap-
tereva idi. O, otaqda Maştağa kəndinin məscidlərindən birinin şəklini gördü
və coşqunluqla “Bu
ki qotikadır”, – deyə
səsləndi. Mən sakitcə
cavab verdim: “Tat-
yana Pavlovna, bu,
Maştağa kəndinə məx-
sus Abşeronun əsl me-
marlıq nümunəsidir”.
Daha sonra mən hə-
min kənddə 23 mo-
numental məscidin və
27 hamamın olduğunu
bildirdim.

26 may 2011-ci ildə Bakıda
“Nizami” metro stansiyası qar-
şısında Z.Əhmədbəyovun hey-
kəlinin və onun adını daşıyan
parkın açılışı olub. Heykəlin
məhz “Nizami” metro stansiya-
sunun qarşısında ucaldılması tə-
sadiyi deyil. Metronun sol tərə-
fində memarlıq üslubunda
tikilən binanın müəllifi Z.Əh-
mədbəyovdur. Metronun qarşı-
sından keçən küçə də memarın
adını daşıyır.

- 1. Mətn əsasında dialoq tərtib edin.
- 2. Mətn üzərində iş aparmaq üçün hansı sual və tapşırıqlardan istifadə edər-
diniz? Onları tərtib edib yoldaşlarınızla müzakirə edin.

- 3. Fərqləndirilmiş sözlərin leksik mənasını izah edin.
- 4. *Ecazkar, bənzərsiz* sözlərinin sinonimlərini tapın.

- 5. Mətndə altından xətt çəkilmiş birləşmələrin tərəflərini ifadə vasitələrinə görə
qruplaşdırın.
- 6. Uyğunluğu müəyyənləşdirib fikirlərinizi əsaslandırın (səh. 47).

✓ Belə nümunələrin sayını artırmağa çalışın.

7. Mətnində altından xətt çəkilmiş birləşmələrin növünü müəyyənləşdirin.

Cavanşir qalası İsmayıllı rayonu ərazisində yerləşir. Qafqaz Albaniyasında Mehranilər sülaləsinin hakimiyyəti dövründə tikilmişdir. Bu qala hökmdar Cavanşir tərəfindən tikdirildiyi üçün onun adını daşıyır. Qalanın inzibati mərkəz kimi istifadə olunduğu güman edilir. Qala İsmayıllı rayonunun Talıştan kəndindən 4 km şimalda, Ağcaçayın sağ sahilində yerləşir.

Müdafıə istehkamıdır. Qaladan təqribən 7 km məsafədə yerləşən “Qız qalası”na (İsmayıllı rayonu Xanəgah kəndində) yeraltı yolu olması güman edilir. Qalanın həyətində heç yanda tapılmayan nadir güllər və bəzək ağacları bitir. Qalanın qərb divarları sürüşmə nəticəsində uçub dağılmışdır.

✓ İki cümləni birləşdirib bir cümlə qurun. Bu zaman məzmunun dəyişməməsinə çalışın. Verilmiş nümunədən istifadə edin.

Cavanşir qalası İsmayıllı rayonu ərazisində yerləşir. Qafqaz Albaniyasında Mehranilər sülaləsinin hakimiyyəti dövründə tikilmişdir.

Qafqaz Albaniyasında Mehranilər sülaləsinin hakimiyyəti dövründə tikilmiş Cavanşir qalası İsmayıllı rayonu ərazisində yerləşir.

✓ Cümlələrdə hansı dəyişiklik baş verdi? Bu dəyişikliyi yaratmaq üçün nədən istifadə etdiniz?

8. “Zivər bəy Əhmədbəyov” mətnində çərçivəyə alınmış ixtisarlara artırılmış şəkilçilərin işlənmə məqamına diqqət yetirin. Siz də belə ixtisarlar tapıb onlara şəkilçi artırın.

Nümunə: BMT – BMT-yə

✓ İxtisarlara şəkilçi artırarkən hansı qanuna uyğunluğu müşahidə etdiniz?

9. “Memar olsaydım...” mövzusunda təsvir xarakterli esse yazın.

10. Verilmiş mətnin birinci abzasında söz birləşmələrinin növünü müəyyənləşdirin. Altından xətt çəkilmiş ifadələrin fərqi izah edin.

Sentyabr ayının əvvəllərində “Elitar” gimnaziyada Şagird Özünüidarə Komitəsi yaradılmışdı. 11-ci sinif şagirdi İnayət komitə sədri seçilmişdi. Komitə təlim-tədris prosesində, məktəbin ictimai həyatında fəal iştirak edəcəyinə, nizamnamədə öz əksini tapan tələb və vəzifələri layiqincə yerinə yetirəcəyinə söz vermişdi.

Dekabr ayı yaxınlaşır. Qarşıda keçirilməsi vacib olan bir sıra mühüm tədbirlər vardi.

Komitə sədri bu məqsədlə keçirdiyi iclas, müzakirə olunan məsələlər baradə direktora şifahi məlumat verdi. Direktor iclasda müzakirə olunan məsələlərin, qəbul edilmiş qərarların sənədləşməsini tövsiyə etdi.

Sizcə, komitə sədri İnayət iclasın gedisini sənədləşdirmək üçün hansı əməli yazı növündən istifadə etməlidir?

Sizcə, komitə dekabr ayında hansı mühüm tədbirlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tuturdu?

A) ərizə

B) protokol

C) izahat

Protokol rəsmi sənəddir.

Protokol yunan dilində olan *protok* (ilk vərəq) və *kolos* (yapışdırmaq) sözlərinin birləşməsindən əmələ gəlmişdir.

Protokolun forması:

1. Protokol və onun nömrəsi vərəqin ortasında böyük hərflə yazılır.
2. Təşkilatın adı, tarix və keçirildiyi yer qeyd olunur.
3. İclasda iştirak edənlərin sayı göstərilir.
4. Müzakirə olunacaq məsələlər sadalanır (gündəlikdə duran məsələlər).
5. Müzakirə olunan məsələlərin və çıxışlarının qısa xülasəsi yazılır.
6. Sonra yığcam şəkildə bəndlər üzrə verilən qərarlar öz əksini tapır.
7. Sonda protokol sədr və katib tərəfindən imzalanır.

QEYD: İclası keçirmək üçün sədr və katib əvvəlcədən seçilir.

Protokoldan istifadə olunur:

1. Müxtəlif iclas, yığıncaq, müşavirə və konfranslarda;
2. Hər hansı bir dövlət qanununun, ictimai qaydanın pozulması zamanı tərtib olunmuş akta əlavələr ediləndə;
3. Dövlətlərarası saziş və müqavilələr bağlanan zaman keçirilən yığıncaqda.

PROTOKOL №2

İlyas Əfəndiyev adına “Elitar” gimnaziyada 2014-cü il noyabrın 28-də iclas keçirildi.

İştirak edirdi: Şagird Özünüidarə Komitəsinin sədri, 12 nəfər üzvü, təşkilat işləri üzrə direktor müavini, katib

Gündəlik məsələ:

1. Sentyabr-noyabr aylarında görülmüş işlər haqqında hesabat (məruzəçi İnayət Ceyhunoğlu)
2. Ümummilli lider Heydər Əliyevin anım günü münasibətilə keçiriləcək tədbirlər planının müzakirəsi və təsdiqi (məruzəçi mədəni-kültərvi tədbirlər üzrə məsul Adilə Hüseynli)
3. Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü münasibətilə keçiriləcək konsert programının müzakirəsi və təsdiqi (məruzəçi Nərmin Şahbazlı)

Eşidildi: İclası giriş sözü ilə komitə sədri İnayət Ceyhunoğlu açdı. O, iclasdakıları gündəlikdə duran məsələlərlə tanış etdi, 1-ci məsələ barədə özü danışdı. Belə ki sentyabr-noyabr aylarında görülmüş işlər haqqında hesabat verərək müsbət cəhətlərlə yanaşı, müəyyən nöqsanları da sadaladı. Həmin nöqsanların tezliklə aradan qaldırılması üçün müəyyən göstərişlər verdi.

Digər məsələlər də bu qayda ilə müzakirə olunur və çıxışlar olarsa, protokolda qeyd olunur.

İclas müzakirə və çıxışları dinləyərək

QƏRƏRƏ alır:

1. Komitə sədri İnayət Ceyhunoğlunun hesabatı qənaətbəxş hesab edilsin.
2. Ümummilli lider Heydər Əliyevin anım günü münasibətilə keçiriləcək tədbirlər planı təsdiq edilsin. Fotostendin, şagirdlərin əl işlərin-dən ibarət sərginin təşkili, ədəbi-bədii kompozisiyanın keçirilməsi, Fəxri xiyabanda liderin məzarını ziyarətətmə vaxtının dəqiqləşdirilib icra edilməsi üçün Adilə Hüseynli məsul şəxs hesab edilsin.
3. Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü münasibətilə keçiriləcək konsert programı təsdiq edilsin və Nərmin Şahbazlı məsul şəxs hesab edilsin.

Sədr:

İnayət Ceyhunoğlu

Katib:

Leyla Hüseynova

III

MİLLİ-MƏNƏVİ DƏYƏRLƏRİMİZ

– Dünən məktəbdən qayıdanda nənəmin tapşırığı dərmanı almadığım üçün danlanacağımı düşünüb qabaqdangəlmışlıq etmək istədim, amma alınmadı.

– Yəqin, yenə baban məsələyə qarışdı, hə?

– Babam mənə elə ibrət dərsi verdi ki, ömrü-lük unutmaram. Əslində, günahkaram, dərmanı almadığım üçün yox, yalan danışdığını üçün.

– Nə demisən ki?

– Vəziyyətdən çıxməq üçün dedim ki, aptekə getdim, həmin dərman yox idi. Babam da çox həssas olduğu üçün, təbii ki, başa düşdü ki, yalan danışıram.

– Səni danladı?

– Danlasa idi, daha yaxşı olardı. Nahardan sonra məni yanına çağırıb Çin fəlsəfəsindən, Konfutsidən danışmağa başladı.

– Çin fəlsəfəsinin buna nə dəxli?

– Mən də sənin kimi, əvvəl heç nə başa düşmədim. Amma babam söhbəti bitirdikdən sonra nə demək istədiyini anladım. Əslində, bu hadisə mənə çox şey verdi, mənim üçün yeni bir dünya açdı. Həm də Konfutsi haqqında məlumat aldım. Heç bir söz demədən həyətə düşdüm və nənəmin istədiyi dərmanı alıb gətirdim.

– Yenə başa düşmədim. Konfutsinin bu hadisə ilə nə əlaqəsi? Maraq məni büründü.

– Yaxşı, yaxşı, qulaq as. Eramızdan əvvəl Çində yaşayan Konfutsi böyük filosof olmuş, pedaqaçı fikirlərinə görə həm də ölkəsinin ilk böyük pedaqaqu sayılmışdır. O, ölkəni gəzib-dolaşır və öz təlimini təbliğ edirmiş. Onun təlimində insan

*Baba nəvəsini
danlasa idi, nəvə
necə hərəkət
edərdi?*

*Baba nə üçün
danlamaq əvəzinə
nəvəsinə Konfut-
sidən danışır?
Ətraflı izah verin.*

birgəyaşayışını şərtləndirən beş fəzilət: insanpərvərlik, borc hissi, səmimilik, ədəb-ərkanlıq və oğulluq ehtiramı kimi əxlaqi keyfiyyətlər xüsusi yer tutur.

 Konfutsiyə görə, *insanpərvərlik belə izah olunurdu: təvazökarlıq, təmənnasızlıq, qərəzsizlik, insanlara məhəbbət*.

Borc hissi ilə bağlı Konfutsi belə deyirdi: "Nəcib insan borcu olduğunu düşünür, alçaq insan isə öz xeyrini güdürlər".

Səmimilik verdiyi sözün üstündə duraraq əhdinə vəfali olmaq, səmimi olmaq deməkdir.

Ədəb-ərkanlı olmaq qanunlara riayət etmək, adət-ənənələrə sadıq qalmaq deməkdir.

Oğulluq ehtiramı isə o deməkdir ki, kamiliyə can atan insan gərək böyüyə, valideynə ehtiram göstərsin...

– Əslində, bu fikirlərin hamısı islami dəyərlərdən xəbər verir. Deməli, bütün mülətlər üçün ortaq olan bəşəri qanunlar və dəyərlər var ki, onlara əməl etməklə yer üzü rahatlıq tapar.

– Düzdür. Babam deyir ki, bu gün də Konfutsi təliminin əxlaqi ideyaları Cində güclüdür. O həm də tövsiyə etdi ki, Məhəmməd Peyğəmberin hədislərindən, Nizami Gəncəvinin, Nəsirəddin Tüsünin, Abbasqulu ağa Bakı-

xanovun əxlaqi görüşlərindən nümunələr toplayaqla.

– Keçmişə qayıdış və ehtiram gələcəyə yoldur. Öz aramızdır, baban sənə yaxşı dərs verib.
– Konfutsi isə hamımıza.

Sizcə, dostlar Konfutsinin təlimindən hansı nəticəni çıxardılar?

1. Dialoqdan əsas faktları seçin, fikir mübadiləsi aparın.
2. Mətnindəki əsas fikirləri 1-2 cümlə ilə ifadə edin.
3. “Buz” hekayəsini (səh. 52) oxuyub dialoqla əlaqələndirin. Nəticə çıxarın.
4. Yer üzünün “rahatlıq tapması” üçün, sizcə, nədən başlamaq lazımdır? Təkliflər hazırlayıb məktəbdə bu mövzuda dəyirmi masa keçirin. Dəyirmi masanın keçiriləcəyi haqqında elan hazırlayın.
5. *Tövsiyə, məsləhət, nəsihət* sözlərini sinonim hesab etmək olarmı?
6. *Filosof, fəzilət* sözlərinin leksik mənasını izahlı lügətin köməyi ilə müəyyənləşdirin.
7. *Təvazökarlıq* sözünün antonimini tapın.
8. “Buz” hekayəsi əsasında 8.1-8.6-cı tapşırıqları yerinə yetirin.

BUZ (ixtisarla)

Mən olardım on yaşında. Xalam azarlamışdı. Hacı Mirzə Səttar həkimi gətirmişdilər ki, baxsın xalama və müalicə etsin. Həkim xalama baxdı, bilmirəm, nə dedi, nə demədi və faytona minib gedəndə xalamın əri tələsik mənə bir qəpik verdi və bazara buz daılınca göndərdi.

Evimizdən ayrılanca çox da tələsmirdim, amma xalamın yalvarmağı yadına düşəndə bir qədər ayaq götürdüm. Mən üz qoydum bazara tərəf. Baqqal karşısına yetişdim və bir qəpiyi uzatdım verdim buz satana. O da bir çuxur yerə əlini uzatdı, yarpaqların və samanın altından bir yekə buz parçası çıxartdı, mənim qəpiyimə baxdı və buzu iki yerə böldü. Buzun yekəsini bükdü kələm yarpağına, verdi mənə.

Hava isti idi. Yerdən təmiz bir daş götürdüm. Hərdən buzun bir böyrünə vurub əzirdim və basırdım ağızıma. Gəldim çatdım Hacı Bayramın qapısına. Oğlu Şirəli görünmürdü. Mən adətkerdə olmuşdum. Adətim də bu idi ki, bu darvazanın ağızından ötüb keçəndə mütləq Şirəli ilə ya dalaşmalı, ya da söyüsməliydim. Yerdən bir daş götürdüm, birini tulladım onların darvazasına və it hürüşü eşidib qaçdım. Bir qədər uzaqlaşmışdım ki, çönbə geriyə baxdım və gördüm ki, itin daliyca Şirəli də mənə hücum edir. Buzu qoydum yerə. Yerdən daşları götürüb başladım Şirəliyə atmağa. Biz başladıq bir-birimizə yavıl gəlməyə. Ehtiyat üçün buz parçasını qoydum divarın dibinə.

Size, bundan sonra nə baş verəcək? Hekayənin sonluğundan istifadə edərək məntiqinizə əsaslanıb hadisələrin necə davam edəcəyini deyin.

...Anam uzaqdan məni görəndə bircə bunu dedi:

– A balam, səni görüm, **ciyərin yansın**, necə ki yazılı azarlı arvadın ciyərini yandırdın.

Nə qədər ki uşaq idim, yadına heç nə düşməzdi. Elə ki yekəlib ağlım kəsdi, buz əhvalatı yadına düşəndə mənə dərd olurdu.

(Cəlil Məmmədquluzadə)

1. Hekayədən çıxardığınız nəticəyə əsasən fikir yürüdün: əsərin qəhrəmanında hansı insani keyfiyyət zəifdir?
2. “Buz” hekayəsinin qəhrəmanını dialoqdakı nəvə obrazı ilə müqayisə edin.
3. Siz belə bir hadisə ilə üzləşmişinizmi? Əgər üzləşsə idiniz, necə hərəkət edərdiniz?
4. “İnsan başqası ilə az, özü ilə çox danışmalıdır” (*Danimarka atalar sözü*) kəlamının mətnlər əlaqəsi varmı? Niyə insan özü ilə çox danışmalıdır? Fikrinizi əsaslandırın.

8.5. ✓ Mətndəki cümlələri nümunəyə uyğun yazın.

Fərqi müşahidə edib fikirlərinizi şərh edin.

Mən on yaşında olardım. Xalam azarlamışdı. Həkim Hacı Mirzə Səttarı xalama baxmaq və müalicə etmək üçün gətirmişdilər. Həkim xalama baxdı, bilmirəm, nə dedi, nə demədi və faytona minib gedəndə xalamin əri tələsik mənə bir qəpik verdi və buz dalınca bazara göndərdi.

8.6. Hekayədə çərçivəyə alınmış ifadə barədə fikir yürüdün. Sizcə, bunu nitq eti-
keti hesab etmək olarmı? Bu etiketin adı nədir? Bu etiketdən nə zaman isti-
fadə edilir? Onun istifadəsi lazımdır mı?

“Qazan xanın evinin yağmalanması” boyunda Qazan xan evinin talan olun-
duğunu ona xəbər verən Qaraca Çobana belə deyir:

Ağzin qurusun, çoban, dilin çürüsün, çoban.

Sizcə, Qazan xan düzmü hərəkət edir? Axı çoban düzünü söyləmişdi. Müha-
kimə yürüdün.

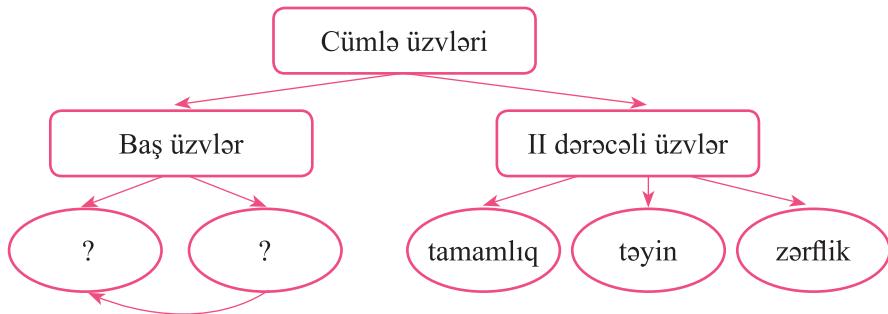
9. Sizcə, sintaktik əlaqələrin cümlənin yaranmasında rolü nədir? Sintaktik əlaqələr olmadan söz birləşmələri və cümlələr yarana bilərmi? Sözlər cümlədə yeni vəzifa qazana bilərmi? Bu suallara cavab vermək üçün aşağıdakı sözlərdən cümlələr qurun.

Konfutsi, fəlsəfə, keçmiş, ənənə, öyrənmək, gələcək, yol açmaq

➔ Söz və söz birləşmələri cümlədə digər sözlərlə məna və qrammatik cəhətdən əlaqəyə girir, suala cavab verərək cümlə üzvü olur.

Hər hansı bir sözün cümlə üzvü olması üçün müstəqil leksik mənaya malik olması, müəyyən suala cavab verməsi və cümlədəki sözlərlə sintaktik əlaqəyə girməsi vacibdir.

10. Aşağı sınıflarda öyrəndiklərinizə əsasən sxemi tamamlamaqla (səh. 54) şərh edin.

11. Fəridəddin Əttarın nəsihətlərini oxuyun, Konfutsinin ibrətamız fikirləri ilə müqayisə edin.

Ey oğul, öyünd verənin öyüdlərini dinlə, hər zaman ədalətli ol. Artıq uşaq deyilsən, burax oyunu. Günah işlərdə nəfsinə yardımçı olub ömrünü yaramazlıqla keçirmə. Madam ki öyünd ala bilərəm deyirsən, o zaman bu yolda axsaqlıq etmə. Öz sözünə əməl etməyən şəxsin sözünü başqaları da dinləməz.

Ey oğul, əsla təkbaşına səfər etmə. Təkbaşına səfər sənə təhlükə gətirər. Evindən hörməcək torlarını təmizlə, onların içəridə qalması bərəkəti qaçırar. Allah-dan nemət gözləyirsənsə, çörək qırıntılarını ayaq altına tökmə. Gecə evini süpürmə, süpürdüyüünü də qapının arxasına atma.

Ey oğul, hər nə qədər fəqirlikdən daha ağrı-acılı bir şey yoxdursa da, sən yenə də qənəətlə dolan. Hər sübh vaxtı qalx və günahlarına görə tövbə et. Bu gün əlində olan fürsətdən faydalana mağça çalış. Dostlarının arxasında danışma. Cinayətə və günaha səbəb olan yerlərə getmə. Haqq yolunda korlar kimi yerimə. Doğru yolu tut.

Əsl adı Muhəmməd ibn İbrahim olan böyük mütəfəkkir və şair Fəridəddin Əttar 1119-cu ildə Nişapurda dünnyaya gəlmişdir. 1229-cu ildə monqol əsgərləri tərəfindən şəhid edilən Fəridəddin Əttar elə doğma Nişapur şəhərində dəfn edilmişdir.

Bir çox elmi, didaktik əsərlərin müəllifidir.

12. Məhəmməd Peyğəmbərin əxlaq və tərbiyə haqqında nəsihətlərini toplayıb Fəridəddin Əttarın oğluna nəsihətləri ilə müqayisə edin. Fikirlərinizi ümumiləşdirib yazın.

DUYĞULAR ADASI

Bir zamanlar üzerinde bütün duyuların yaşadığı bir ada var idi. *Xoşbəxtlik, hüzn, bilgi, təkəbbür, sevgi* və başqa duyular bu adada birlikdə yaşıyirdi. Bir gün adanın tezliklə batacağını bütün duyulara xəbər verirlər. Bunu eşidən duyular da bir-bir adanı tərk etməyə başlayır. Ən axıra isə Sevgi qalır. O, son anadək adanı tərk etməməyə çalışır. Ancaq artıq ada batmaq üzrə idi. Bunu görən Sevgi də digər duyulardan yardım istəmək məcburiyyətində qalır.

Öncə böyük bir gəmi ilə adanı tərk etməyə çalışın *Zənginliyə* müraciət edir:

— Məni də özünlə apararsan?

Zənginlik cavabında:

— Xeyr, apara bilmərəm, gəmim qızıl-gümüşlə doludur, sənə yer qalmayıb, — deyir.

Sevgi digər tərəfdəki gözəl, *yelkənli* qayığı ilə getməkdə olan Təkəbbürə üzünü tutub ondan yardım istəyir. Təkəbbür Sevgiyə belə cavab verir:

— Bağışla, sənə yardım edə bilmərəm, üst-başın islanıb, qayığımı kırıldərsən.

Əlacsız qalan Sevgi yaxınlığında olan Hüznə üz tutur və ondan kömək istəyir:

— Hüzn, olarmı, məni də özünlə götürəsən?

Hüzn:

— Of, Sevgi! Bu gün o qədər kədərliyəm ki... Bir az tək qalmağa ehtiyacım var.

Bu arada Xoşbəxtlik də Sevginin yanından keçirdi. Amma özünü o qədər xoşbəxt hiss edirdi ki, Sevginin səsini belə eşitmədi. Artıq bütün duyulardan əlini üzən Sevgi birdən bir səs eşitdi: “Gəl, Sevgi, gəl, mənimlə gedək”.

Bu sözləri deyən Sevgidən çox yaşlı görünən bir qoca idi. Sevgi özünü o qədər bəxtəvər, o qədər xoşbəxt hiss etdi ki, çəşqinqılıqdan ona yardım edən bu qocanın adını belə soruşmağı unutdu. Qoca Sevgini sağ-salamat sahilə çatdırdı, özü isə yoluna davam etdi. Bir anlığa ona nə qədər borclu olduğunu fərqinə varan Sevgi yanındaki Bilgidən soruşdu:

— Məni xilas edən o qoca kimdir?

— O, Zamandır.

— Zamanmı? Bəs niyə o mənə yardım etdi? — deyə Sevgi heyrətlə soruşdu.

Bilgi gülümsəyərək:

— Çünkü yalnız zaman sevginin nə qədər böyük olduğunu anlaya bilər.

*Size, Sevgi niyə
son ana qədər
adanı tərk etmək
istəmirdi?*

“Füyuzat” jurnalından, 2012-ci il

1. Mətnəki surətlərə öz münasibətinizi bildirin. Onlara verilən adlarla hərəkətləri arasındaki əlaqəni müəyyənləşdirin.
2. Mətni oxuyub hansı nəticəyə gəldiniz? Fikirlərinizi söylənən rəylərə əsasən ümumiləşdirin.
3. Mətnə təsvir edilən obrazların xarakterində olan insanlara həyatda rast gəlmişsinizmi? Onlara münasibətiniz necə olub?

4. Mətn üçün açar sözlər seçməklə yanaşı, fərqləndirilmiş sözlərin mənasını izah edin.
5. *Təkəbbür* sözünün sinonimini və antonimini tapın.
6. *Bu gün o qədər kədərliyəm ki... Bir az tək qalmağa ehtiyacım var* cümləsinədəki sözləri yaxınmənali sözlərlə əvəz edin.
7. Aşağı sinifdə öyrəndiyiniz məlumatları yada salıb mətnin birinci abzasındaçı cümlələrin mübtəda və xəbərini tapın. Onların nə ilə ifadə olunduğunu müəyyənləşdirin.

➔ Mübtəda haqqında aşağı siniflərdə öyrəndiklərinizi yadınıza salıb suallara cavab verin.

- ✓ Mübtəda nəyə deyilir və hansı suallara cavab verir?
- ✓ Mübtəda hansı söz və söz birləşmələri ilə ifadə olunur?
- ✓ Mübtəda feili birləşmələrlə ifadə olunurmu?
- ✓ Mübtəda xəbərlə necə uzlaşır?

8. Mübtədanın ifadə vasitələrini müəyyənləşdirin, xəbərlə şəxsə və kəmiyyətə görə uzlaşdığını əsaslandırın.
  1. Mən həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam (*Ümummilli lider Heydər Əliyev*). 2. Ən gözəl fikir də pis ifadə edildikdə qiymətini itirir (*F. Volter*). 3. Bizim vəzifəmiz yaxşılığı nə cür gəldi deyil, vaxtında və lazımlıca etməkdir (*E. Zolya*). 4. Böyük danışanda kiçik susar (*Atalar sözü*).
  9. Cümlədən mübtəda və xəbəri çıxarsaq, nə baş verər? Sizcə, nə üçün mübtəda və xəbər cümlənin qrammatik əsası hesab edilir?

10. *O, bu əvəzliyi ilə ifadə olunan mübtədalardan sonra vergülün işlənmə qaydasını yada salıb fikrinizi izah etmək üçün mətndən nümunə seçin.*

11. Nöqtələrin yerinə aşağıda verilmiş söz birləşmələrindən uyğun gələnini yazın və hansı cümlə üzvü olduğunu deyin.

- Sözün qiymətini saldı yalanlar ..... hörmətli olar (*N.Gəncəvi*).
- ..... firtinada, ... müharibədə, ... isə ağır sınaq günlərində bəlli olur (*T.Vilson*).
- ..... itiriləndən sonra bilinir (*Həzrət Əli*).

Dənizçinin cəsarəti, xalqın cəsarəti, doğrunu danışan, əsgərin cəsarəti, gəncliyin və sağlamlığın dəyəri

12. Sxemlərə uyğun cümlələr qurun.

III növ təyini söz birləşməsi ilə ifadə olunmuşdur.

feili xəbər

II növ təyini söz birləşməsi ilə ifadə olunmuşdur.

ismi xəbər

✓ Mübtəda və xəbəri müxtəlif ifadə vasitələrindən ibarət olan cümlələr qu-rub yazın. Mətnin son abzasından da (səh. 55) istifadə edə bilərsiniz.

13. Aşağıda verilmiş hikmətli fikirlərdə mübtədaları tapın, onların nə ilə ifadə olunduğunu müəyyənləşdirin.

1. Məsləhət istəmək bir insanın digərinə göstərdiyi ən böyük etibardır (*F.Bekon*). 2. Dünyada ən çətin şey insanların özünü tanımasıdır (*M.Fales*). 3. Ağlın çevikliyi gözəlliyi də əvəz edə bilər (*A.Frans*). 4. Müvəffəqiyət hər gün yığılan kiçik cəhdlərin nəticəsidir (*Ə.Kərimov*).

✓ Nümunələrdən çıxış edərək “Mübtəda ən müstəqil cümlə üzvüdür” hök-münü əsaslandırın.

14. Mədəniyyət abidələri qurub-yaradani yaşa-dır. Bəs insan yaxşı əməlləri ilə özünə əbədi abidə ucalda bilərmi? Fikir mübadiləsi aparın.

15. “İnsan əməlləri ilə yaşayır” mövzusunda mühakimə xarakterli inşa yazın. Yuxarıdakı hikmətli fikirlərdən sitat kimi istifadə edin.

Öz fikrini əsaslan-dırmaq, sübuta yetir-mək üçün başqalarının söylədiklərindən, yaz-dıqlarından götürilən də-qiq çıxarışa **sitat** de-yilir.

1. Mətni oxuyarkən 10-cu tapşırığın şərtinə əməl edin.

SƏHƏNG İÇİNDƏ NƏ VARSA, ONU SIZDIRAR...

Rəvayətə görə, qədim zamanlarda sahibinə sadıq, vəfalı bir xidmətçi (...).

Bu xidmətçinin iki səhəngi (...) və hər gün bu səhənglər ilə sahibinin evinə su daşıyardı. Ancaq səhənglərdən biri çat olduğu üçün suyun yarısı yolda axıb hədər olardı. Ona görə də xidmətçi hər dəfə sahibinin evinə bir səhəng yarımlı su gətirib çatdırardı. Beləcə, düz iki il xidmətçi bu səhənglərlə su daşımış oldu.

Günlərin bir günü çatlaq *səhəng* bu vəziyyətinə dözə bilməyib xidmətçiye belə (...):

– Əziz dost, özümü çox pis hiss edirəm və bu halımdan xəcalət çəkirəm, xahiş edirəm, məni bağışla!

Xidmətçi şəfqətli əlləri ilə səhəngdən yapışdırmaq onu özünə yaxınlaşdıraraq soruşdu:

– Səni *xəcıl* edən, utandıran səbəb (...)?

Səhəng vicdan əzabı çəkərək kədərli bir halda belə cavab verdi:

– Çat olduğum üçün yerinə yetirməli olduğum vəzifənin ancaq yarısını yerinə yetirə bildim və mənim bu qüsüruma görə sənin də çəkdiyin bütün zəhmətin hədər oldu. Əziyyətin qarşılığını ala bil-mədin.

Sizcə, bu, qüsür-durmu?

Xidmətçi təbəssüm edərək səhəngə həlim səslə dedi:

– Əslində, sənin kədərlənməyin üçün heç bir səbəb yoxdur, əzizim. Yəqin ki, hər gün səninlə bərabər qət etdiyimiz yolda çiçəklərin olduğuna

diqqət etmişən. Bunun səbəbkarı sənsən. Belə ki sənin qüsurunu görüb yoluñ sənə aid olan hissəsinə çiçək toxumları əkdir. Hər gün biz sahibimizin evinə yollanarkən sən də onları suladin və beləcə, mən bu iki il içərisində hər gün o gözəl, al-əlvan çiçəklərdən toplayıb sahibimin evinə (...). O çiçəklər də onun evinə min bir gözəl qoxular saçıdı. Sənin bu qüsurun olmasaydı, mən hər gün sahibimə o gözəl ətirli çiçəkləri apara bilməyəcək və ən önemlisi, onun razılığını qazana bilməyəcəkdir...

Mübariz Yunusov

- 2. Mətnədəki əsas fikri müəyyənləşdirin.
- 3. Çatlaq səhəngin keçirdiyi hislərə münasibət bildirin.
- 4. Xidmətçinin cavabı sizdə hansı təəssürat yaratdı? Bəs siz xidmətçinin yerində olsa idiniz, hansı cavabı verirdiniz?
- 5. “Çatışmayan cəhəti üzə vurmaq ədəbsizlikdir” mövzusunda müzakirə aparın.
- 6. Hekayənin adına münasibət bildirin. Onu müvafiq atalar sözü ilə əvəz edib fikrinizi əsaslandırın.

- 7. Fərqləndirilmiş sözlərin leksik mənasını izah edin.
- 8. *Önəm* və *önəmli* sözlərinin qrammatik mənasını izah edin. Bu sözlər sinonim ola bilərmi? Fikrinizi əsaslandırın.
- 9. Mətnədəki frazeoloji birləşmələri tapın, onları yaxınmənalı söz və ifadələrlə əvəz edin.
- 10. Mətnədəki nöqtələrin yerinə cümlə üzvü artırıb oxuyun. Artırdığınız üzvün rolunu izah etməyə çalışın. Onsuz cümlə yarana bilərmi?
- 11. Xəbərin yaranmasında hansı şəkilçilərdən istifadə olunur? Aşağıdakı cümlələrə şəkilçi artırmaqla fikrinizi əsaslandırın.
  - Qüvvət elmdə..., başqa cür heç kəs
Heç kəsə üstünlük eyləyə bil... . (*N. Gəncəvi*)
  - İnsana arxa... onun kamalı,
Ağıl... hər kəsin dövləti, mali. (*N. Gəncəvi*)
  - Oğul mənim... əgər, oxutmur... , əl çək... ,
Eyləmə... dəngəsər, oxutmur... , əl çək... . (*M. Ə. Sabir*)

➔ **Xəbər haqqında aşağı sınıflarda öyrəndiklərinizi yadınıza salıb suallara cavab verin.**

- ✓ **Xəbər nəyə deyilir?**
- ✓ **Xəbərlər ifadə vasitələrinə görə necə qruplaşır?**
- ✓ **İsmi xəbərlə feili xəbərin fərqi nədədir?**
- ✓ **Feili və ismi xəbərlərin ifadə vasitələri hansılardır?**
- ✓ **Hansı sözlər suala cavab vermədən ismi xəbər ola bilir?**

Cavablarınızı nümunələrlə əsaslandırın.

12. Cümlədə xəbərləri tapıb ifadə vasitələrini müəyyənləşdirin. Mübtəda ilə xəbər arasındaki sintaktik əlaqəni müəyyənləşdirin.

1. Xidmətçi hər gün sahibinin evinə su daşıyardı. 2. Bu günün işini sabaha qoyma (*Atalar sözü*). 3. Əsl sevinc zəhmətdən sonrakı istirahətdir (*I.Kant*). 4. Bu gün çıxdığınız hər pillə sabahkı həyatınızın təməlidir (*V.Rayx*). 5. Həyatda əziyyətsiz rahatlıq yoxdur (*N.Tusi*). 6. Əvvəlcə həqiqəti bilmək lazımdır: həqiqət bilinərsə, səhv də bilinər (*Ə.Məhəmməd*). 7. Adamlara xoş gələni deyil, faydalı olanı məsləhət gör (*Solon*).

✓ *Hansi müdrik fikir mətnin məzmununa uyğun gələ bilər?*

13. Şəxs sonluqlarını bərpa edib cümlələri köçürün, durğu işarələrini bərpa edib səbəbini izah edin. İsmi və feili xəbərləri tapıb onların ifadə vasitələrini müəyyənləşdirin.

İnsanların yeddi vəzifəsi var... . Əgər insan bütün bu vəzifələri yerinə yetirərsə bu halda kamil insan sayılır. Əgər o bunların bir hissəsini yerinə yetirərsə natamam insan sayılır. Əgər o bu yeddi vəzifənin heç birinə əməl etməzsə deməli insan qismindən çıxır və heyvan qisminə daxil olur. Birinci vəzifə bundan ibarət... ki insan pis əməllərdən uzaq ol... .

İkinci vəzifə xeyir işlər görmək... . Üçüncü vəzifə zülmə qarşı mübarizə aparmaq... . Dördüncü vəzifə cəmiyyətdə öz yoldaşları ilə ittifaqda yaşamaq... . Beşinci vəzifə elm yolu ilə getmək... . Altıncı vəzifə elmi hər yanda yaymağa çalışmaq... . Yedinci vəzifə bundan ibarət... ki insan öz qüvvəsi, imkani daxilində onunla ittifaqda olan cəmiyyətdə, öz həmvətənləri və həmkiriləri arasında qanuni hüquqların müdafiəsi üçün mübarizə aparmalı... .

(Mirzə Fətəli Axundzadə)

✓ *Sizin bir şagird kimi hansı vəzifələriniz vardır? Öz vəzifələrinizlə M.F.Axundzadənin tövsiyə etdiyi vəzifələr arasında bir uyğunluq gördünüz mü? Həmin vəzifələri necə yerinə yetirirsiniz?*

14. Hansı cümlələrdə mübtəda ilə xəbər arasında uzlaşma pozulmuşdur?

1. Xalq bir çox xüsusiyyətləri ilə tanınır, sayılır və dünya xalqları içərisində fərqlənilirlər. Bu xüsusiyyətlərdən ən yüksəyi mədəniyyətlərdir (*Heydər Əliyev*).
2. Analar hər şeyi görməsə belə, qəlbləri ilə duyur (*A.N.Ostrovski*). 3. Söz verməzdən əvvəl yaxşıca düşün, söz verdinsə, üstündə möhkəm durun (*Seneka*). 4. Zərərli vərdişlər qısa müddət ərzində inkişaf edib yayılırlar.

15. Doğru və yanlış fikirləri müəyyənləşdirin.

Mübtəda müxtəlif söz və birləşmələrlə ifadə oluna bilir.

doğru

Xəbər ifadə vasitələrinə görə iki cür olur.

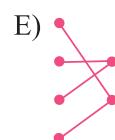
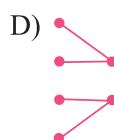
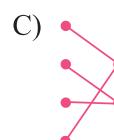
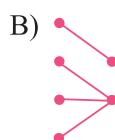
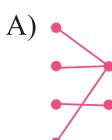

Var, yox, mümkün tipli sözlər suala cavab verərək cümlənin ismi xəbəri olur.

yanlış

Xəbər mübtəda ilə həmisiətə uzlaşma əlaqəsində olur.

16. Aşağıdakı plandan istifadə edərək “Vəzifə böyük işlər görmək deyil, lazım olanı etməkdir” adlı mühakimə xarakterli inşa yazın.

□ *Plan*

1. Vəzifə dedikdə nə başa düşürük?
2. Qarşımızda duran vəzifələr hansılardır?
3. Vəzifələri yaxşı yerinə yetirmək üçün nə lazımdır?
4. Öz vəzifələrini layiqincə yerinə yetirən şəxslərdən nümunə götirin.
5. Biz şagird kimi öz vəzifələrimizi necə yerinə yetiririk?
6. Nəticə.

↓ qənimət   ↓ qalibiyyət

İlk müsəlman türk dövlətlərindən olan Qəznəlilərin böyük hökmdarlarından biri Sultan Mahmud Hindistana etdiyi bir yürüşdə çox çətinlik çəkmiş, qələbə qazana bilməyəcəyini düşünməyə başlamışdı. *Bu çətin vəziyyətdə “Ey Rəbbim! Əgər döyüşdə qalib gəlsəm, ələ keçirəcəyim bütün qənimətləri yoxsullara paylayacağam”* sözləri ilə nəzir demişdi. Həqiqətən, Allah ona kömək etmiş və Sultan Mahmud böyük qələbə qazanaraq çox dəyərli qənimətlərə sahib olmuşdur. *Qəznəyə qaytdıqda əldə etdiyi bütün qənimətləri yoxsullara, ehtiyacı olanlara paylamağa başlamışdır.* Bu vəziyyətə bəzi vəzir və komandanlar etiraz etmişlər. Sultan Mahmud: *“Bu mənim dediyim nəzirdir. Şübhəsiz ki, hamısını paylayacağam”*, – dedikdə isə “Amandır, sultanım, yoxsullar bu dəyərli qənimətlərdən nə anlayacaqlar? Bir hissəsini paylayın, ən dəyərli olanlarını isə xəzinəyə qoyun! Xəzinənin də bu qənimətlərə böyük ehtiyacı var”, – deyərək Sultanı çasdırmışlar. Bundan sonra Sultan Mahmud Qəznədə yaşayan, sözün doğrusunu deməkdən çəkinməyən alim bir şəxslə məsləhətləşmək qərarına gəlir. Fikrini soruşduğu həmin böyük şəxs Sultan Mahmuda belə cavab verir:

– Sultanım! Bu vəziyyətdə tərəddüd etmək yersizdir. Əgər Allaha bir daha işiniz düşməyəcəksə, vəzirlərinizin, komandanlarınızın dediyini edin! Lakin Allaha yenidən dua edib nə isə istəyəcəksinizsə, nəzirinizi yerinə yetirin, qənimətləri yoxsullara paylayın!

Vəzir və komandanlar nə üçün əldə edilən qənimətin xəzinəyə qoyulmasını istəyirdilər? Onlar nə üçün xəzinənin bu qənimətə ehtiyacı olduğunu düşünlərlər?

“Düşünən insan” jurnalından, 2014-cü il

- 1. Mətni adlandırin və abzaslara ayırin.
- 2. Mətndəki əsas ideyani müəyyən edin və öz fikrinizi bildirin.
- 3. Sultanın verdiyi vəd ilə qazanılan qələbə arasında əlaqə varmı?

4. Alimin Sultan Mahmuda verdiyi məsləhətə münasibət bildirin.
5. Hikmətli kəlamlardan hansı mətnin ideyasına uyğundur?
- ✓ Sözün də su kimi lətafəti var,
Hər sözü az demək daha xoş olar. (*N. Gəncəvi*)
  - ✓ Böyük vədlər vermədən böyük işlər gör. (*Pifagor*)
  - ✓ Söz verəndə fikirləş, verdinsə, daha düşünmə, üstündə möhkəm dur.
6. “Düşmən qoşunları tərəfindən ələ keçirilən qənimət Azərbaycana hansı maddi və mənəvi ziyan vurub” mövzusunda fikir mübadiləsi aparın.

7. *Döyüş, qənimət, kömək etmək* sözlərini qarşılığı ilə əvəz edin.
8. Mətnində məcazi mənali sözləri müəyyənləşdirin.
9. Cümlələrdəki mübtədə və xəbərləri tapın. Sonra bir-biri ilə əlaqələnən sözləri və onların nə bildirdiyini müəyyənləşdirin. Hansı söz və ifadələr xəbərə aid olub obyekt anlayışı bildirir?

1. Həqiqətən, Allah ona kömək etdi və Sultan Mahmud böyük qələbə qazanaraq çox dəyərli qənimətlərə sahib oldu. Həmin qənimətləri yoxsullara payladı. 2. Kiçik nöqsanlar böyük səhvlərə aparır (*Seneka*). 3. Elm insanı şübhədən, yaxşılıq əziyyətdən, qərarlı olmaq qorxudan qurtarır (*Konfutsi*).

Nümunə:

Ağlılı insanlar qərarlarını tələsik deyil, düşünərək verirlər (*C. Teylor*).
(*təyinədici söz*)   (*obyekt bildirən söz*)   (*tərz bildirən sözlər*)

➔ Cümlənin II dərəcəli üzvləri, əsasən, baş üzvləri izah edir.
Tamamlıq, təyin, zərflik ikinci dərəcəli cümlə üzvləridir.

10. Bədii ədəbiyyatdan üç cümlə seçib obyekt bildirən sözləri müəyyənləşdirin.

➔ **Adlıq və yiyəlik hallardan başqa, digər hallarda:** yönük, təsirlik, yerlik, çıxışlıq hallarında olub, cümlədə əşya və obyekt anlayışı bildirən II dərəcəli üzvə *tamamlıq* deyilir.
Tamamlıq kimə?, nəyə?, haranı?, kimi?, nəyi?, nə?, kimdə?, nədə?, kimdən?, nədən? suallarından birinə cavab verir.

➔ Tamamlıq adlar, məsdər və məsdər tərkibləri, feili sıfət və feili sıfət tərkibləri, təyini söz birləşmələri, mürəkkəb adlarla ifadə oluna bilir.

Yaxşılıq etməsən əgər insana, (isimlə)

Böyüklik şərəfi verilməz səna. (əvəzliklə) (N.Gəncəvi)

Soruşub öyrənməyi (məsdər tərkibi ilə) özünə ar bilmə.

İndi Zəhra belə bir xahişlə (qoşmali birləşmə ilə) ana dili müəlliminə (II növ təyini söz birləşməsi ilə) müraciət etmək istəyirdi.

Qoşmali sözlər də tamamlıq olur. Belə tamamlıqlar nə ilə?, kim ilə?, kim üçün?, nə üçün?, kim barədə?, nə barədə?, kim haqqında?, nə haqqında? suallarından birinə cavab verir.

Tamamlığın şərti işarəsi:

11. Cümlələrdən tamamlıqları seçib onların ifadə vasitələrini müəyyənləşdirin.

1. Müdrik adam özünə rəva görmədiyini başqasına da rəva görməz (*Konfutsi*). 2. Xan, başına dönüm, sən nişan verdiyin dam-daşı tapdım, qutunun qapağını qaldırdım (*C.Məmmədquluzadə*). 3. Mən istəyirəm ki, o, başqasını öyrətməkdən həzz almağı bacarsın (*Ə.Fərəc*). 4. Pislik görməkdən deyil, pislik etməkdən qorxmaliyiq (*C.Kolenson*). 5. Bədbəxtliyin səbəbini başqa yerdə yox, özümüzdə axtarmalıyiq (*A.Frans*). 6. Ərəb, yunan, gürcü və hind əlifbasında böyük hərf yoxdur. 7. Bəzənib başdan-başa şəhərləri, kəndləri, Cənnət görmək istəyən Azərbaycana gəlsin (*S.Rüstəm*).

✓ Verilmiş cümlələrdə tamamlıqla xəbər arasındaki sintaktik əlaqəni müəyyənləşdirib fikrinizi əsaslandırın.

➔ Tamamlıqla xəbər arasında idarə əlaqəsi vardır.

Zəhra ana dili müəlliminə dedi.

idarə əlaqəsi

12. Cümlələrdə işarələnmiş sözlərin qrammatik fərqini izah edin. Fikirlərinizi əsaslandırın.

1. Davadan *sülh* daha yaxşıdır, məncə (*S.Sirazi*). 2. Özümüzdən başqa heç kəs bizim üçün *sülh* təmin edə bilməz (*Emerson*). 3. *Sülh* tacı səltənət tacı ilə müqayisə edilməyəcək dərəcədə gözəl və dəyərlidir (*Epikür*).

✓ Özünüz də belə nümunələr yazın.

13. Verilən qaydadan istifadə edərək cümlələr qurun. Bunun üçün ismin həllini yadınıza salın.

Nümunə:

- Mən həqiqətə oxşayənə deyil, həqiqətin özünü axtarıram (C.Bruno).

Feili sıfət tərkibi   və   III növ təyini söz birləşməsi ilə ifadə olunmuş
vasitəsiz tamamlıq

- Ağıl olan yerdə zora ehtiyac yoxdur.

İsimlə ifadə olunmuş vasitəli tamamlıq

➔ **Tamamlıqlar iki cür olur:**

- 1. vasitəsiz tamamlıqlar;   2. vasitəli tamamlıqlar.**

Vasitəsiz tamamlıqlar ismin təsirlik halında olan söz və söz birləşmələri ilə ifadə olunur.

Vasitəli tamamlıqlar ismin yönelik, yerlik və çıxışlıq hallarında olan, habelə qoşmali söz və söz birləşmələri ilə ifadə olunur.

14. Mətnində fərqləndirilmiş hissədə tamamlıqları müəyyənləşdirib onların növünü və ifadə vasitələrini tapın.

15. Aşağıdakı ifadələrdən istifadə etməklə rəbitəli mətn qurun.

İnsanın xoşbəxtliyi, həyatın mənəsi, tərbiyənin vacibliyi, dövlət qayğısı, şərəfli ömür, əxlaqlı insan, vətən borcu, övlad tərbiyəsi

❑ Verilmiş sözlərin leksik mənəsini müəyyənləşdirin.

ZƏHƏR

Uzun illər bundan əvvəl Çində bir qəbilədə Lili adında bir qız yaşa- yirdi. Qəbilənin başçısının da çox gözəl bir qızı var idi. Əvvəllər yaxın rəfiqə olan bu qızların arasında sonradan ciddi ədavət yaranır: davasız bir günləri də keçmirdi. Qızlar arasındakı düşmən münasibət artıq ailə başçı-

larına da *sirayət edirdi*. Bir neçə ay sonra artıq bu vəziyyətdən cana do- yan Lili atasının köhnə dostu, dərmansatan qoca kişinin yanına gedərək ona *dərdini açır*. Yaşlı adam bitkilərdən düzəlt- diyi bir tozu Liliyə verib deyir:

— Bu, dünyanın ən güclü zəhəridir. Amma bir dəfəyə versən, qız elə o an öləcək və hamı bunu sənin etdiyini bi- ləcək. Sən 3 ay müddə- tində bu zəhərdən az-az

onun yeməyinə qat. Başçının səndən şübhələnməməsi üçün bu 3 ay boyunca qızla xoş *rəftar et*, qonaq çağırıb ona gözəl yeməklər bişir!

Sevinc içində evə dönən Lili qocanın dediklərini etməyə başlayır. Qızı qarşı xoş davranışır, hər gün ən ləziz yeməkləri bişirir və hər dəfə onun yeməyinə bir damcı zəhər qatır. Onlar arasında artıq mehribanlılıq yaranır. Lilinin xoş rəftarını bəyənən başçı da ona artıq öz qızı kimi baxır. İkinci ayın sonlarına yaxın Lili etdiyi əməldən peşman olmağa başlayır və vicdan əzabına dözməyərək qoca dərmansa- tanın evinə gedib deyir:

— Mən qızın ölməsini istəmirəm. Yalvari- ram, ona indiyə kimi verdiyim zəhəri qanından təmizləyəcək bir dərman verin!

Qoca gülümsəyərək deyir:

*Lilinin bu hərəkəti
onun hansı keyfiy-
yətini üzə çıxarıır?*

– Qızım, sənə verdiyim toz zəhər yox, sadəcə, şəfaverici otların qarışığı idi. Əsl zəhər isə sənin ürəyində idi, amma sən qızə qarşı xoş davrandıqca qəlbindəki zəhər də təmizləndi və yerinə bir sevgi doldu...

Necə bilirsiniz, qızlar arasında sevgi və dostluğun bərpası qəbiləni möhkəmləndirəcəkmi? Fikirlərinizi əsaslandırın.

“Füyuzat” jurnalından

1. Ardıcılılığı bərpa etməklə əsas fikri müəyyənləşdirin və ona münasibətinizi bildirin.

1

**öz daxili
aləmini**

2

**xoş rəftar, sevgi
ilə davranarsa,**

3

**elə insanın
özüdür.**

4

**böyük
problemi**

5

insanlarla

6

**daha gözəl
günlər**

7

İnsanın ən

8

**təmizləməyə
çalışıb**

9

Hər kəs

11

**yaşaya
bilər.**

2. Qoca dərmənsatan obrazına münasibət bildirin. Onun etdiyi hərəkətə uyğun olaraq zahiri görkəmini təsvir edin və mətnin uyğun hissəsinə əlavə edin.

3. Lili dərmənsatanın “məsləhətləri”nə əsasən “zəhər”dən istifadə edərkən nə üçün müləyimləşdi? Bu onun hansı xüsusiyyətini üzə çıxarıır?

4. Dərmənsatanın “əsl zəhər sənin ürəyində idi” fikrini izah edin.

5. Sizcə, “insan üçün ən böyük problemi elə insan özü yaradır” fikri ilə razılaşmaq olarmı? Fikrinizi müasir dövrdə baş verən oxşar hadisələrlə əlaqələndirin.

6. *Ədavət, ədalət, ətalət* sözlərinin leksik mənalarını müqayisə edin.

7. Mətndə fərqləndirilmiş söz və ifadələrin qarşılığını tapın.

8. İlk abzasdan *necə?*, *hansi?* sualına cavab verən söz və ifadələri tapın, onların cümlədəki rolunu müəyyənləşdirməyə çalışın. Həmin cümlə üzvlərinin nə ilə ifadə olunduğunu müəyyənləşdirin.

➔ **Təyin** cümlədə isim və isimləşmiş sözləri əlamətləndiririb *necə?*, *nə cür?*, *hansı?*, *neçə?*, *nə qədər?*, *neçənci?* suallarından birinə cavab verir.

Təyinlər sıfət, say, işaret və təyini əvəzliklər, feili sıfət və feili sıfət tərkibləri, ismi birləşmələr və mürəkkəb adlarla ifadə olunur.

Təyinlər isim və isimləşən söz və söz birləşmələri ilə ifadə olunan bütün cümlə üzvlərinə aid olur.

Təyinin şərti işaretisi:

9. Altından xətt çəkilmiş sözlərin hansı təyindir? Fikrinizi əsaslandırın.

Alimdən soruşurlar:

– Kimi, həqiqətən, əsl ağıllı adam hesab etmək olar? Tapşırığın mahiyyətini bilmədən iş dalınca gedən adamı ağıllı hesab etmək olarmı?

Alim cavabında:

– Ağıllı o adamdır ki, dinləməyi, əməl etməyi və nəticə çıxarmağı bacarır.

✓ *Bu mətndən çıxan əsas fikri “Zəhər” hekayəsinin ideyasi ilə əlaqələndirin.*

✓ *Siz necə, dinləməyi, əməl etməyi və nəticə çıxarmağı bacarırsınız?*

✓ *Kimin verdiyi məsləhətlərə daha çox qulaq asırsınız?*

✓ *Fəqləndirilmiş sözün qrammatik mənasını deyin. Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın.*

10. “Zəhər” mətninin sonuncu abzasındaki cümlələrdən təyinləri çıxarıb yazın. Sonra hər iki hissəni müqayisə edin. Nə müşahidə etdiniz?

11. Verilmiş cümlələrdə təyinləri tapıb nə ilə ifadə olunduğunu deyin.

- Saib Təbrizinin dünyada yeganə tam külliyyatı hicri tarixi ilə 975-ci ildə Hindistanda aşkar edilib. 230 min misradan ibarət olan bu külliyyatı Özbəkistan alimləri tapıblar.
- XVI əsrin Azərbaycan şairi Fədai Təbrizinin “Bəxtiyarnamə” adlı poemasının əlyazması Təbrizdə, onun şəxsi arxivində saxlanılır.
- 1955-ci ildə Hindistana ezam olunmuş Eyyub Tağıyev neft ehtiyatlarının qiymətləndirilməsi və geoloji işlərin aparılmasında mütəxəssis hesab olunurdu.
- Əgər bir müəllim olsa bədəsil, Yetişdirə bilməz bəxtiyar nəsil.

(“Füyuzat” jurnalından, 2011-ci il)

12. Mətni oxuyun. Təyinləri seçib onların nə ilə ifadə olunduğunu deyin. Fərq-ləndirilən cümlələrdəki təyinləri seçib yazın, müqayisələr aparın.

Azərbaycanın ilk vitse-admiralı İbrahim bəy Aslanbəyov 1822-ci ildə Bakıda anadan olmuşdur. Üç il Peterburqda təhsil alan İ. Aslanbəyov Peterburqdakı dənizçilik məktəbini adı “Qırmızı lövhə”yə yazılımaqla bitirmiştir.

Hələ sağlığında – 1882-ci ildə Saxalində bir yarımadada, Oxot dənizində isə bir körfəz onun adı ilə adlandırılmışdır. *Boris Maslennikovun 1986-ci ildə nəşr etdirdiyi “Dəniz xəritəsi nəql edir” kitabında həmyerlimiz haq-qında verdiyi qısa bioqrafik məlumat xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.*

İbrahim bəy həmyerlimiz Mirzə Kazım bəylə dost olmuşdur. Dahi rus yaziçisi Lev Tolstoy Aslanbəyovu axtarış tapmış, admiral Naximovun hə-lakolma səhnəsini ona danışmasını xahiş etmişdir. L.Tolstoy özünün məşhur “Sevastopol hekayələri”ni yazarkən admiral İ. Aslanbəyovun xatirələrindən bəhrələnmişdir.

(Şəmistan Nəzirli)

✓ *Sizcə, mətnindəki təyinləri bədii təyin adlandırmaq olarmı? Yoldaşlarınızla fikir mübadiləsi aparın.*

13. Bədii təyinlərlə qrammatik təyinləri fərqləndirin. Oxşar və fərqli xüsusiyyətlərini deyin.

	bədii təyin	təyin
Başına döndüyüm gülüzlü sona, Ömrümün ilk çağrı yadına düşdü. (S. Vurğun)	☐	☐
Bilik öyrənməyi ar bilən hər kəs Dünyada mərifət qazana bilməz. (N. Gəncəvi)	☐	☐
Böyük ixtiraçı dünyadan heç nə ummur, əksinə, öz kəşfləri ilə onu irəli aparır. (P. Hill)	☐	☐
Ən iti qılınçı cəsur əsgərə verirlər. (Çin atalar sözü)	☐	☐
Qızıl payız nəğmə deyir Qızıl qəlbli insanlara! (N. Xəzri)	☐	☐
Şəhərə sarı şütyüən maşınlarının işqları yuxarıdan baxanda yanib-sönən ulduzları xatırladırdı.	☐	☐

14. “Səadət günüşi birlikdən doğar” adlı nəqli xarakterli inşa yazın. “El bir olsa, zərbi-kərən sindirər” atalar sözündən sitat kimi istifadə edin.

QARANQUŞLARIN ÖMRÜ 6 AYDIR...

Qaranquş ikinci mərtəbədə yaşayan və pəncərəsi küçəyə baxan bir adamla dost olmaq istəyirdi. Bir gün bütün cəsarətini toplayıb onun pəncərəsinin qarşısına qondu. Dərin bir nəfəs aldıqdan sonra pəncərənin şüşəsini döyməyə başladı: tiq... tiq... tiq...

Adam bərk məşgul idi. Səsi eşidib pəncərəyə yaxınlaşdı. Qaranquşu gördü. Qaranquş həyəcanla: “Ey insan, mən səninlə dost olmaq istəyirəm. Nə olar, məni içəri burax, bir yerdə yaşayaq”, – dedi. Adam isə əsəbiliklə: “Sən haradan çıxdın, bircə sən çatmirdin. Heç quşdan da insana dost olar?” – deyə cavab verdi. Qaranquş məyus oldu. Ancaq ruhdan düşmədi. Bəxtini sınamaq üçün yenə pəncərəyə qondu: “Ey insan, pəncərəni aç, məni içəri burax. Sənə sirdəş olaram. Səni darıxmağa qoymaram”. Adam isə çox inadkar idi: “Boş yerə özünü yorma. Səni içəri buraxa bilmərəm”. Balaca qaranquş fikrindən dönmək istəmirdi: “Bir bax, havalar soyumağa başlayır, burada üşüyürəm. Məni içəri burax, yoxsa soyuqdan dona bilərəm. Çünki mən ancaq isti ölkələrdə yaşayıram. Peşman olmazsan. Görürəm, sən də təksən, mənimlə tənhalığını unudarsan...”

*Necə bilirsiniz,
quşla insanın
dostluğunu tutarmı?*

Bəzən insanlar həqiqəti eşitməyi sevmirlər. Odur ki qaranquşun son sözü adamı özündən çıxardı, hırsı: “Mən tənhalığımdan razıyam”, – deyərək quşu qovdu. Qaranquş adamın inadkarlığından əl çəkmək istəmədiyini görüb uçub getdi...

Nəhayət, yaz gəldi. Qaranquşlar köhnə yuvalarına qayıtdılar. Ancaq onun axtardığı quş hələ də gözə dəymirdi. Yaz qurtarana qədər pəncərəni açıq qoysu. Ancaq nə fayda?

Aradan xeyli vaxt keçmişdi. Bir gün qaranquş adamın yadına düşdü. Düşündü... düşündü... Nəhayət, öz-özünə: “Ey ağılsız insan, gör sən nə qədər düşüncəsizsən. Belə gözəl fırsatı əldən buraxdırın. Niyə onun təklifini qəbul etmədin? İndi oturub düşünməkdənsə, onunla yaxşı vaxt keçirərdin”, – dedi. Adam peşman olmuşdu, ancaq iş-işdən keçmişdi. Sonra öz-özünə təskinlik verməyə başladı: “Havalar qızanda mənim qaranquşum da uçub gələr. Mən də onu içəri buraxaram, bir yerdə xoşbəxt yaşayarıq”. Oturub havaların qızmağını gözləməyə başladı.

Qaranquş hələ də yox idi. Axırda dözmədi və dər-
dini dünyagörmüş bir qocaya açdı. Qoca onu dirlədi,
sonra da bir kəlmə ilə: “Qaranquşların ömrü 6 aydır”,
– dedi...

*Sizcə, qoca
bununla nə
demək istədi?*

“Füyuzat” jurnalından

- ◻ Həyatda elə fürsətlər var ki, ancaq bir dəfə elə düşür və qədrini bilməyəndə “uçub gedir”. Həyatda elə insanlar var ki, ancaq bircə dəfə qarşımıza çıxır, qiymətini və dəyərini bilməyəndə çıxıb gedir.
Diqqətli olun və bir də düşünün, bu günə qədər pəncərənizdən neçə qaranquş qovmuşsunuz?

1. Çərçivədə verilmiş hissə mətnin əsas ideyası ola bilərmi? Fikirlərinizi əsaslandırın.

2. Mətndə hansı abzas yerində deyil? Onu yerinə qoyub məntiqi ardıcılığı bərpa edin.

3. Həyatınızda belə hadisələr olubmu? Kimisə haqsız yerə incitmişsinizmi?

4. Hansı atalar sözü mətnin ideyasına daha çox uyğun gəlir?

- Ehtiyat ığidin yaraşığıdır.
- Sonrakı peşmançılıq fayda verməz.
- Nə tökərsən aşına, o da çıxar qaşığına.

5. Cabir Novruzun “Sağlığında qiymət verin insanlara” şeirini tapıb oxuyun. Şeirin ideyasını mətnin ideyası ilə əlaqələndirin.

6. Mətndən frazeoloji birləşmələri seçin və onların qarşılığını tapmağa çalışın.

7. *Məyus* və *kədər* sözləri sinonim hesab edilirmi? Fikirlərinizi əsaslandırın.

8. *Tək* sözünün omonimliyini əsaslandırın.

9. Altından xətt çəkilmiş cümlələrdə təyinin hansı cümlə üzvünü izah etdiyini müəyyənləşdirin.

10. Mətndə çərçivəyə alınmış cümlələrdə təyinin hansı sözlərə aid olduğunu və həmin sözlərin nə bildirdiyini müəyyənləşdirin.

→ **Təyin cümlədə bütün cümlə üzvlərinə aid olur və onların hər birinə yanaşma əlaqəsi ilə bağlanır.**

Yer adları ilə bağlı maraqlı yanaşma əlaqəsi əfsanələr çoxdur.

Nigar ağıllı yanaşma əlaqəsi qızdır.

11. Təyinləri ixtisar etməklə mətni köçürün. Sonra hər iki mətni müqayisə edərək “Təyinlərin nitqdə rolu” mövzusunda fikir mübadiləsi yürüdün.

İllərlə yanaşı yaşamış, ocağında közü olmayanda közü, təknəsində çörəyi olmayanda çörəklərini paylaşmış iki qonşu var idi. Xeyirlərində, yaslarında ortada olan çəpərlərini sökmüşlər, həyəti həyətə qatmışlar, sevinci, həzni birlikdə yaşamışlar.

Bir gün azğın düşmən kəndə girir. Qonşunun birində xəstə qoca, körpə uşaqlar, o birində isə özlərini xilas etməyə fiziki gücü olanlar var idi. Ağlar gözlə, böyük dərdlə evlərini tərk etmək istərkən birdən ailə böyüyünün yadına xilas olmağa, uzaqlaşmağa gücləri yetməyən qonşusu düşür: “Dayanın! Qonşularımız qaldı. Yaşayacaqırsa, bir yaşayacaqıq, öləcəyiksə, bir öləcəyik. Qocanı qucağınıza götürün, uşaqları kürəyinizə alın: biz onları düşmən əlində buraxa bilmərik. Onlar bizim axırət qonşularımızdır”.

Bu, sevincini, kədərini bir yaşayan, həmvətənlərinin ölümüñə yol verməyən qonşuların birlüyü, həmrəyliyi idi.

(“Füyuzat” jurnalından, 2012-ci il)

✓ Mətnin məzmununu “Qaranquşların ömrü 6 aydır” mətninin məzmunu ilə əlaqələndirin. Hansı nəticəyə gəldiniz?

Həmrəylik – tarixin qorxunc firtinasının qabağıni kəsən möhkəm sədd, alınmaz qala!
Həmrəylik – nifaq, fitnəyə tutarlı cavab, sərt şillə!
Həmrəylik – aqsaqqallı, böyüklü olmaq demək!
Həmrəylik – insanlığın adı, özü, gələcəyi!
Həmrəylik – milli yüksəlişə gedən yol!

HƏMRƏYLİYİMİZ ƏBƏDİDİR

31 Dekabr Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günüün təsis edilməsi Ulu öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Azərbaycanda başla-

yan milli azadlıq mübərizəsinin ən gərgin vaxtında Heydər Əliyev dünya azərbaycanlılarının vahid ideya ətrafında birləşdirilməsinin Azərbaycanın gələcəyi üçün tarixi və *strateji* önəm daşıdığını uzaqgörənliklə müəyyən etdi. Həmin dövrdə ulu öndər tərəfindən irəli sürülmüş azərbaycançılıq ideyası

Azərbaycanın dünya birliyinə *integrasiyasının* təməl sütunlarından biri oldu. Məhz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 1991-ci il dekabr ayının 16-da Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi “Dünya azərbaycanlılarının həmrəylik və birlik günü haqqında” tarixi qərarı qəbul etdi. Bu qərara əsasən, dekabrın 31-i Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü elan edildi.

Beləliklə, dünyanın 70-dən yuxarı ölkəsinə səpələnən 50 milyondan çox azərbaycanının vahid azərbaycançılıq ideyası ətrafında birləşdirilməsinin və milli *diasporamızın* formalasdırılmasının əsası qoyuldu.

1992-ci ildə Azərbaycan parlamenti 31 dekabrın Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü kimi qeyd olunmasına dair qərar qəbul etdi.

Sizcə, niyə bütün azərbaycanlılar birləşməlidir?

1993-cü ildə isə Azərbaycan Prezidentinin fərmanı ilə 31 Dekabr Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günü kimi rəsmi bayram elan edildi. Bu tarixi gün ayrı-ayrı ölkələrdə yaşayan azə-

Sizcə, həmrəylik yalnız ayrı-ayrı ölkələrdə yaşayan azərbaycanlılar arasında olmalıdır?

baycanlılarla əlaqələr qurmaq, onlar arasında birlik və həmrəylilik yaratmaq işində mühüm rol oynayır.

Ulu öndər Heydər Əliyev azərbaycançılıq ideyasının dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyinin təmin edilməsində rolunu yüksək qiymətləndirirdi. O, güclü *diaspora* təşkilatının formalasdırılmasının və onun Azərbaycan dövləti ətrafında daha six birləşməsinin vacibliyinə diqqəti cəlb edərək 2001-ci il noyabr ayının 9-10-da Bakıda keçirilən Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayında demişdir: "Bizim hamımızı birləşdirən, həmrəy edən azərbaycançılıq ideyasıdır, azərbaycançılıqdır. Öz ürəyimdən gələn fikirləri bir daha bildirmək istəyirəm ki, hər bir insan üçün milli mənsubiyyət onun qürur mənbəyidir. Mən həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam!!!" Bu dahiyənə fikirlər hər gün daha çox önəm daşıyır.

Araz Yaqubov

- 1. Mətnədəki əsas faktları seçib fikir mübadiləsi aparın. Mətnin əsas ideyasını müəyyən edin və bu gün onun necə həyata keçirildiyini əsaslandırın.
- 2. Milli azadlıq mübarizəsi xalqımıza nə üçün lazım idi?
- 3. Azərbaycan xalqının milli azadlıq hərəkatı haqqında nə bilirsiniz?
- 4. Dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi haqqında faktlar toplayıb mətnə əlavələr edin.
- 5. 72-ci səhifədə həmrəylik haqqında verilmiş fikirlərin düzgün olduğunu əsaslandırın.
- 6. Azadlıq haqqında görkəmli şəxslərin söylədikləri ifadələri toplayın. Nitqinizdə onlardan sitat kimi istifadə edin.

- 7. Fərqləndirilmiş sözlərin leksik mənalarını lügət vasitəsilə izah edin.
- 8. Mətndən uzun cümlələri tapın, onları bir neçə cümlə şəklində sadələşdirin.
 Sadə mətn tərtib edin.

- 9. "Harada axar su varsa, orada yaşıllıq var,
Harada birlik, qardaşlıq, dostluq varsa, orada mərhəmət, sevgi və səadət var" (C.Rumi) kəlamlından sitat kimi istifadə etməklə məqalə və ya inşa yazın.

İNANILMAZ TARİXİ FAKT

Bütün əməllər insanın özünə qayıdır.

Vinston Çörçil

XX əsrin əvvəllərində bir şotland fermeri bataqlığın yanından keçərək evə qayıdırdı. Birdən o kiminsə kömək çağrılarını eşidir. *Fermer dər-*

*hal kömək üçün səs gə-
lən tərəfə qaçır və ba-
tan bir oğlan uşağıını
görür. Oğlan bataqlı-
ğın ölüm saçan ağırlı-
ğından xilas olmağa
çalışır, lakin bu çapa-
lama onu ölümə daha
çox yaxınlaşdırır. Oğ-
lan qorxu və ümidsizlik
içində qışqırır. Fer-
mer tez bir qalın ağaç
budağı tapıb ehtiyatla
ora yaxınlaşır və ağacı
batan oğlana uzadır. Oğ-
lan təhlükəsiz yerə çıxır.*

O, soyuqdan və həyəcan-

*dan əsir, göz yaşlarını saxlaya bilmirdi. Lakin əsas bu idi ki, o, xilas ol-
muşdu!*

– Bizə gedək, – deyə fermer ona təklif etdi. – Sən sakitləşməli, pal-
tarını qurutmalı, isinməlisən.

– Yox, yox, – oğlan dedi, – atam məni göz-
ləyir. O, yəqin, çox narahatdır.

Minnətdarlıq ifadə edən gözlərlə öz xilas-
karına baxan oğlan təşəkkür edib evlərinə gedir...

Səhər tezdən fermer onun qapısına gözəl bir karetanın yaxınlaşdığını
gördü. Karetadan çox sıq və bahalı geyimli bir centlmen çıxıb ona sualla
müraciət etdi:

– Dünən mənim oğlumu sizmi xilas etmisiniz?

*Xilas olmuş oğlanın
hərəkətinə münasi-
bət bildirin.*

- Bəli, mən, – deyə fermer cavab verdi.
- Mənim sizə borcum nə qədər olacaq?
- Xətrimə dəyməyin, cənab. Siz mənə borclu deyilsiniz, çünki mən hər bir normal insanın edəcəyi hərəkəti yerinə yetirdim.

Fermerin sözlərinə əsasən onu xarakterizə edin.

– Yox, bilirsiniz, oğlum mənə çox əzizdir. İstədiyiniz məbləği deyin.

– Mən daha bu mövzu barədə danışmaq istəmirəm. Sağ olun.

Fermer getmək üçün geri döndü. Bu zaman onun oğlu evdən çıxdı.

- Bu sizin oğlunuzdur? – varlı qonaq soruşdu.
- Bəli, – fermer fərəhlə oğlunun başını sığalladı.
- Gəlin belə edək. Mən sizin oğlunuzu özümlə Londona aparı, onun təhsil haqqını ödəyim. Əgər o, atası kimi alicənabdırısa, onda nə siz, nə mən bugünkü hərəkətlərimiz üçün heyif silənməyəcək, peşman olmayıcağıq.

Bir neçə il keçdi. Fermerin oğlu əvvəl məktəbi, sonra Tibb Universitetini bitirdi. Bir müddətdən sonra o, penisilini kəşf edən insan kimi bütün dünyada tanındı. Bu, Aleksandr Fleminq idi.

Mühərribə başlamazdan əvvəl bahalı London klinikalarından birinə həmin varlı cənabın ağır formada sətəlcəm olmuş oğlunu gətirmişdilər.

.....

Fleminqin təhsil pulunu ödəyən həmin varlı kişinin adı Randolph Çörçil idi. Onun oğlu isə iki dəfə Fleminqlər ailəsi tərəfindən ölümdən

Sizcə, bu dəfə oğlunu nə xilas etdi? Nöqtələrin yerinə hansı cavab olmalıdır?

Çörçil bununla nə demək istəyirdi?

xilas edilən, sonradan İngiltərənin baş naziri olmuş Vinston Çörçildir. Sonralar hər dəfə bu hadisəni xatırlayan V.Çörçil deyirdi: “Bütün əmələrin sənə qayıdır”.

“Dünyanı dəyişən 100 adam” jurnalından

- 1. Mətnədəki əsas fikri müəyyən edin və münasibət bildirin.
- 2. Mətni bitkin hissələrə bölün və adlandırın.
- 3. Mətnə sizin üçün maraqlı olan hansı faktlar var?
- 4. Mətnə təsvir olunan hadisələrin məntiqə uyğun olub-olmadığını əsərlərin.
- 5. V.Çörçil haqqında məlumat toplayıb qısa şərh yazın.

- 6. Mətn üçün açar sözlər seçin. Fikirlərinizi əsaslandırın.
- 7. *Fermer, centlmen* sözlərinin leksik mənalarını izah edin.

- 8. Mətnəki birinci cümlədə *necə?* sualına cavab verən cümlə üzvünü tapın.
Həmin cümlə üzvünə təyin demək olarmı? Fikrinizi əsaslandırın.
- 9. Cümlələrdə fərqləndirilmiş sözlərə sual verin və uyğunluğu müəyyən edin.

	tamamlıq	təyin	?
<i>Həqiqi</i> dostluq mənəvi fədakarlıqdır. (T.Əhmədov)	☐	☐	☐
Düşmənini öldürmək əvəzinə onu şəfqət və <i>məhəbbətlə</i> yola gətir. (C.Allen)	☐	☐	☐
Səadət <i>kamalla</i> yetişər başa Xalqa hörmət elə, ədəblə yaşa. (N.Gəncəvi)	☐	☐	☐
<i>Ağılla</i> dərk edirik nöqsan cəhətləri biz Nöqsanımı dərk edən ağıllıdır, şübhəsiz. (A.Bakıxanov)	☐	☐	☐
O, skamyada oturmuş qocaya <i>mərhəmətlə</i> baxır, ona necə yardım edəcəyini düşünürdü.	☐	☐	☐
O, <i>soyuqdan</i> və həyəcandan əsirdi.	☐	☐	☐
Heç qorxmayır <i>soyuqdan</i> Çöldə qoçaq uşaqlar. (T.Mütəllibov)	☐	☐	☐
<i>Böyük</i> düşüncələr <i>böyük</i> hislərdən yaranır. (F.Larosfuko)	☐	☐	☐

✓ *Sizcə, sual işarəsinin yerində hansı cümlə üzvünün adı yazılımalıdır?*

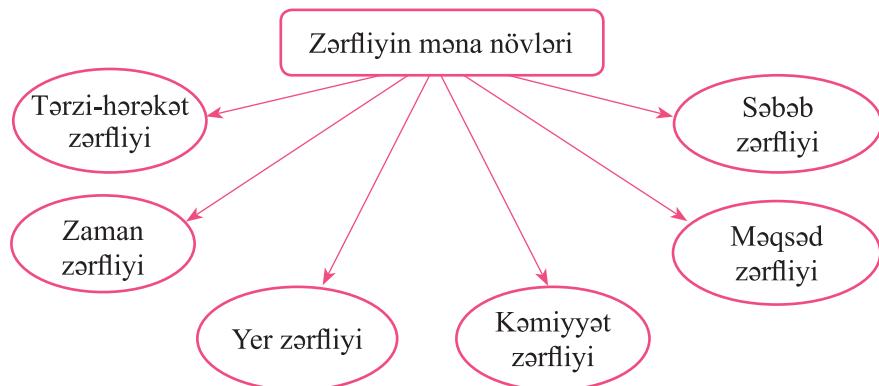
→ **Zərflik hərəkətin icrasını və əlamətin meydana çıxmasını müxtəlif cəhətlərdən izah edir.**
Zərflik hərəkətin tərzini, zamanını, yerini, miqdarını (dərəcəsini), səbəbini, məqsədini bildirir.

Zərfliyin şərti işarəsi:

~~~~~

10. Mətnə fərqləndirilmiş hissədə zərflikləri tapıb onların xəbəri hansı baxımdan izah etdiyini araşdırın.

11. 10-cu tapşırıqdağı şərtin izahından istifadə edərək sxemi şərh edin.

→ **Zərflik, əsasən, feili xəbərə, bəzən də ismi xəbərə aid olur.**

Müqayisə edin:

Elə danış ki, maraqlı olsun.

Hava elə isti (*o dərəcədə, o qədər*) idi ki, nəfəs almaq olmurdu.

12. Uyğunluğu müəyyənləşdirin.

1. Hərəkəti müxtəlif cəhətdən izah edir.
2. Bütün cümlə üzvlərinə aid olur.
3. Xəbərlə idarə əlaqəsində olur.
4. Ancaq mübtədadan asılı olur.
  - a. tamamlıq
  - b. xəbər
  - c. zərflik
  - d. təyin
  - e. mübtəda
5. Ən müstəqil üzvdür.

	1	2	3	4	5
a					
b					
c					
d					
e					

13. “Bəzən təsadüflər zərurətə çevrilir” adlı nəqli inşa yazın.

SƏDAQƏT

Bir gün Loğmanın ağasına hədiyyə olaraq bir qarpız gətirirlər. O, xidmətçisinə: “Oğlum, get, Loğmanı çağır!”, – deyir:

Loğman bu çağırışa dərhal cavab verib ağasının yanına gəlir.

Ağası ona hədiyyə olaraq gətirilən qarpızı kəsir və Loğmana bir dilim verir. Loğman ona verilən dilimi bal kimi, şəkər kimi yeyir. Elə iştahla yeyir ki, ağası dərhal ikinci dilimi kəsib ona tərəf uzadır. Beləcə dilimlər bir-birini izləyir və Loğman bütün qarpızı yeyir.

Sizcə, ağası nə üçün bir dilimi özü üçün saxlayıb qalanlarını Loğmana verir?

Loğman hansı tarixi şəxsin ümumiləşmiş surətidir?

Yerdə yalnız bir dilim qalır.

Ağası: “Bunu da mən yeyim, baxım görüm necə şeydir, hər halda, bu çox dadlı bir qarpızdır”, – deyir.

Çünki Loğman elə ləzzətlə, elə iştahla yeyirdi ki, görənlərin də iştahası açıldı.

Loğmanın ağası son dilimi yeyər-yeməz qarpızın acılığından ağzını atəş sarır, dili ucuqlayır, boğazı yanır.

Qarpızın acılığı onu çasdırır. Sonra isə Loğmana deyir:

– Belə bir zəhəri necə oldu ki, dadlı-dadlı yedin? Belə bir *qəhri* necə oldu *lütf* etdin? Bu necə səbirdir? Nə üçün səbir etdin? Sanki canına *qəs-din* var! Nə üçün bir şey söyləmədin? Nə üçün “bir az səbir et, indi yeyə bilmərəm” demədin?

Loğman bu cavabı verir:

– Sənin nemətlər bağlayan əlindən o qədər *ruziləndim* ki, utandığım-dan ikiqat oldum. Buna baxmayaraq, əlinlə verdiyin bir şeyə, ey mərifət sahibi, “bu, acidır, yeyə bilmərəm” deyə bilmədim. Əgər bu qədər bir acıya dözə bilməyib fəryad edərəmsə, bütün zərrələrim torpağa qarışın. Şəkər bağışlayan əlinin ləzzəti bu qarpızdakı acılığı heç saxlayarmı? Bu sizə – məni öyrədənə olan sevgimin gücündəndir. Sevgidən acı dadlanar, sevgidən mis qızıl olar. Sevgidən bulanıq, çöküntülü sular dumdur bir hala gələr. Sevgidən dərdlər şəfa tapar. Sevgidən ölülər dirilər, sevgidən padşah qul olar.

Cəlaləddin Rumi

1. Mətnəki əsas fikri müəyyən edin və münasibət bildirin.
2. Mətni siz necə adlandırırdınız? Fikrinizi əsaslandırın.
3. Loğmanın cavabından sonra ağanın nə deyəcəyini fikirləşin. Mətnlə əlaqələndirib yazın.
4. Loğmanın ağasına cavabını bir cümlə ilə ifadə edin.
5. Mətnəki əsas fikri “Zəhər” hekayəsinin ideyası ilə əlaqələndirin.

6. Mətnə fərqləndirilmiş sözlərin leksik mənasını izah edin.
7. *Bir dilim qarpız və mənim ana dilim* birləşmələrindəki *dilim* sözünü omonim hesab etmək olarmı? Fikirlərinizi əsaslandırın.
8. Sizcə, mətnin son abzasında Loğman hansı nitq etiketindən istifadə etsə, düzgün olar?
9. Mətndən (fərqləndirilməyən hissədə) zərflikləri seçin, onların xəbəri hansı baxımdan izah etdiyini araşdırın.
10. Fərqləndirilmiş hissədə zərflikləri seçib məna növünü müəyyənləşdirin.

➔ **Tərzi-hərəkət zərfliyi** işin, hərəkətin icra tərzini bildirir və necə?, nə cür?, nə tərzdə?, nə vəziyyətdə? suallarından birinə cavab verir. Tərzi-hərəkət zərfliyi, əsasən, tərzi-hərəkət zərfliyi, feili bağlama və feili bağlama tərkibləri ilə, qoşmali söz və söz birləşmələri ilə ifadə olunur.

Tərzi-hərəkət zərfliyi ilə xəbər arasında yanaşma əlaqəsi olur.

O, ətrafa heyrətlə yanaşma əlaqəsi baxırdı.

11. Verilmiş cümlələrdə tərzi-hərəkət zərfliklərinin ifadə vasitələrini tapın və xəbərlə sintaktik əlaqəsini izah edin.
  1. Xoşbəxtliyə nail olmaq üçün xalqa xidmət etmək və insanlara məhəbbətlə yanaşmaq lazımdır (*Demosfen*). 2. Özündən böyüklərə hörmətlə yanaş ki, sənə də o cür yanaşınlar. 3. Bahar heyrətlə ətrafa baxır, gördüklərinə inanmaq istəmirdi (*M.Cəlal*). 4. İndi bütün bunları xatırlayır, hıçqıra-hıçqıra ağlayırdı (*Varis*). 5. Teymur başındaki dözülməz ağrıya əhəmiyyət vermədən gedir, evlərinə çatmağa tələsirdi (*H.Seyidbəyli*).
- ✓ *Qüvvətli* və *qüvvətlə*, *heyrətli* və *heyrətlə* sözlərinin qrammatik cəhətdən fərqini izah edin. Fikirlərinizi əsaslandırın.

12. "Xain adamlara hətta onların xidmət etdikləri adamlar da həqarətlə baxırlar" (Sokrat) cümləsində:

1. *Xain* sözü **təyindir**, çünkü ..... . 2. *Həqarətlə* ...., çünkü ..... .

✓ **İti** sözünü *cümlədə təyin və tərzi-hərəkət zərfliyi kimi işlədin, fərqini izah edin.*

✓ *Bədii ədəbiyyatdan siz də belə nümunələr* seçin.

13. Verilmiş nümunədən istifadə edərək öyrəndikləriniz əsasında tərzi-hərəkət zərfliyi ilə təyinin oxşar və fərqli xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirin. Fikirlərinizi bədii ədəbiyyatdan seçilmiş nümunələrlə əsaslandırmaqla kiçik bir mətn tərtib edin.

Nümunə:

Mübtədə və xəbər cümlənin baş üzvləridir. Hər ikisi cümlənin qurulmasında iştirak edir. Hər iki baş üzv əsas nitq hissələri, ismi birləşmələr; feili birləşmələr və mürəkkəb adlarla ifadə olunur. Məs.:

Vətən müqəddəsdir.

Dərs oxumaq şagirdin borcudur.

Mübtədə və xəbərin sualları fərqlidir. Xəbər feili və ismi xəbər olmaqla iki yerə bölünür.

Xəbər mübtədə ilə şəxsə və kəmiyyətə görə uzlaşır. Cümlədə mübtədə iştirak etməyə də bilər. Xəbərdəki şəxs sonluğuna əsasən cümlədə mübtədə bərpa edilə bilər. Məs.:

Evə qayitdiq – Biz evə qayitdiq.

Cümlədə xəbər iştirak etməsə, fikir bitkinliyi olmaz. Məs.:

Mən evə .....

Təyin və tərzi-hərəkət zərfliyi .....

Təyin həmişə .....

və ..... cavab olur.

Tərzi-hərəkət zərfliyi .....

Fərq ondadır ki, ...

Deməli, ...

✓ Mətni yazarkən daha çox hansı sözlərdən istifadə etdiniz?

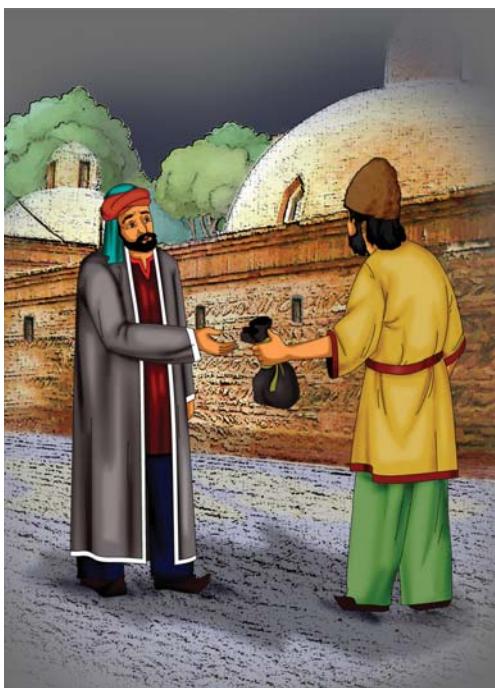
Nə üçün? Hazırlığınız mətni bu vaxta qədər yazdığını hər hansı bir diaqloqla müqayisə edin. Müqayisələr əsasında elmi və bədii mətnləri fərqləndirin.

HEKAYƏT

↓ əmanət

↓ xəyanət

Belə eşitmişəm ki, bir kişi səhər alaqqaranlıqda evdən çıxıb hamama gedərkən yolda öz dostuna *rast gəlir* və deyir: “Mənimlə hamama getmək istəyirsənmi?” Yoldaşı deyir: “Hamamin qapısına qədər sənə yoldaşlıq edə bilərəm, lakin hamama gedə bilmərəm, işim var”.

Hamamin yaxınlığına qədər bir yerdə gedirlər. Yolayricına çatıldıqda dostu xəbərdarlıq etmədən geri dönüb başqa tərəfə gedir. Təsadüfən bir oğru da həmin kişinin dalısınca oğurluq məqsədilə hamama gedirmiş. Birdən kişi geri baxır, oğrunu görür, lakin hələ alaqqaranlıq olduğundan onu dosta bilib, qurşağından dəsmala bağlanmış yüz dinarı çıxarıır, haman oğruya verir və deyir: “Ay qardaş, bu əmanətdir, al, mən hamamdan çıxandan sonra qaytararsan”. Oğru qızılı alır, kişi hamamdan çıxana qədər heç yerə getməyib orada gözləyir.

Hava işıqlanır. Kişi paltarını geyib *yola düzəlir*. Oğru onu çağırıb deyir: “Ey cavanmərd, qızılımı geri al, sonra get, sənin əmanətin üzündən bu gün mən də işimdən avara oldum”. Kişi deyir: “Bu nədir, əmanət nədir, sən kimsən?” Oğru deyir: “Mən oğruyam, sən isə hamamdan çıxana qədər bu qızılı saxlamağı mənə tapşıran adam”. Kişi deyir: “Oğrusansa, bəs nə üçün mənim qızıllarımı aparmayıbsan?” Oğru deyir: “Əgər öz peşəmlə *ələ keçirəsəydim*, min dinar olsaydı, sənə yazığım gəlməzdi, bir dinar da sənə qaytarmazdım. Lakin sən bunu mənə əmanət olaraq verəsən, insafsızlıq olar ki, sən alicənəbləq edib mənə əmanət verəsən, mən də nanəciblik göstərib ona xəyanət edəm”.

“Qabusnamə”dən

1. Hekayətə ad qoyun.
2. Mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirin.
3. Hekayətdə təsvir edilən hadisələrin məntiqi cəhətdən əsaslı olub-olmadığını əsaslandırın.
4. Oğru obrazını xarakterizə edin.
5. Hansı suala mətndə cavab yoxdur?
  - Kişi onun oğru olduğunu necə başa düşür?
  - Oğru kişiyyə pulunu niyə qaytarır?
  - Kişinin dostunun məsuliyyətsiz olduğunu nədən bilirik?
6. Siz nəyi əmanət hesab edirsiniz? Fikirlərinizi nümunələrlə əsaslandırın.

7. *Yol* sözünün omonim və çoxmənalı olduğunu nümunələrlə əsaslandırın.
8. Mətndəki fərqləndirilmiş sözləri müvafiq frazeoloji birləşmələrlə əvəz edin.
9. Mətn üçün *əmanət*, *xəyanət*, *sədaqət* sözlərindən hansı açar söz ola bilər?
10. Mətnin ilk abzasındaki cümlələrdən II dərəcəli üzvləri çıxarıb mətni yiğ-camlaşdırın. Hər iki formanı müqayisə edin. Nə müşahidə etdiniz?
11. N.Gəncəvinin əsərlərindən verilmiş aşağıdakı cümlələrdə *nə zaman?* sualına cavab verən sözləri seçib ifadə vasitələrini müəyyən edin.
  1. Ləl çox gec doğur, ömrü çox olur, Lalə tez göyərir, tez də yox olur.
  2. Meyvə kal olduqda böyüyər, artar, Yetişən zamanda yerə düşər bar.
  3. Əlliye çatınca dəyişər əhval, Dəyişər yaşayış, dəyişər hər hal.
  4. Bir gün bar götürər ağac əkənlər, Xəznə apararlar əmək çəkənlər.

➔ **Zaman zərfliyi hərəkətin zamanını bildirir, *nə zaman?*, *nə vaxt?*, *haçan?* suallarından birinə cavab verir. Zaman zərfliyi zaman zərfləri, ismi birləşmələr, feili bağlama və feili bağlama tərkibləri ilə ifadə olunur.**

Zaman zərfliyi ilə xəbər arasında yanaşma əlaqəsi olur.

Ən ehtiyatla edilmiş xəyanət də gec-tez yanaşma əlaqəsi aşkar olur.

12. Cümlələrdə fərqləndirilmiş sözlərin (səh. 84) qrammatik mənalarını müəy-yənləşdirin. Fikirlərinizi əsaslandırın.

1. Xoşbəxt olmaq istəyirsənsə, *əvvəl* özünü tanı, *sonra* arzularını idarə etməyi öyrən (*A.Tennison*). 2. Əsgərdən, ilk növbədə, dözüm və səbir, bundan *sonra* cəsarət tələb olunur (*Napoleon*). 3. Səndən *əvvəl* yaşayın müdriklərin həyat təcrübəsindən səndən *sonra* yaşayınrlara körpü sal. 4. *Sabah* görüşürük sonuncu dəfə, Mənim son sevincim, son kədərimdi (*A.Mustafayev*). 5. *Sabah* açıldı, üzünüzə gözəl sabahlar açılsın... (*Azərbaycan nağıllarından*).

✓ *Sizcə, çərçivəyə alınmış ifadə nitq etiketinin hansı növünə daxil edilə bilər? Özünüz də belə nümunələr toplayın. Bunun üçün “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanına müraciət edin.*

13. Aşağıdakı mətnindən zaman zərfliklərini seçin, onların ifadə vasitələrini deyin. Zərfliklə xəbər arasındaki sintaktik əlaqələri göstərin.

Nümunə:

Özünə dost seçərkən ehtiyatlı ol.

Yanaşma əlaqəsi

Zaman zərfliyi feili bağlama tərkibi ilə ifadə olunmuşdur.

Ey oğul, özünə dost seçərkən ehtiyatlı ol. Dostlarının çoxluğuna bel bağlama, əsl dost özünü hesab et. İrəliyə və geriyə diqqətlə bax. Dostlarının etibarlılığına ümid edib arxayınlışma. Dostu xoş və bəd gündə yoxla: xoş gündə hörmətinə, bəd gündə köməyinə görə. Düşmənini düşmən hesab etməyəni dəst bilmə, elə adam tanış sayılar, dəst sayılmaz.

(“*Qabusnamə*”dən)

✓ *Son cümləyə münasibət bildirin.*

✓ *Mətnində çərçivəyə alınan sözlərə sual verin, onların qrammatik mənasını müəyyənləşdirin.*

14. Aşağıdakı cümlələrdə fərqləndirilmiş sözlərin qrammatik mənasını müəyyənləşdirin. Bunun üçün çıxışlıq hallı isimlər, yer zərfləri haqqında öyrəndiklərinizi yada salın. Həmin sözlərin sintaktik vəzifəsini müəyyənləşdirin.

• Mənim kimliyimi, mənim adımı

Vətənimdən soruş, *elimdən* soruş.

Bu coşqun, bu qaynar hissəyyatımı

O dağlardan enən selimdən soruş. (*M.Gülgün*)

• 1937-ci ilin qanlı repressiyası bir çox ziyalıları canı qədər sevdikləri doğma vətəndən uzaqlaşdırıldı.

Vətənimdən sözü tamamlıqdır, çünkü ..... .

Vətəndən sözü ..... , çünkü ..... .

→ *Yer zərfliyi hərəkətin yerini bildirir, haraya?, harada?, haradan?* suallarından birinə cavab olur və yer zərfəri, məkan mənası bildirən isimlər, II və III növ təyini söz birləşmələri ilə ifadə olunur. Yer zərfliyi ilə xəbər arasında idarə əlaqəsi olur.

Məktəbdən idarə əlaqəsi qayıdıram.

15. Yer zərfliklərinin ifadə vasitələrini müəyyənləşdirin.

Hüseyn Cavid 1941-ci ildə Uzaq Şərqi sürgün edilmiş, orada olarkən vəfat etmişdir.

Məktəb imtahanları ilk dəfə 1817-ci ildə İngiltərədə keçirilib.

Güçü gəldikcə qaçırdı, ancaq irəlidə onu nə gözlədiyini bilmirdi.

16. Aşağıdakı cümlələrdə fərqləndirilmiş sözlər arasında sintaktik əlaqələri müəyyənləşdirib fikrinizi əsaslandırın.

Yaxınlıqdakı *küçədən keçirdi.* *Səhərdən ac idi.*

Bağdan şəhərə *qayıdırdu.* *Nigarı görəndə sevincdən qısqırdı.*

17. Doğru və yanlış fikirləri müəyyənləşdirərək testə cavab hazırlayın.

Cümlənin II dərəcəli üzvləri baş üzvləri izah etməyə xidmət edir.

Xəbər bütün II dərəcəli cümlə üzvləri ilə idarə əlaqəsində olur.

Təyin tərzi-hərəkət zərfliyindən fərqli olaraq *hansi?* sualına cavab verir.

doğru

Zərflik həm feili, həm ismi xəbərə aid olur.

yanlış

Tamamlıq bəzən yiyəlik halda olan sözlərlə də ifadə olunur.

Qoşmalı sözlər həm tamamlıq, həm də zərfliklərin ifadə vasitəsi ola bilir.

18. “Əmanətə xəyanət olmaz” mövzusunda mühakimə xarakterli inşa yazın.

TARİXİMİZİN ŞANLI SƏHİFƏSİ

Heç güllərin ağladığını görmüsünüz mü? Qərənfilləri matəm çıçayıñə çevirən 20 Yanvar! Güllərin son mənzilini şəhid məzərına çevirən məşum gün şəhid qanından qıpqırmızı qana bələndi, gözlərindən damla yaş axıtdı. Şəhərimizə qərənfil yağışı yağdı.

Şairlərimizdən Məmməd Aslan: “Ağla, qərənfil, ağla!” – yazdısa, digər şairimiz Məmməd Araz isə: “Ata millət, ana millət, ağlama! Ağlamağın yeri deyil, ağlama!” – yazdı.

Əgər Şəhid varsa, demək, vətən var,
Şəhidlər dünyada ən böyük haqdır.
Ölüm dən qorxmayın, siz ey oğullar,
Ruhlar bu torpağı qoruyacaqdır.

Nə yaxşı, dünyada müqəddəs vətən,
Nə yaxşı, müqəddəs and yerimiz var.
Yox, yox, acımiram bu ölümə mən
Namuslu oğullar şəhid doğular.

Ali Mustafayev

**Şəhid olmaq ölmək, yox olmaq deyil, ölümlə var olub
mənən diri qalmaq deməkdir. Allah yolunda ölenləri heç də
ölü zənn etmə! Əslində, onlar diridirlər. Onlara Rəbbi ya-
nında ruzi əta olunur. (Qurani-Kərim, Ali-İmran surəsi,
ayə 169.)**

Vətən arzuların qanad açıb uçduğu məkandır. Vətən şərəfdir, namusdur, könül dünyasında yüksələn inamdır, minillik kök salmış xalqdır, anadır, onun timsalında candır. Vətən ulu əcdadların ruhu, babaların məzar yeridir. Vətən səni yetişdirən, böyüdən, səni öyrədəndir.

Vətən varlığını bizdən əsirgəməyən, bizi köksündə bəsləyən, əbədi olaraq sahib çıxan sahibimizdir.

“Torpaq, uğrunda ölən varsa, Vətəndir” (Mithat Kuntay). Unutmayaq ki, Vətən vətəndaşların birləşmə nöqtəsidir. Vətən yeganə məkandır ki, insan orada özünü kölə yox, onun əsl sahibi hiss edir.

Vətən sevgisi ən müqəddəs duyğudur. Vətən sevgisi bütün sevgilərdən ucadır. 1990-cı ilin 20 Yanvar faciəsi bunu bir daha sübut etdi. Uzun illərin müstəmləkəciliyinə “Yox!” deyən, milli azadlığına qovuşmaq üçün ayağa qalxan xalqı beşikdə boğmaq məqsədilə yırtıcı pəncəsini Azərbaycana uzadan işgalçı hakimiyyət önündə milli kimliyini və vətəni üçün canından keçməyi bacaran xalq gördü. XX əsrin qorxunc imperiyası ömrünün sona yetişdiyini görünçə insanlığa utanc gətirən qanlı faciələr törətdi. Uşaq, qadın, qoca demədən hər kəsi vəhşicəsinə qətlə yetirdi. Lakin xalqımızın ruhundakı, qanındakı istiqlaliyyət duyğularını öldürə bilmədi. Çünkü bu duyğular şəhidliyə, qaziliyə, haqqqa, ədalətə bağlıdır. Bu dəyərləri mənliyində daşıyan, inandığı kimi yaşayan millətimiz düşməni heyrətlər içərisində boğdu və öz hürriyyətinə, istiqlaliyyətinə sahib çıxdı.

20 Yanvar faciəsi ilə bağlı əlavə məlumat toplayın.

Verilmiş materiallardan və topladığınız məlumatlardan istifadə edərək ssenari yazın və “20 Yanvar – Qan yaddaşım” adlı ədəbi-bədii kompozisiya hazırlayın. Ssenari əsasında kiçik sənədli film də çəkə bilərsiniz.

QIRXINCI FƏNDİ BU GÜNƏ SAXLAMIŞDIM

Bütün Şərqdə əfsanəvi pəhləvan kimi şöhrət tapmış və Firdovsinin “Şahnamə”sinin qəhrəmanlarından biri olan Rüstəm Zal bir neçə şagirdinə pəhləvanlıq qaydalarını öyrədirdi. Rüstəm bir müddət onlarla məşğul olur, bütün fəndləri öyrətdiyini bildirib müstəqil pəhləvanlıq etmələrinə icazə verir. Lakin onun şagirdlərindən biri şahın yanına gəlib deyir:

– Mən Rüstəm Zalın işlətdiyi bütün fəndləri bilişəm, gücüm də ondan artıqdır. Rüstəm Zalla güləşib onu yıxa bilərəm. Mən ölkənin birinci pəhləvanı olmaq istəyirəm.

*Şagird nə üçün
özüna bu qədər
arxayıñ idi?*

Şah gənc pəhləvanın dediyinin düzlüyünü yoxlamaqdan ötrü meydan qurub camaati toplamağı və Rüstəm Zalı çağırıb gənc pəhləvanla güləşməyi əmr edir. Rüstəm şagirdinin nankorluq etdiyindən, onun yerini tutmaq iddiasında olduğundan, son dərəcə məyus olur. Bir söz demədən meydana girib güləşməyə başlayır və gözəl bir fənd işlədib gənc pəhləvanın arxasını bir göz qırpmında yerə vurur. Gənc xeyli pərt olur, ayağı qalxıb Rüstəm Zalla höcətləşməyə başlayır:

– Sənin mənə öyrətdiyin otuz doqquz fəndin içərisində beləsi yoxdur. *Şagird məzəmmətində haqlı idimi?*

Bəs bu fəndi nə üçün mənə öyrətməmisən? Bu, düzgün deyildir, – deyə onu məzəmmət edir.

Rüstəm Zal cavabında deyir:

– Düzdür, mən bu qırxinci fəndi sənə öyrətməmişəm, çünki onu bu gün üçün saxlamışdım. Belə etməsəydim, sən, yəqin ki, mənim öyrətdiyim fəndlərlə mənim özümə zərbə vuracaqdin. Bu, bir az ədalətsizlik deyilmə?

Bəzi “dostlarla” ehtiyatlı hərəkət etməyi məsləhət gördükdə, yaxşılığın müqabilində pislik, nankorluq gördükdə və digər münasib hallarda “Qırxinci fəndi bu günə saxlamışdım” məsəlindən istifadə olunur.

Böyükəga Hüseynov. “Rəvayətli ifadələr”dən

1. Mətn üzərində iş aparmaq üçün suallar hazırlayın. Həmin suallarla yol-daşlarınıza müraciət edin.
2. Aşağıdakı fikirlərlə bağlı mühakimə yürüdün.
  - Müəllim şagirdinə hər şeyi öyrətməlidir.
  - Rüstəm Zal düzgün hərəkət edir.
  - Tələbə iradında haqlı idi.
3. "Ehtiyat ığidin yaraşığıdır" atalar sözünü bu mətn üçün əsas fikir hesab etmək olarmı?

4. Mətndən açar sözlər seçin və onların qarşılığını tapmağa çalışın.
5. *Nankorluq* və *namərəllik* sözləri sinonim ola bilərmi? Fikirlərinizi əsaslandırın.
6. Məna cəhətdən məntiqi ardıcılılığı davam etdirin və həmin sözlərin antonimini tapın.

7. Mətndə altından xətt çəkilmiş sözlərə sual verin. Sualın əsasən onların sintaktik vəzifəsini müəyyənləşdirin.
8. Cümlələri müqayisə edib gəldiyiniz qənaəti yoldaşlarınızla müzakirə edin.
  - *Bazarda xeyli adam var idi* (*M.Cəlal*) cümləsində *xeyli* sözü təyindir, çünkü... .
  - *Çox oxuyan çox bilər* cümləsində *çox* sözü ..., çünkü ... .

✓ *Bir qədər, bir az, az sözlərindən istifadə etməklə cümlələr qurun. Həmin sözlərin sintaktik vəzifəsini müəyyənləşdirin.*
9. 7-ci və 8-ci tapşırıqlardan öyrəndiklərinizə əsasən uyğunluğu müəyyənləşdirin.

✳️ ..... işin, hərəkətin nə qədər icra olunduğunu bildirir.

✳️ Cümlədə, adətən, ... aid olur.

✳️ ..... suallarından birinə cavab olur.

✳️ ..... , ... ilə ifadə olunur.

✳️ miqdar sayıları

✳️ feili xəbərə

✳️ ismi xəbərə

✳️ Kəmiyyət zərfliyi

✳️ neçə?, nə qədər?, neçənci?

✳️ Miqdar zərfleri

QƏDİM TÜRKLƏRDƏ TƏRBİYƏ

Azərbaycan türklərinin tərbiyə sistemi, əxlaqi idealları qədim türklər rinki ilə üst-üstə düşür və ümumtürk tərbiyə sisteminin mühüm bir halqasını təşkil edirdi. İndi olduğu kimi, qədimdə də ata evin böyüyü, “od-ocağı” (yəni od və ocağın sahibi), tərbiyə nümunəsi hesab olunurdu. Oğlanların tərbiyəsində atanın, qızların tərbiyəsində ananın nümunəsi əsas sayılırdı. Bu nümunə isə xeyir-xahlığa və alicənablığa söykənirdi. “Kitabi-Dədə Qorqud”da göstərilir ki, Salur Qazan üç ildə bir dəfə arvadının əlindən tutub evindən çıxar, könüllü surətdə evini imkansızlara *yağmaladardı*. Qədim türklərin övlada məhəbbəti Vətən məhəbbəti ilə *çulğalaşır*; övladı vətən üçün, dövləti qorumaq üçün hazırlayırdılar. Azərbaycan türklərində uşaqlar həmişə atalarına hörmətlə yanaşmış, onların qulluğunda durmuş, ehtiram göstərmiş, ədəbsiz hərəkətlərə yol verməmiş, atadan qabaq süfrəyə oturmamış, onların peşəsini öyrənmiş, atalarını özlərinə həyat idealı hesab etmişlər. Ata dünyasını dəyişdikdən sonra onun ocağı övladlar üçün müqəddəs hesab olunmuşdur. Bu gün olduğu kimi, qədim zamanlarda da ata evi heç zaman boş qalmamalı, bacasından tüstü çıxmalo idi. Oğul övladlarından biri ata evinin çırğını yandırmalı, keşiyini çəkməli idi. Təsadüfi deyildir ki, ailə ocağının müqəddəsliyini qəbul edən türklər bir adama qarşı et-dikdə: “Görüm, evinin çırğığı sönsün” – deyərmişlər. Hərbi təlim, cəsurluq, cəngavərlik Azərbaycan türklərinin tərbiyəsində mühüm yer tuturdu. Əsgəri şücaətlər hər bir türk kişi üçün, onun özünün, ailəsinin, tayfasının şərəf, namus işi idi. Azərbaycan türklərində vətən əxlaqi, vətənpərvərlik hissi həmişə güclü olmuşdur. İtirilmiş Vətən torpağının hər qarışı üçün göz yaşı axıdar, ağrı deyər, onun qaytarılmasını müqəddəs vəzifə hesab edərlərmiş. Biz “Kitabi-Dədə Qorqud”da bunun bariz nümunələrini görürük. Vətən əxlaqı bu gün də Azərbaycan övladlarının ən böyük *istinad* nöqtəsi olmalıdır. Görkəmli türk alimi Ziya Göyəlp haqlı olaraq yazdı: “Vətən əxlaqımız qüvvətli olmasa, nə müstəqilliyimizi, nə azadlığımızı, nə də vətənimizin bütövlüyünü qoruya bilərik”.

Nə üçün oğlanların tərbiyəsində atanın, qızların tərbiyəsində ananın nümunəsi əsas hesab edilir?

“Azərbaycan təhsil tarixi” kitabından

1. Mətn əsasında dialoq hazırlayın.
  2. Bu mətn bölmədəki digər mətnlərdən xaraktercə necə fərqlənir?
  3. Mətni abzaslara ayırın.
-
4. Hansı sözlər mətn üçün açar söz ola bilər?
  5. Fərqləndirilmiş sözlərin leksik mənasını müəyyənləşdirin və qarşılığını tapın.

- 6.

1. Yüksəlmək üçün yalnız öz gücünüzdən istifadə edin.
2. Biz yalnız başqaları üçün yaşayan zaman özümüz üçün yaşayırıq (L.Tolstoy).
3. Vətən üçün ölən insan xoşbəxt insandır.
4. Oğlundan xəbər tutə bilmədiyi üçün ana varğol edir, bir çıxış yolu axtarırı (M.Cəlal).

1-ci cümlədə məqsəd,
3 və 4-cü cümlədə
səbəb anlayışı vardır.

Uşaqlar, verilən
cümələrin hansında
səbəb, hansında
məqsəd, hansında
obyekt anlayışı vardır?

1-ci cümlədə səbəb
vardır, çünkü
yüksəlişin səbəbi
güclən istifadə
etməkdir.

1-ci cümlədə səbəb, 2-ci
cümlədə obyekt, 4-cü cümlədə
məqsəd anlayışı vardır.

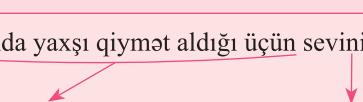
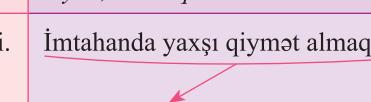

1-ci cümlədə məqsəd,
2-ci cümlədə obyekt, 4-cü cümlədə
səbəb anlayışı vardır.
3-cü cümlədə isə vətən üçün
ölən birləşməsi təyinədici
sözdür.

✓ *Sizcə, hansı şagirdin cavabı daha düzgün və dolğundur? Seçiminizi müəllimin köməyi ilə əsaslandırmağa çalışın. Cümlə üzvlərinin ifadə vasitələrinə diqqət yetirməyi də unutmayın.*

7. Mətndə altından xətt çəkilmiş cümlələrin hansında səbəb, hansında məqsəd məzmunu olduğunu tapın, müqayisə aparın.

Səbəb zərfliyi	Məqsəd zərfliyi
<i>Səbəb zərfliyindəki</i> iş və hərəkət səbəbi, xəbərdəki iş və hərəkət onun nəticəsini bildirir, <i>niyə?</i> , <i>nə səbəbə?</i> , <i>nə üçün?</i> suallarından birinə cavab olur.	<i>Məqsəd zərfliyindəki</i> iş və hadisə məqsəd kimi qarşıya qoyulur, xəbərdəki iş və hərəkət hadisədən sonraya aid olur, <i>niyə?</i> , <i>nə məqsədlə?</i> sualına cavab verir.
<u>İmtahanda yaxşı qiymət aldığı</u> üçün sevinirdi. 	<u>İmtahanda yaxşı qiymət almaq</u> üçün
Səbəb zərfliyi, əsasən, feili bağlama və feili bağlama tərkibləri ilə, <i>üçün</i> , <i>ötrü</i> , <i>görə</i> qoşmalı və <i>-diğər</i> ⁴ şəkilçili feili sıfət və feili sıfət tərkibləri ilə ifadə olunur.	Məqsəd zərfliyi <i>üçün</i> , <i>ötrü</i> qoşmalı, yönlük hallı məsdər və məsdər tərkibləri ilə ifadə olunur.

8. Fərqləndirilmiş sözləri əsas götürərək uyğunluğu müəyyənləşdirin.

• <i>Vətənçün yaşayan, vətənçün ölü</i> Səmimi bir insan nə bəxtiyardır! (M.Müşfiq)	səbəb zərfliyi
• <i>Həqiqət çox ağır olduğu üçün</i> onu hər adam qaldıra bilməz (A.Kapus).	mübtəda
• <i>Yaxşı yaşamaq üçün</i> bir qədər tələs, çünki hər gün bir həyatdır (Seneka).	təyin
• Aldığım son nəfəs də <i>sən in üçündür</i> (Ə.Məmmədxanlı).	məqsəd zərfliyi
• <i>İnsanı tanımaq üçün</i> onu sevmək lazımdır (L.Feyerbax).	tamamlıq
• <i>İgid özü üçün</i> doğular, <i>başqları üçün</i> ölər.	xəbər
✓ <i>Cümə üzvləri arasındaki sintaktik əlaqəni göstərin.</i>	
✓ <i>Verilmiş nümunələrdə hansı cümə üzvü istirak etmədi?</i> Səbəbini izah edin.	

SƏDAQƏTLİ DOST

Vətənimizin ərazisinə təcavüz edən erməni daşnakları hər vəchlə öz çirkin əməllərini həyata keçirməyə çalışırdı.

Doğma Qarabağımızda qızğın döyüşlər gedirdi, qan su yerinə axırdı. Hər tərəfi atılan mərmilərin, silahların səsi bürümüşdü.

Döyüşün ən qızğın vaxtında əsgərlərimiz sürətlə arxadakı səngərə çəkilmək məcburiyyətində qaldılar. Əsgərlərdən biri ən yaxın dostunu yanında görməyincə: “Görəsən, dostum səngərə doğru geri çəkilərkən düşmən tərəfindən vurulmadı ki?” – deyə narahat oldu. Düşündüyü doğru çıxmışdı. Ona xəbər verdilər ki, yoldaşı döyüş meydanında düşmən güləsinə tuş gəlmişdir. Özü səngərdə ikən dostunun döyüş meydanında qalmasına heç cür razı ola bilməzdi. Komandırə yaxınlaşıb: “Cənab komandır, – dedi, – dostum səngərə doğru geri çəkilərkən düşmənlər tərəfindən vurulub, icazə verin, onu döyüş meydanından çıxarım”. Komandır dedi:

– Xeyr, olmaz. Görmürsən, güllələr üstümüzə yağış kimi yağır. Ehtimal ki, o, dünyasını çoxdan dəyişib. Önə çıxmaq sənin ölümünə səbəb ola bilər. Biz isə çox az qalmışq. İndi bir nəfər belə bizim üçün çox qıymətlidir. Növbəti itkilər bizim məglubiyyətimizə səbəb ola bilər.

Əsgər isə dayanmadan israr edərək komandırı razı salmağa çalışırdı. Nəhayət, komandırın “yaxşı, elə isə get” sözlərini eşidər-esitməz sürətlə döyüş meydanına atıldı, sürüñə-sürünə irəliləməyə başladı. Güllələr, həqiqətən, yağış kimi yağırıldı. Dostuna tərəf yaxınlaşdı və onu arxasına alaraq səngərə doğru süründü.

Komandır vurulmuş əsgərin nəbzini yoxlayıb dedi:

– Sənə demişdim ki, dostun dünyasını çoxdan dəyişib. Çox şükür ki, sənə bir şey olmadı. İndi de görüm, həyatını təhlükəyə atmağının bir mənası vardımı?

Əsgər nəmli gözlərlə komandırınə baxıb: “Çox mənası vardı, – dedi. Yanına yaxınlaşarkən son anlarını yaşayırdı. Taqəti qalmamışdı. Məni görəndə üzündə təbəssüm yarandı. Üzümə baxıb əmin bir şəkildə: “Gələcəyini bilirdim, dostum, gələcəyini bilirdim...” – dedi. Cənab komandır, bu sözlər mənim üçün dünyada hər şeyə dəyərdi”.

Necə bilirsiniz, komandır əsgərini sinayırdı, yoxsa o, həqiqətən, düşündüyünü demişdi?

Şükran Umud

1. “Dolu” filminə baxın. Filmlə hekayəni müqayisə edərək fikirlərinizi ümumiləşdirin.
  2. Komandir və əsgərin sözlərinə münasibət bildirin. Kimə daha çox haqq qazandırırsınız?
  3. Hekayədə Azərbaycan xalqına məxsus hansı xüsusiyyətləri müşahidə etdiniz? Mətnin adını atalar sözü ilə əvəz edin. Uyğun atalar sözləri ilə müqayisə edin.
  4. Qarabağ haqqında məlumat toplayın. Orada gedən müharibənin səbəblərini araşdırın. Onu yoldaşlarınıza necə və hansı formada çatdıracağınızı düşünün.
-
5. Mətn üçün açar söz seçin.
  6. *Təhlükə* və *risk* sözləri sinonim ola bilərmi? Fikrinizi əsaslandırın.
  7. *Təcavüz*, *səngər* sözlərinin leksik mənalarını izah edin.
-
8. Aşağıdakı cümlələri sintaktik təhlil edərək müqayisə edin. Cümlə üzvlərinin sıralanmasında nəyi müşahidə etdiniz?
    - Döyüşün ən qızığın vaxtında əsgərlər sürətlə arxadakı səngərə çəkilmək məcburiyyətində qaldılar.
    - Əsgərlərdən biri ən yaxın dostunu yanında görməyincə narahat oldu.

➔ **Hər bir cümlə üzvünün cümlədə öz yeri vardır. Mübtəda, adətən, cümlənin əvvəlində, xəbər cümlənin sonunda, tamamlıq və zərflik isə xəbərdən əvvəl gəlir. Təyin həmişə təyin etdiyi üzvün əvvəlində gəlir.** Nümunə sxem:

Bəzən cümlələrdə söz sırası pozula bilir. Buna canlı danışq dilində, şeirlərdə daha çox rast gəlinir.

Baxdıqca daqlara, dərələrə mən
Qəribə fikirlər başıma gəlir.
Bəzən ilk baxışda xoşa galməyən
Uçqunlar yamanca xoşuma gəlir. (M.Araz)

9. *Məni görəndə üzündə təbəssüm yarandı* cümləsində söz sırasına əməl olunub-olunmadığını müəyyənləşdirin və fikrinizi əsaslandırın.

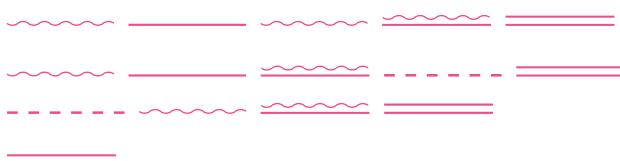
10. Mətni oxuyun. Hansı cümlədə söz sırası pozulub? Söz sırasını bərpa etməyə çalışın. Bu, həmişə mümkün dürmür?

Kəndə səs düşdü. Bu gün kənd əhlindən çöl işinə gedən olmadı. Camaatın yarısı çıxmışdı kəndin kənarına və təpələrə dırmaşıb baxırdılar ki, gərsünlər, gəlirmi naçalnik? Camaatın yarısı pristavın mənzilini əhatə edib durmuşdu. Qıraq kəndlərdən də camaat baxəbər olub yavaş-yavaş gəlirdilər. Pristavın həyətinə adam əlindən girmək mümkün deyildi.

Birdən qaçaqçaq düşdü, dedilər, “naçalnik gəlir”. Qlavalar qaçıdlar qayıya, xanım və qonaqlar çıxdılar balkona. Bir qədər keçdi, genə qurbağanın gölünə daş atdılar, çünki bu gələn naçalnik deyildi.

(Cəlil Məmmədquluzadə)

11. Hansı sxemlər üzrə söz sırasının pozulması müşahidə olunur? Həmin sxemlərə uyğun cümlələr yazın.

✓ Son sxemdə uzlaşma əlaqəsinin göstərilməsində hansı dəyişmə baş verəcək? Şərti işarələrin sxemində əsasən hansı cümlə üzvünün yerini dəyişmədiyini deyin.

12. Şeiri tələffüz qaydalarını gözləməklə oxuyun. Əsas fikri “Sədaqətli dost” mətninin ideyası ilə əlaqələndirin. Şeirin hansı misralarında söz sırası pozulmuşdur? Söz sırasını bərpa etmək olarmı? Fikirlərinizi əsaslandırın.

Bu göylər dözmədi insan ahına,
Baxanda gözlərim qəm günahına,
Bu vətən dediyim haqq dərgahına
Qərənfil yağışı yağır, ilahi.

Demə, Vətən batdı oğul qanına
Əhsən bu torpağın bu üsyanına.
Müqəddəs Şəhidlər xiyabanına
Qərənfil yağışı yağır, ilahi.

(Ali Mustafayev)

13. “Sədaqətli dost” mətnindən söz sırası pozulmuş 1-2 cümlə seçin. Həmin cümlələrdə söz sırasını bərpa edin, qarşılıqlı şəkildə müqayisə edin. Aşağıdakı müddəalardan istifadə edərək yoldaşlarınızla müzakirə apararaq fikirlərinizi ümumiləşdirin.

- Söz sırasının pozulması labüddür. Çünki ..... .
- Söz sırası pozulmamalıdır. Çünki ..... .

14. Hekayədən çıxış edərək “Mən komandır olsa idim, ...” adlı nəqli xarakterli esse yazın.

NAR DƏNƏSİ

↓ dəmir əjdaha

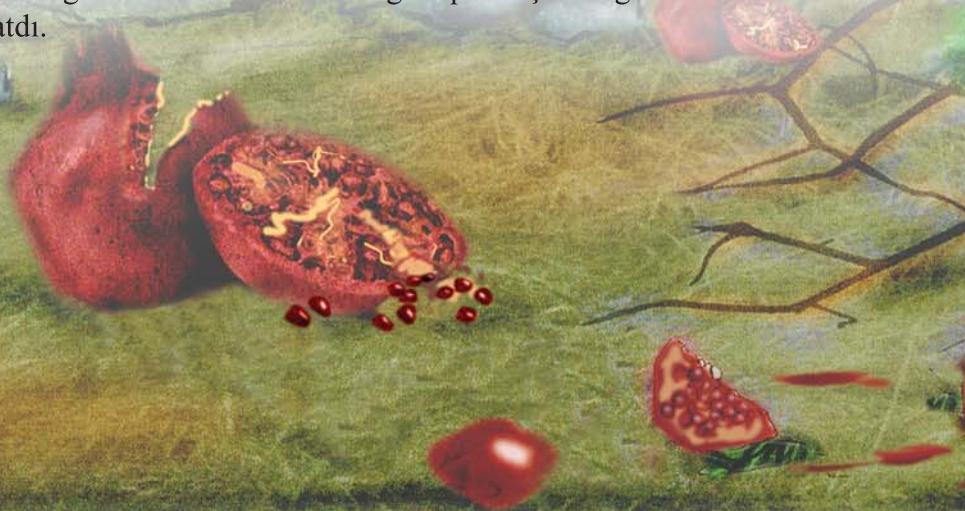
Qoca nar ağacı çox narahat idi. Düşmənin zirehli maşını daş hasarı vurub uçurandan sonra ağacı qüssə almışdı. Həmişə onu suvaran, qayğısını çəkən sahibini namərdələr öz evindən didərgin salmışdılar.

Zaman kişi nar ağaclarını çox sevərdi. O, həmişə deyərdi ki, nar birlik, möhkəmlik rəmzidir. Nar vüqarlı meyvədir, çürüyəndə də ağacın başında qalır. Nar ağacı məğrurdur. O ağaca heç kim çıxa bilmir, onu ayaqlaya bilmir.

Zaman kişi həyətdə müxtəlif növ nar ağacları əkmişdi. O, elindən-obasından didərgin düşəndə cavan nar zoğlarını çıxarıb özü ilə apardı, amma qoca ağacı aparmaq mümkün olmadı. Zaman kişi ağaclara vidalaşıb ona iki kəlmə söz dedi: “Məni bağışla!”

Nar ağacı o vaxt bu sözlərin mənasını başa düşməmişdi. İndi narların yetişən vaxtı daş hasar söküləndə ağac ətrafda baş verənləri gördü. Meyvə ağaclarının çoxu böyüyü üstə düşmüş, meyvələr ətrafa səpələnmişdi. Bir dən “dəmir əjdaha”nın zəhmlı səsi eşidildi. O, nar ağacına tərəf gəlirdi. Ağacın ürəyi əsdi, o, var gücü ilə qışqırdı: “Hara gəlirsən? Axı hələ yetişən narları dərməyiblər, mənim balalarımı məhv eləmə!”

Onun səsini eşidən olmadı. “Dəmir əjdaha” ağacın üzərindən keçib narları əzdi. Ağac “qanına qəltan” oldu. Zirehli maşının nəhəng təkərləri də “nahaq qana” bulandı. Qıpqırmızı, iri bir nar diyirlənib yolun ortasına düşdü. Paralanan narın bir dənəsi kənara sıçradı. Nar dənəsi mərcan kimi parlayırdı. O, parçalanan “ana”sına baxdı və ona tərəf can atdı. Qolubudağı qırılmış nar ağacı əzilən narlara baxdıqca ürəyi qana dönürdü. O, nar dənəsini görəndə dözə bilmədi. Ağac qırılmış budağını nar dənəsinə tərəf uzatdı.

Nar dənəsi də budağa tərəf boylandı. Amma budaq nar dənəsinə yetişə bilmədi. Nar dənəsi yetim uşaq kimi kimsəsiz, köməksiz qalmışdı. Onun “qırmızı gözləri” yaşıla dolmuşdu. Ətrafa baxanda onu vahimə bürüyürdü. O, əzilən narlırlara, qırılan ağaclarla baxıb dərindən ah çəkdi. Nar dənəsi fikirləşdi ki, uzun illərin zəhməti nəticəsində ərsəyə gələn ağacları bir anda məhv edən zalımlar canlı insanları da belə soyuqqanlılıqla məhv edərlər.

Nar dənəsi qüssədən büzüşüb kiçildi, balacalaşıb torpağın içində görünməz oldu.

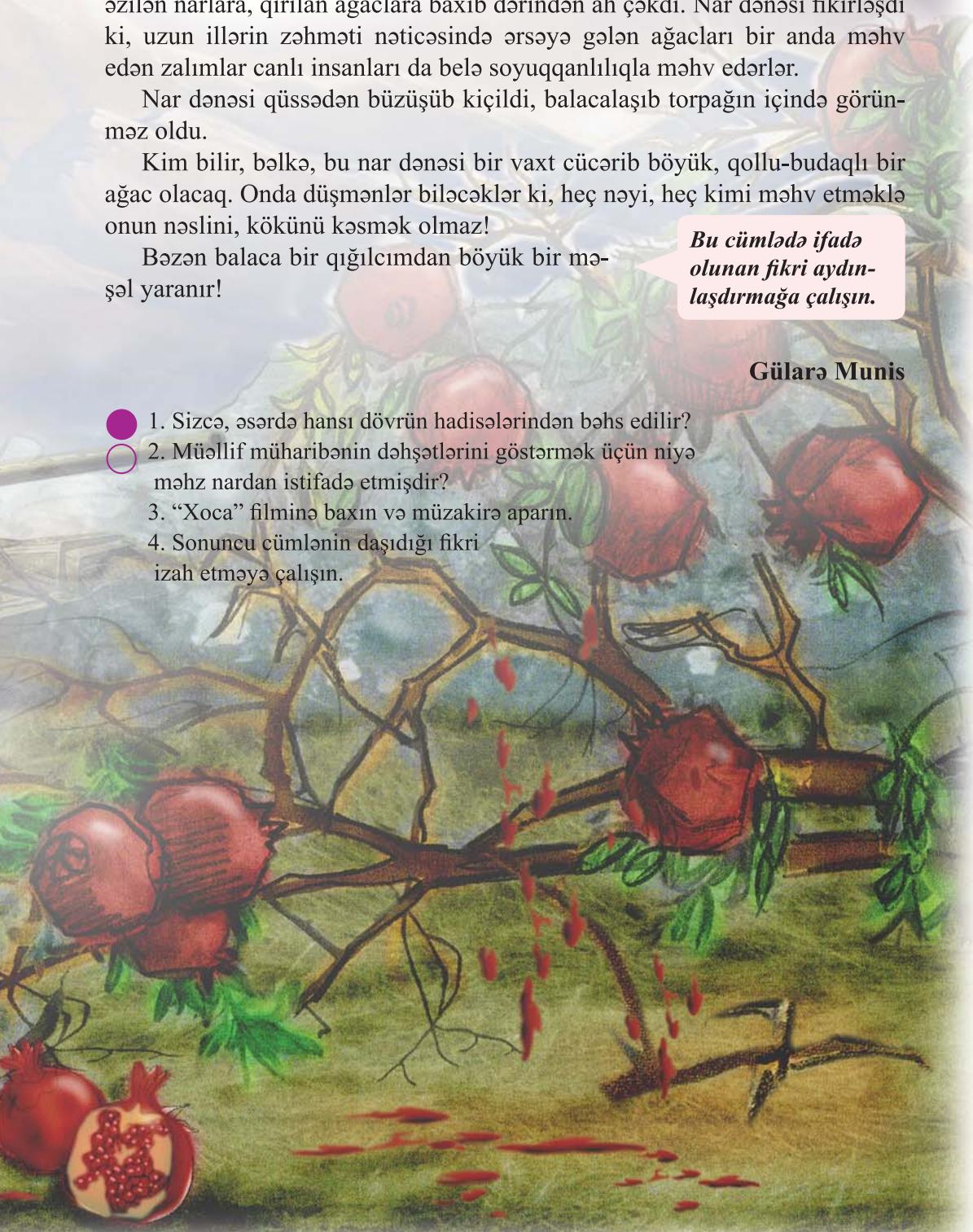
Kim bilir, bəlkə, bu nar dənəsi bir vaxt cüccərib böyük, qollu-budaqlı bir ağaç olacaq. Onda düşmənlər biləcəklər ki, heç nəyi, heç kimi məhv etməklə onun nəşlini, kökünü kəsmək olmaz!

Bəzən balaca bir qığılçımdan böyük bir məşəl yaranır!

Bu cümlədə ifadə olunan fikri aydınlaşdırmağa çalışın.

Gülarə Munis

- 1. Sizcə, əsərdə hansı dövrün hadisələrindən bəhs edilir?
- 2. Müəllif mühərribənin dəhşətlərini göstərmək üçün niyə məhz nardan istifadə etmişdir?
- 3. “Xoca” filminə baxın və müzakirə aparın.
- 4. Sonuncu cümlənin daşıdığı fikri izah etməyə çalışın.

IV ŞƏXSİYYƏTLƏR

Dostlar bu dəfə Məhəmməd Füzulinin heykəli qarşısında görüşdülər. Onlar dram teatrında yeni tamaşaya baxmalı idilər.

– Bura gələrkən bu yaxınlarda oxuduğum bir yazı haqqında fikirləşirdim.

– Nə yazı?

– Azərbaycan teatrının tarixi haqqında idi. Sən demə, xalq oyunları teatrın ilk nümunələri sayılır.

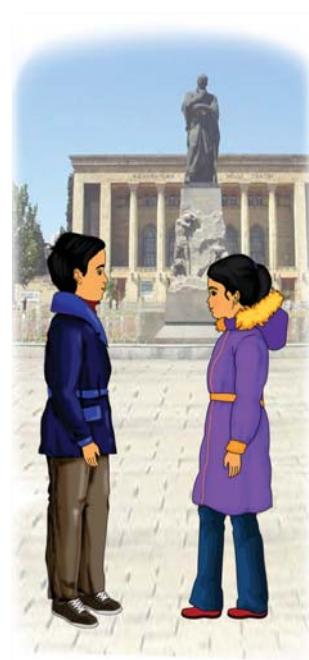
– Hə, düzdür, teatr tariximizin üç min ildən artıq yaşı var. “Kosa-kosa”, “Qaravəlli”, “Kilim-arası”, “Maral oyunu”, “Tənbəl qardaş” adlı oyun və tamaşalar Azərbaycan xalq teatrının müstəqil tarixə malik olduğunu sübut edir.

– Azərbaycan teatrının bugünkü səviyyəyə çatması yolunda çətinliklər olub. Peşəkar teatrın təşəkkülünə təzyiqlər edilib, qadın rollarının ifaçıları ağır imtahanlardan keçməli olublar.

– *Bilirsənmi, Səkinə xanım Axundzadə – qızlar məktəbinin ilahiyat müəllimi qızları dram dərnəyinə cəlb edir, tamaşalar hazırlayırmış.* Müsəlman dünyasında qadınlar tərəfindən səhnələşdirilən ilk teatr tamaşasını məhz o hazırlayıb.

– Mənim oxuduğum kitabda yazılmışdı ki, Həsən bəy Zərdabi gimnaziya şagirdlərinin köməyi ilə “Hacı Qara” əsərini tamaşaya hazırlayarkən Nəcəf bəy Vəzirov – Azərbaycan ədəbiyatında faciə janının banisi ona yardımçı olmuşdur. Əldə edilən pullar isə gimnaziyada oxuyan yoxsul uşaqların təhsil və məişət problemlərinin həllinə sərf olunmuşdur.

– Azərbaycanda ilk teatr binalarından biri də təxminən elə bu vaxt – XIX əsrə Şamaxıda tikilib. Bu barədə “Kavkaz” qəzetiinin 1858-ci il 6 iyul tarixli sayında məlumat verilmişdir.

Nə üçün teatrın inkişafına təzyiqlər edilmişdir?

Qadınların teatr tamaşalarında iştirakına qoyulan qadağa nə ilə bağlı idi?

Amma 10 mart 1873-cü il Azərbaycan milli
peşəkar teatrının yaranma günü sayılır.

*Nə üçün bugünkü
gün teatrın yaranma
tarixi sayılır?*

- 1. Mətndəki əsas faktları toplayın.
  - 2. Qadın rolunun ifaçısı olan hansı aktyorları tanıyırsınız?
  - 3. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən hansı teatrlar var?
  - 4. Cəmiyyətin inkişafında teatrin rolü haqqında söhbət aparın.
  - 5. Siz dialoqu necə tamamlayardınız? Sizcə, bölmədə nə haqqında söhbət gedəcək?
  - 6. Çərçivəyə alınmış cümlələrdə hansı sözləri qarşılığı ilə əvəz etsəniz, məzmunu xələl gəlməz?
  - 7. *Təşəkkül, gimnaziya, dram, məişət* sözlərinin leksik mənalarını izah edin.
  - 8. Dialoqun sonuncu abzasında sinonim qarşılığı olan sözləri müəyyənləşdirin.
  - 9. *Xalq teatri və peşəkar teatr* ifadələrinin oxşar və fərqli xüsusiyyətlərini aydınlaşdırın.
  - 10. Mətndən tələffüz zamanı səs artımı və səs düşümü olan sözləri seçib yazın.
  - 11. Fərqləndirilmiş cümlədə tire işarəsindən sonra işlənən söz birləşməsinin işlənmə səbəbini müəyyənləşdirməyə çalışın.
  - 12. Mətndə altından xətt çəkilmiş cümlələri sintaktik təhlil edin. Cümlə üzvlərindən tire ilə ayrılan ifadələrin rolü haqqında düşünün, həmin ifadələrin nə məqsədlə işləndiyini müəyyənləşdirməyə çalışın.

→ Özündən əvvəl gələn üzvün mənasını aydınlaşdırıran, dəqiqləşdirən sözə və ya söz birləşməsinə əlavə deyilir. Əlavələr aid olduqları cümlə üzvlərindən sonra gəlir, həmin üzvün sintaktik funksiyasını daşıyır. Məsələn:

Birdən Səid dünyada hamidan çox sevdiyi yarlılığı – anاسىنى gördü. (E.Elatlı)

İlk teatr qədim Yunanıstanda – bu mədəniyyət besiyində yaranmışdır.

➔ Əlavələr aid olduğu üzvdən, əsasən, tire (–) işarəsi ilə ayrılır. Cümlə üzvü ilə onun əlavəsi arasında *yəni* bağlayıcısı da işlədilə bilər. Bu zaman bağlayıcıdan əvvəl vergül işarəsi qoyulur.

Hava olmadığına görə Yerin peykində – Ayda səs yayılmır.

Hava olmadığına görə Yerin peykində, *yəni* Ayda səs yayılmır.

13. Cümlələrə əlavələr artırıb durğu işarələrindən düzgün istifadə edin.

Tiflis şəhərində əhalinin böyük qismini təşkil edən azərbaycanlıların teatr tamaşaları oynamaları tədricən müntəzəm hal alaraq hər ay keçirilirdi. Bakıda bu işi, əsasən, müəllimlər və şagirdlər görürdülər. Teatr tamaşalarını oynamaq üçün Bakıda məxsusi bina yox idi. Bu çətinliyi aradan qaldırmaq məqsədilə Hacı Zeynalabdin Tağıyev 1883-cü ildə özünün taxıl anbarının özülü üzərində teatr binası inşa etdirib.

14. Uyğunluğu müəyyənləşdirin və cavablarınızı əsaslandırın.

1) XX əsrin əvvəllərində Tiflisdə teatr trup-pası, “Müsəlman teatr artist cəmiyyəti” fəaliyyət göstərirdi.

2) “Bəxtiyar” filmində Zəhra obrazını can-landıran Sona Hacıyeva ilk dəfə səh-nəyə 13 yaşında çıxıb.

3) Henrix Heynenin “Əlmənsur” pyesində ərəb səyyahının rolunda çıxış edərkən oxuduğu “Hicaz” muğamı onu Azərbaycan mədəniyyətinin yeni bir aləminə – musiqili teatra gətirdi.

4) Məhz bu tamaşa zamanı Sarabski o zamanlar Azərbaycanın və Şərqi ilk ope-rası olan “Leyli və Məcnun” üzərində işləyən Üzeyir Hacıbəylinin diqqətini cəlb etdi.

Əlavəli cümlədir.

Əlavəli cümlə deyil.

15. Aşağıdakı cümlələrdə əlavələri mübtədadan əvvələ keçirib yazın. Əvvəlki və sonrakı cümlələri müqayisə edin. Cümlə quruluşunda hansı dəyişikliyi müşahidə etdiniz? Təyinlə əlavənin işlənməsində intonasianın rolü varmı?

Nümunə:

Nəsibə Zeynalova – səhnəmizin “Qaynana”sı bir çox rolların mahir ifaçısı olmuşdur.

mübtəda

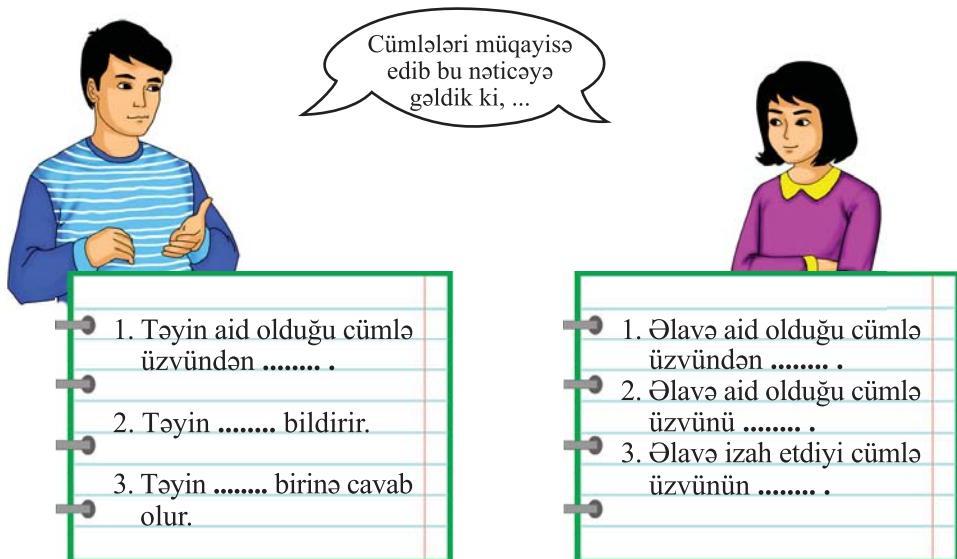
mübtədanın əlavəsi

Səhnəmizin “Qaynana”sı Nəsibə Zeynalova bir çox rolların mahir ifaçısı olmuşdur.

təyin

mübtəda

- Həsən bəy Zərdabi gimnaziya şagirdlərinin köməyi ilə “Hacı Qara” əsərini tamaşaşa hazırlayarkən Nəcəf bəy Vəzirov – Azərbaycan ədəbiyyatında faciə janrının banisi ona yardımçı olmuşdu.
  - Mirzə Fətəli Axundzadə – ilk dramaturqumuz əlifba islahatı uğrunda mübarizə aparmışdır.
- ★ Sizcə, təyinlə əlavənin fərqi nədədir? Dostların şərhiñə qoşulub cümlələri tamamlayın.

16. “Teatr xadimlərimiz” adlı təqdimat hazırlayın.

HÜSEYNQULU SARABSKİNİN XATİRƏLƏRİ

▼ talant

▼ aktyor

Görkəmli aktyor Hüseynqulu Sarabski 1939-cu ildə yazdığı “Hüseyn Ərəblinski haqqında xatirələr”ində Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin Tiflisdən gəlişini belə təsvir edir: “Ə.Haqverdiyev Tiflisdən yenicə (...) gəlmışdi. Ərəblinski ilə bir yerdə onun yanına – “İslamiyyə” mehmanxanasına (...) getdik. Əbdürrəhim bəy ilə görüşəndən sonra o bizi təbrik etdi.

– **Uşaqlar, gözünüz aydın olsun.** Yazdığım “Ağa Məhəmməd şah Qacar” əsərinin – tarixi faciəsinin tamaşasının icazəsini almışam.

H.Ərəblinski Əbdürrəhim bəyə şikayətlənərək dedi:

– Mirzə, əsəri oynamaq üçün gərək aktyor olsun, aktrisa olsun, quruluş olsun, məşq üçün yer olsun.

Əbdürrəhim bəy özünəməxsus bir nəvazişlə Hüseyni ruhlandırmış (...) istədi:

– Sən aktyorsan, zəhmət çəkib məşq edərsən, Ağa Məhəmmədin rolu da məharətlə oynarsan və xalq səni – böyük aktyoru alqışlayanda hamısı yadından çıxar. Amma Hüseyn, əziz dost, canın üçün, Ağa Məhəmməd elə sənin rolundur... Səni düşünüb Ağa Məhəmmədi yazmışam.

Bu söz Ərəblinskiyə yaman toxunur:

Necə düşünürsünüz, aktyor ancaq müsbət roldamı oynamalıdır?

– Mirzə, mən o qədər mənfi şəxsiyyətəm ki, məni ona oxşadırsınız?

Ə.Haqverdiyev sözünə davam etdi:

– Hüseyn, mən səni Ağa Məhəmməd şaha oxşatmırıam. Mən o rolu sənin talantını – aktyor sənətkarlığını gözümün qabağına gətirib yazmışam. Sən mənim əzizim sən... Yenə təkrar edirəm, o əsəri mən sənin üçün, yəni səhnəmizin əvəz-siz aktyoru üçün yazmışam.

H.Ərəblinski dedi:

– Mirzə, mənim səndən bir xahişim var: sən allah, əsər yazanda eləsini yaz ki, onda qadın rolu az olsun. Vallah, bu aktrisa məsələsi gözümün qabağında dağ kimi durmuşdur.

Sizcə, burada hansı icazədən səhbat gedir və bu icazə nə üçün alınmalıdır?

Əbdürrəhim bəy səhnəmizin bu acınacaqlı vəziyyətindən, yəni Azərbaycan qadınlarının səhnədə olmamasından mütəəssir olub qaşlarını çatdı və: “Səndən qabaq bu məsələni mən özüm fikirləşmişəm, – dedi, – odur ki “Ağa Məhəmməd şah Qacar” əsərinə arvad rolu daxil etməmişəm...”

Qadin rolunda çıxış edən artistin işi çox çətin idi. Onlar saqqallarını və bişlərini xəmirlə örtüb üstündən qrim edərdilər. Tamaşadan sonra isə big və saqqalın təmizlənməsi böyük çətinliyə səbəb olardı. Bir dəfə qadin rollarını aparan artistlərdən biri tamaşadan sonra saqqalına örtdüyü xəmiri çıxararkən çox əziyyət çəkdiyindən son dərəcə əsəbiləşmiş və demişdi: “Mən bütün əcdadımla qələt elərəm, bir də saqqalıma xəmir, yapışqan sürtərəm. Bir də qadin rolunda çıxış etməyəcəyəm. İstəsəniz, kişi rollarında çıxaram, istəməsəniz, heç oynamaram”. Bu işi yerinə yetirməyi Ərəblinski öz üzərinə götürür. H.Ərəblinski bigini qırxdırmaq qərarına gəlir. Artist yoldaşları nə qədər çalışırlarsa, onu fikrindən daşındırıa bilmirlər.

**H.Ərəblinskinin
bu fədakarlığı nə
ilə bağlı idi?**

Kamran Məmmədov

- 1. Sizcə, H.Ərəblinski niyə əsərdə qadın obrazının olmamasına sevinir?
  - 2. Fərqləndirilmiş abzası iki görkəmli şəxs arasında gedən söhbətin hansı hissəsinə əlavə etmək olar?
  - 3. Hansı sualın cavabı mətndə yoxdur:
    - H.Sarabski nə zaman Tiflisə gəlmişdir?
    - Ə.Haqverdiyev Qacar obrazını yaradarkən hansı aktyoru nəzərdə tutub əsəri yazmışdır?
    - H.Ərəblinski Ə.Haqverdiyevin hansı sözündən inciyir?
  - 4. Mətndən əsas faktları və əsas fikri müəyyənləşdirin.
-
- 5. Fikirləri tamamlamaqla dostların mühakimə xarakterli söhbətinə (səh. 104) siz də qoşulun. Fikirlərinizi əsaslandırın. Yoldaşlarınızı mülahizələrinizə inandırmağa çalışın.

6. *Talant* sözünün sinonimini tapın.
7. *Quruluş, rol* sözlərinin leksik mənalarını izah edin və onları müvafiq cümlələrdə işlədin.
8. Mətnədə mötərizədə verilmiş nöqtələrin yerinə elə yaxınmənalı sözlər tapın ki, cümlələrin mənasına xələl gəlməsin.
9. Mətnədə çərçivəyə alınmış ifadə nitq etiketinin hansı növünə aiddir? Eyni məzmunu malik nitq etiketlərini tapıb qruplaşdırın. Bunun üçün aşağıdakı cümlələri tamamlayın. Belə nümunələrin sayını artırın.
1. Təzə paltarın ..... .   2. ...., teatr tamaşası uğurlu alındı.
10. Mətnəki əlavə işlənən cümlələri seçib yazın. Cümlələri təhlil edərək əlavələrin hansı üzvə aid olduğunu müəyyənləşdirin. Hansı əlavələr cümlə üzvlərinə aid deyil?

➔ **Bütün cümlə üzvlərinin əlavəsi olur. Məsələn:**

1795-ci ilə qədər Odessa – Ukraynanın bu şəhəri Hacıbəy adlanmışdır. (S.Əhmədli)

Kirpiler ilin çox hissəsini, yəni 236 gününü yuxuda keçirir.

Uzaqda – meşənin qurtaracağında kiçik bir kənd görünürdü.

Yolumuz irəliyə – Azərbaycanadır.

11. Aşağıdakı cümlələrdə əlavələrin hansı cümlə üzvünə aid olduğunu və nə ilə ifadə olunduğunu müəyyənləşdirin.
- Balaca İsmayıllı əlini dağlara sarı uzadıb Aləmşahbəyimdən soruşdu:
– Ana, oraya – o uca dağlara çıxsam, hara görünər? (Ə.Cəfərzadə)

- Alp Aruz dedi:
  - Ağam Qazan, kafər ölkəsinə – Gürcüstan sərhədinə gedirsən, ev-eşiyinin üstündə kimi qoyursan. (“*Kitabi-Dədə Qorqud*”dan)
- Qaraca Çoban iki qardaşını – Qabangücü, və Dəmirdögü yanına aldı ağılin qapısını bərkidi. (“*Kitabi-Dədə Qorqud*”dan)
- Ramiz Vahidoğlu – şair Əliağa Vahidin oğlu atası haqqında deyir: “Atamın çox kitabları çapdan çıxmışdı, lakin 1916-cı ildə “Orucov qardaşları” mətbəəsində çapdan çıxan ilk kitabı – “Tamahın nəticəsi” kitabı unuda bilmirdi. Qısa müddətdə satılıb qurtaran bu kitab o qədər tez yayılmışdı ki, hətta varlı bir adam bu kitabın bircə nüsxəsinə görə atama qızıl onluq bağışlamışdı”.

(“*Kaspi*” qəzeti, 2011-ci il)

✓ *Hansı cümlələrdə durğu işarələrinin işlənmə qaydasına düzgün əməl olunmayıb? Fikrinizi izah edin.*

12. Aşağıdakı mətndə əlavələri müəyyənləşdirib durğu işarələrini bərpa edin. Əlavələrin hansı cümlə üzvünə aid olduğunu müəyyənləşdirin.

1908-ci ilin 25 yanvar günü... Bu gün Azərbaycan xalqının incəsənət tarixinə şanlı bir səhifə yazıldı. Şəhərin divarlarına yapışdırılmış afişalarda xəbər verilirdi: “Hacı Zeynalabdin teatrında “Nicat” maarif cəmiyyətinin dram heyəti şənbə günü yanvarın 25-də müsəlman səhnəsində ilk opera “Leyli və Məcnun” tamaşaşa qoyulacaq.

İlk tamaşada baş rolu Məcnun rolunu H.Sarabski, Leyli rolunu xanəndə Əbdürrəhman Fərəcov ifa edirdi. Xorda oxuyanlar və orkestrdə çalanlar müəllimlər idi. Orkestrdə skripkada çalan operanın müəllifi dahi bəstəkar Ü.Hacıbəyli özü idi.

“Şəbi-hicran yanar canım”ın sədaları altında pərdə qalxarkən tamaşaçıların diqqətini tamaşanın gedisi, xor və orkestri idarə edən bir nəfər cəlb etdi. Bu şəxs Ə.Haqverdiyev Azərbaycanın tanınmış yazıçı və dramaturqu, operamızın ilk dirijoru idi.

(Kamran Məmmədov)

✓ *Sizcə, tamaşadan sonra dostlar və tamaşaçılar hansı nitq etiketindən istifadə edəcəklər?*

13. Hər hansı bir teatr tamaşasına baxın, fikirlərinizi yoldaşlarınız üçün maraqlı olacaq formada yazın. *Foye, anşlaq, pərdə, qrim, parter, loja, rejissor, dekorasiya, aktyor* sözlərindən istifadə edin. Həmin yazınızı digər oxucuların oxuması üçün qəzetiinizin uyğun bölməsinə yerləşdirin.

VAQİF OBRAZINDAN BAŞLANAN SƏHNƏ UĞURU

Adı sənət tariximizin ən parlaq səhifələrində yer alan böyük aktyorlardan biri də Ələsgər Ələkbərovdur. O, həqiqətən, dramatik rolların əvəzsiz ifaçısı idi. Aktyorun səhnədə görünməsi, demək olar ki, tamaşanın taleyini həll edərdi.

Sizcə, aktyor tamaşanın taleyini necə həll edə bilər?

Maktuf (“Maqbet”), şah Zeyir (“Şahnamə”), Aydın (“Aydın”), Heydər bəy (“1905-ci ildə”), Fərhad (“Fərhad və Şirin”) və onlarla rolları aktyorun güclü *plastikaya*, geniş *diapazona* malik olduğunu təsdiqləyirdi. Lakin iki obraz – Vaqif (“Vaqif”) və Otello (“Otello”) rolları onun sənət dünyasının ən parlaq və yaddaqlan nümunələridir. Bu obrazları Azərbaycan səhnəsində güclü aktyorlar ifa ediblər. Ələsgər Ələkbərovun ifasında isə onlar tamam başqa bir aləmdir.

Ələsgər Ələkbərov Vaqif obrazını 28 yaşından oynamaya başlamışdı. “Otello” tamaşasından Ələsgər Ələkbərovun şəkli Şekspir muzeyində indi də saxlanılır. Aktyor bu rolu qüdrətli bir rəssam kimi tam dolğun, mənalı və səsli yaratlığına görədir ki, indi də çoxlarının xəyalında Vaqif məhz Ələkbərovun oynadığı Vaqif kimi canlanır. Onun ifasındaki Vaqif obrazı teatr tariximizdə qazanılan ən böyük müvəffəqiyyətlərdən biri sayılır. Ədil İsgəndərovun quruluşunda “Vaqif” tamaşası milli teatrda düz 1064 dəfə nümayiş etdirilib.

“Otello”da onun aktyor yüksəlişi yeni pilləyə qalxdı. Bu rol Ələsgər Ələkbərovun yaradıcılıq qələbəsi idi. O, rejissorun yaratmış olduğu imkanlardan layiqincə istifadə etmişdi. Teatr tənqidinin o vaxt “bütün Otellolardan daha canlı insan” adlandırdığı Ə.Ələkbərovun – Otellonun hər kələməsi müstəmləkəçi imperialistlərə qarşı odlu *ittihəm* kimi səslənirdi.

Moskva dekadasında həmin tamaşanı seyr edən və heyran qalan ingilislər tamaşanı ləntə alıb aparıblar. Tamaşa vaxtı Moskva teatrının pərdəsi alqışlardan düz 17 dəfə bağlanıb və yenidən açılıb. Bir fakt da var ki, rejissor Ə.İsgəndərov “Otello” tamaşasında baş rolu Ələsgər Ələkbərova verəndə onunla münasibətləri pis imiş. Bu tamaşadan sonra məşhurlaşan Ələsgər Ələkbərov ciddi münaqışdə olduğu Ədil İsgəndərov haqqında: “O məni yaratdı”, – deyirmiş...

Dekada “ongünlük” deməkdir.

- 1. “O məni yaratdı” ifadəsi ilə Ə.Ələkbərov nə demək istəyirdi?
- 2. Ə.Ələkbərovun çəkildiyi hansı filmlərə baxmışınız? Onun kino sahəsində fəaliyyətini necə qiymətləndirirsınız?
- 3. Hansı abzasda “yad cümlə” vardır? Həmin cümləni tapıb mətndə uyğun abzasə əlavə edin.
- 4. Mətndən əsas faktları seçin. Həmin faktları “Bunları bilirsinizmi?” başlığı altında bir yerə toplayın.
- 5. Ə.Ələkbərov haqqında məlumat toplayıb 5-6 cümlədən ibarət kiçik mətn hazırlayıb. Onu mətnin uyğun hissəsinə yerləşdirin. Yazdığınız hissənin əsas mətnlə uyğunlaşmasına diqqət yetirin.

- 6. Fərqləndirilmiş sözlərin mənalarını izah edin.
- 7. *Örnək* sözünün sinonimini tapın.
- 8. Mətnin leksikası üzərində iş aparmaq üçün suallar tərtib edin.
- 9. Mətnin ikinci abzasındaki durğu işarələrinin qoyulma səbəbini izah edin. Həmin abzasda sadalama intonasiyası ilə deyilən sözlərin hansı cümlə üzvü olduğunu müəyyənləşdirin.

→ Eyni üzvlə əlaqələnən, eyni suala cavab verib eyni cümlə üzvü olan bərabərhüquqlu söz və ifadələrə *həmcins üzvlər* deyilir.

Məsələn:

Şərəf və ləyaqət ruhun bəzəyidir (*M. Servantes*).

həmcins üzvlərdir.

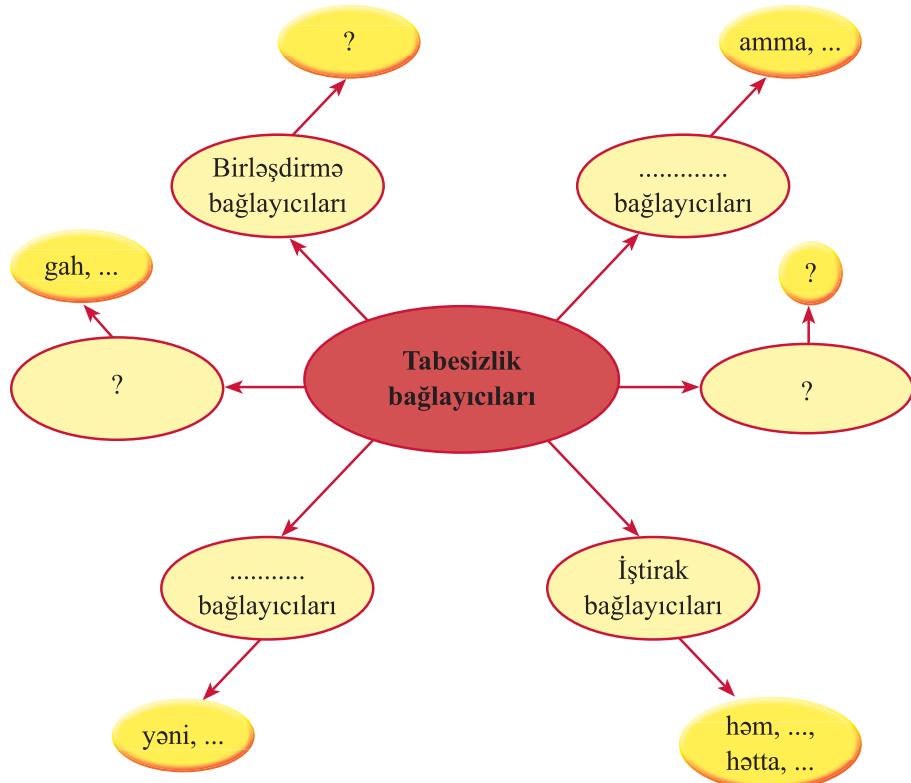
Həmcins üzvlər arasında tabesizlik əlaqəsi olur. Onlar sadalama intonasiyası və tabesizlik bağlayıcıları vasitəsilə bir-birinə bağlanır. Məsələn:

Oğuz bəyləri bunu görüb əl çaldılar, gülüşdülər (“*Kitabi-Dədə Qorqud*”dan).

Oğuz bəyləri əl çaldılar. } sadalama intonasiyası ilə bağlanan gülüşdülər. } xəbərlər hər biri ayrılıqda mübtəda ilə əlaqələnir.

Bütün cümlə üzvləri həmcins olur.

10. 7-ci sinifdə bağlayıcı haqqında öyrəndiklərinizi yadınıza salaraq sxemi təmamlayın. Bağlayıcılarından istifadə edərək həmcins üzvlər qurun.

11. Mətnin (səh.106) 2-ci abzasındakı həmcins üzvləri hansı vasitələrlə bağlanlığını müəyyənləşdirin.

12. Verilmiş cümlələrdə həmcins üzvləri müəyyənləşdirib hansı cümlə üzvü olduğunu deyin. Hansı bağlayıcılarından istifadə etsəniz, cümlələrin məzmununa xələl gəlməz?

- Ölməz bu gözəl aləmə idrakla gələnlər,
Məna evinin sırrını vicdanla bilənlər. (*S. Vurğun*)
  - Dili qiymətdən salar
Ucuz söz, hiylə, böhtan. (*R. Rza*)
  - Şeir mədəniyyət, incəsənətdir,
İncə ruh, incə zövq, incə sənətdir. (*M. Şəhriyar*)
  - 1843-cü ildən 1846-cı ilə qədər Mirzə Şəfi Fridrix Bodenstedtə Azərbaycan və fars dillərini, Şərqi poeziyasının incəliklərini öyrədir.
- ✓ Hansı həmcins cümlə üzvlərinə aid nümunə yoxdur? Bədii əsərlərdən istifadə edərək bu nümunələrin sayını artırın.

13. Mətndə altından xətt çəkilmiş cümlələrdəki təyinləri müqayisə edin. Fərqli nədədir?

➔ **Təyinlər həmcins və qeyri-həmcins olur. Həmcins təyinlər sadalama intonasiyası ilə deyilir və arasında vergül işarəsi qoyulur.**

Məsələn:

Şən, mehriban uşaqlar həyətdə voleybol oynayırdılar.

Belə təyinlər arasında bağlayıcılardan da istifadə edilir. Məsələn:

Şən və mehriban uşaqlar həyətdə voleybol oynayırdılar.

Qeyri-həmcins təyinlər sadalama intonasiyası ilə deyilmir və arasında vergül işarəsi qoyulmur.

Kəndin lap qurtaracağında daş hasarlı köhnə tikili var idi.

14. “Bünövrəsi möhkəm, özü sirlə-hikmətli Azərbaycanım dünya darduqca var olacaqdır” cümləsində həmcins, yoxsa qeyri-həmcins təyinlərin olduğunu əsaslandırın.

15. Uyğunluğu müəyyənləşdirin.

1. Əjdər bəy Aşurbəyov Yaponiyaya səfər etmiş, oradan qayıtdıqdan sonra yapon memarlıq üslubunda “Mikado” adlı teatrını – indiki Rus Dram Teatrının binasını tikdirmişdi.
2. XVI əsrədə aktyorlar ya varlıların evlərində, ya da onların evinin qarşısında – açıq havada çıxış edirdilər.
3. Afrikadan, Hindistandan Qonaq gəlir bizi quşlar Zülm əlindən qurtulmuşlar. (S. Vurğun)
  - a. Cümlədə həmcins üzvlər işlənmişdir.
  - b. Cümlədə tamamlığın əlavəsi vardır.
  - c. Cümlədə həm həmcins üzvlər, həm də əlavələr vardır.
  - d. Bu cümlədə həmcins üzvlər bölüşdürmə bağlayıcısı ilə bağlanmışdır.

	1	2	3
a			
b			
c			
d			

16. “Aktyorun ən böyük qazancı xalq məhəbbətidir” adlı esse yazın.

İLK AKTRİSAMIZ KİMDİR?

20-ci əsrin əvvəllərində Tiflis Cənubi Qafqazın ən inkişaf etmiş mədəniyyət mərkəzi idi. Qafqazın ən önemli mədəni, ictimai, siyasi hadisələri məhz bu şəhərdə baş verirdi. Azərbaycanlı xanım aktrisanın səhnəyə çıxması da bu hadisələrdən biri oldu.

İlk dəfə 1906-ci ildə səhnəyə çıxan Gövhər Qaziyeva – teatrımızın ilk aktrisası teatr tarixində “Göyərçin xanım” adı ilə xatırlanır.

1887-ci ildə Tiflisdə ziyan ailəsində anadan olan Gövhər xanım Azərbaycan və rus dillərində mükəmməl təhsil alıb, Tiflisdə Nəcib Qızlar İnsti-tutunu bitirib.

19-cu əsrin sonu, 20-ci əsrin əvvəllərində başqa sahələrdə olduğu kimi, Tiflisin teatr mühiti də Bakıdakıdan fərqli olaraq çox canlı və maraqlı idi. Elə o zaman fəaliyyət göstərən Tiflis zadəgan teatrında azərbaycanlı aktyor və aktrisalar da çıxış edirdi.

*Sizcə, bunun
səbəbi nə idi?*

Azərbaycan *truppalarının* tamaşalarında fəal iştirak edən Gövhərin teatra həvəsi 1906-ci ildə onun ilk dəfə səhnəyə çıxması ilə nəticələnir. Gövhərin Tiflis zadəgan teatrında ilk çıxışı isə 1910-cu il oktyabrın 9-da olur. N.Vəzirovun “Müsibəti Fəxrəddin” *faciəsində* çox böyük uğurla oynayan aktrisa oktyabrın 30-da Şəmsəddin Saminin hazırladığı “Gaveyi-ahəngər” (“Dəmirçi Gavə”) tamaşasına dəvət alır.

Göyərçin xanım tezliklə bütün Qafqazda: Tiflisdə, Bakıda məşhurlaşır. Qəzətlər onun haqqında yazmağa başlayır. Bir çox tamaşalarda çıkış edən Gövhər xanım Azərbaycan teatrının ilk qadın “Leyli”lərindən olur. Bundan başqa, aktrisa Bakıda bir çox tamaşalarda: H.Heynenin “Əlmənsur”, Loxmanovun “Napoleonun vəfati”, N.Kamalın “Qara bəla”, N.Nərimanovun “Nadir şah”, Ə.Haqverdiyevin “Pəri Cadu”, “Bəxtsiz cavan”, Z.Hacıbəyovun “Evliyəkən subay” əsərlərində əsas rolları ifa edib.

1911-ci ildə Tiflisdə aktrisanın *benefisi* keçirilir. Bu gecədə ilk dəfə Zülfüqar Hacıbəyovun “On bir yaşılı arvad” pyesi göstərilir, Gövhər xanım da bu tamaşada əsas rolu canlandırır.

Hüseyin Ərəblinski, Hüseynqulu Sarabski, Mirzəağa Əliyevlə – bir sözlə, teatrımızın korifeyləri ilə birgə çıkış edən “Göyərçin xanım”ın səhnəyə çıxmasına mane olanlar da var idi. Buna baxmayaraq, Azərbaycan səhnəsinin ilk göyərçini səhnə fəaliyyətinə davam edir.

Tale elə gətirmişdir ki, Gövhər Qaziyeva İrana getmiş və həmişəlik orada qalmışdır.

1937-ci ildə aktrisa bir neçə günlüyü Bakıya gəlir. Keçmiş səhnə dostları onun şərəfinə teatrda qəbul təşkil edirlər. O gün Cəfər Cabbarlinin "Almaz" pyesi əsasında hazırlanın tamaşa nümayiş etdirilmiş. Həmin gün daha bir qeyri-adi hadisə baş verir: Gövhər Qaziyeva itirdiyi və on beş il həsrət qaldığı oğlu İsmayıli tapır. Sevincdən özünü itirən qadın teatrda hamiya hədiyyə paylamağa başlayır.

1960-cı ildə Cənubi Azərbaycanda vəfat edən səhnəmizin “Göyərçin xanımı”nın Azərbaycan tarixinin ən cəsarətli qadınları arasında öz yeri var.

Sæmra Sædræddinli

- 1. Hansı məşhur qadın aktrisaları tanıyırsınız? Onların teatrın inkişafında rolunu müəyyənləşdirin. Mülahizələrinizi müasir dövrlə əlaqələndirin.
  - 2. Mətndən əsas faktları seçin. Kiçik qəzet materialı hazırlayın. Mətnin xarakterini özünüz seçin.
  - 3. Mətndə fərqləndirilmiş abzas əsasında dialoq qurun, uyğun nitq etiketlərindən istifadə edin.

  - 4. Fərqləndirilmiş sözlərin mənasını izah edin.
  - 5. *Başqa* sözünün omonim olduğunu əsaslandırın. Mətndən həmin sözün işləndiyi cümlələri seçib işlənmə məqamına əsasən fikirlərinizi sübut edin.

  - 6. Mətndə altından xətt çəkilmiş cümlələri təhlil edib həmcins üzvləri müəyyənləşdirin. Həmcins üzvləri bir söz vasitəsilə ümumiləşdirən ifadəni tapıb onun işlənmə yerinə və durğu işaretlərinə diqqət edin.

Nümune:

Hər tərəf: dağ, dərə, təpələr ağ qarla örtülmüşdü.
ümumiləşdirən söz həmcins üzvlər

→ Həmcins üzvlərin hamısına aid olub onların mənasını ümumi-leşdirən söz və ifadələrə *ümumiləşdirici sözlər* deyilir. Ümumiləşdirici sözlər həmcins üzvlərdən həm əvvəl, həm də sonra işlənir. Ümumiləşdirici söz həmcins üzvlərdən əvvəl gəldikdə ondan sonra qoşa nöqtə qoyulur. Məsələn:
Qızlar: Nigar, Xanım, Röya və Nəzrin həvəslə bayram şənliyinə hazırlaşırırdılar.
Ümumiləşdirici söz həmcins üzvlərdən sonra gəldikdə ondan əvvəl tire işarəsi qoyulur. Məsələn:
H.Turabov, N.Zeynalova, H.Məmmədov, F.Mütəllimova, R.Balayev – bunların hamısı səhnəmizin görkəmli xadimləridir.

7. Mətni oxuyun. Ümumiləşdirici sözləri müəyyənləşdirib durğu işarələrinin işlənmə qaydasını izah edin.

1982-ci ilin 21 oktyabr tarixində Azərbaycanın üç ığid oğlu: Həmid Cəfərov, Zakir Nəsibov və Telman Əliyev uzaq Sibirə, İrkutsk vilayətinin Tayset şəhəri yaxınlığındakı Şevçenko kəndi məzarlığında dizə qədər qara bata-bata 41 il əvvəl vəfat etmiş Hüseyn Cavidin məzarını axtarırırdı.

Və ... nəhayət ki, tapdılar.

Məzar açılanda hər üçü: Həmid də, Telman da, Zakir də Cavidin nəşri qarşısında diz çöktüb göz yaşı tökdülər. Bu həm hüzn, həm də sevinc göz yaşları idi. Onlar dahi şəxsiyyəti doğma elinə – Azərbaycana aparmağa gəlmışdılər.

Vaxtilə Bakıda 59 nömrəli mənzildə yaşayan, 59 yaşında vəfat edən, 59 nömrəli qəbirdə uyuyan, 59 nömrəli aktla torpağa tapşırılan Azərbaycan şairi, dramaturqu vətənə – 59 yaşılı Turanın görüşünə gedirdi.

O, ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü və səyi nəticəsində Vətənə qayıdırırdı.

(Gülarə Munis)

8. Cümlədə ümumiləşdirici sözləri müəyyən edin. Ümumiləşdirici sözlərin yərini dəyişin. Bağlayıcı və ara sözdən də istifadə etməklə cümləni 4 formada yazın. Bu zaman durğu işarələrindən düzgün istifadə edin.

1914-15-ci illərdə Əliağa Vahid ilk şeirlərini – qəzəl, meyxana və fel-yetonlarını bir sıra qəzet və jurnallarda: “Zəhmət”, “Babayi-Əmir”, “Tutı” və “Bəsirət”də çap etdirmiştir.

✓ “Qəzəlxan şair” ifadəsini Əliağa Vahid adından həm əvvəl, həm də sonra işlədin. Müşahidə etdiyinizi şərh edin.

➔ **Ümumiləşdirici sözdən sonra yəni, məsələn bağlayıcıları işlənərsə, bağlayıcıdan əvvəl vergül, sonra qoşa nöqtə qoyulur.** Məsələn:

Dərman bitkiləri, yəni: itburnu, çaytikanı, çobanyastığı, zəncirotu respublikamızın müxtəlif bölgələrində bitir.

Ümumiləşdirici sözdən əvvəl ara söz (bir sözlə) işlənərsə, ara sözdən əvvəl tire, sonra vergül qoyulur. Məsələn:

H.Ərəblinski, H.Sarabski, Ü.Hacıbəyli, Ə.Haqverdiyev – bir sözlə, bütün sənətsevərlər bir araya gəlib Azərbaycan teatrının inkişafı üçün əllərindən gələni əsirgəmirdilər.

9. Mətnində ümumiləşdirici sözləri müəyyənləşdirib durğu işaretlərini bərpa edin.

“...Naxçıvanda teatr həvəskarları, mən də onların içində, teatr oynayır-dıq. Və bu oyunun mənfeəti kasib məktəb şagirdləri üçün idi. Naxçıvanda o vaxt səhnədə Mirzə Fətəlinin pyesləri “Hacı Qara”, “Məstəli şah”, “Kimi-yagər” və “Xan sərabi” göstərilirdi. Burada mənim söhbətim “Kimi-yagər” komediyası barəsindədir... Qərar qoyduq ki, tamaşanı məhz məktəb şagirdləri üçün oynayaq və elə də elədik...

Mirzə Fətəlinin nadir qələmindən törəyən ləzzətli komediyanın duzlu və zərif məzəhəkələri uşaqlara o qədər xoş gəldi ki, tamaşa qurtarandan sonra bunlar teatr həyətinə və sonra küçəyə çıxa-çıxa bir ucdan çığırışırlar:

– Molla Həmid, görüyü bas!

Bir neçə dəqiqənin içində şəhər, küçə və bazarlarda bir sözlə hər bir yerdə elə uşaqlar çığırırdı: – Molla Həmid, görüyü bas!”

(Cəlil Məmmədquluzadə)

10. Aşağıdakı cədvələ uyğun cümlələr yazın.

Sadalamə intonasiyası ilə bağlanan həmcins üzvlər	Tabesizlik bağlayıcıları ilə bağlanan həmcins üzvlər	Ümumiləşdirici sözlərlə işlənən həmcins üzvlər

11. “Leyli rolunun ifaçıları” adlı məlumat hazırlayın. Təqdimatınızı müşayiət edəcək nitqinizin düzgün qurulmasına və onu hansı formada təqdim edəcəyinizə diqqət yetirin.

“EVRİKA”

(“*Bahar oğlu*” romanından, ixtisarla)

Neçə gün idi ki, onun otağı içəridən bağlı idi, nəinki qapısı, hətta yeganə pəncərəsinin taxtası da qapanmışdı. Bu qapı-pəncərənin bayır tərəfində də bir kəs nəzərə çarpmır, bir səs qulağa dəymirdi. Bağçaya baxan eyvan dərin sükutu batmışdı. Yalnız ara-sıra içəridən – onun tənha otağın-dan qırıq-qırıq səslər eşidilirdi. Sona barmaqlarının ucunda dəhlizdən eyvana çıxır, nəfəsini dərmədən qulağını qapiya dayayıb dinləyir, ancaq eşitdiyi tək-tük kəlmələrdən bir mənə çıxara bilmirdi.

“Həyat... Ölüm... Varlıq... Yoxluq... İntiqam...”

Bu sözlərlə o nə demək istəyirdi? Nə yazırıd?

O, “Hamlet”i azərbaycancaya tərcümə edirdi. Lakin qəribə idi ki, qarşısında açılmış bu qədər kitab arasında bircə dənə də lügət, onun özünün dediyi kimi, “dilbil” yox idi. Deyəsən, Cəfər Şekspirin şah əsərini adicə tərcümə etmir, öz ana dilində yazmaq istəyirdi.

...Budur, o, ingiliscə bir kitabı açıb ucadan oxudu: “To-be-or not to-be?..”

Sonra rus dilində başqa bir kitaba baxıb piçıldıdı: “Быть, или не быть?..”

Fikrə getdi: “Olmaq və ya olmamaq?..” “Etmək və ya etməmək?..” Xeyli fikirləşdikdən sonra təkrar etdi: – Bəlkə, “Ölmək və ya ölməmək?..” Yoxsa “Almaq... İntiqam almaq və ya almamaq?..” “Öldürmək və ya öldürməmək?”

Dili tələffüz etdikcə əli də dediklərini kağıza köçürürdü. Yazır, sonra pozurdu. Yenə kitablara baxır, təzədən deklamasiya edir, yenə yazır, yenə pozurdu...

Yenə ingiliscə və ruscanı oxudu, bəzən alçaqdan piçıldıdı, bəzən yüksəkdən deklamasiya etdi: “To-be-or not to-be?..” “Быть, или не быть?..”

Birdən ayağa qalxdı:

– A как же быть? Bəs necə yazmaq ki, həm düz olsun, həm də yaxşı səslənsin?.. Heç birisi: olmaq, etmək, həyat, yaşamaq ifadələri ürəyimə yatmır... Ola bilməz ki, dilimizdə bunun qarşılığı olmasın. Yox, vardır! Ancaq onu axtarır tapmaq lazımdır... Bəlkə, yeni bir söz, təzə bir ibarə ixtira edilməlidir?

Sizcə, bu əsərin qəhrəmanı hansı Cəfərdir?

Stol arxasında oturdu. Papiros yandırıldı. Başını əlləri arasına aldı. Xəyalalı daldı: – Olmaq... Ölüm... Almaq... Aldırmaq... Öldürmək... Oldurmaq... Varlıq... Yoxluq... Ölülük... Oluluq... Olumluq... Ya gərək ölüm, ya sənin tərcümanın olum! – dedi və birdən otağın ortasında durdu. Sönmüş papirosunu yandırıldı. Kibrit alovundan otaq işıqlanan kimi oldu. Gözlərini geniş açaraq, tüstü dumanı içində közərən neft lampasının piltəsinə baxdı. Ciyərlərinə çəkdiyi papiros tüstüsünü lampa şüşəsinə üfürdü. Piltənin alovu bir an gücləndi, sonra tamam söndü. Zülmətə qərq olmuş otaqda gözləri parladi. Aram-aram, sanki dili ilə deyil, nəfəsi ilə piçildədi:

*Cəfəri sevindirən
və "Evrika" deyə
ucadan səslənmə-
sinə səbəb nə idi?*

*Siz necə düşünür-
sünüz, hansı daha
şərəflidir?*

– Olum, ya ölüm?.. – deyərək əlinə alınan çırılıb ucadan səsləndi:

– Evrika!

Elə çığırıldı ki, Sona dəhlizdən eyvana yürüdü. Və daha qulağıni bağlı qapıya, ya pəncərəyə yapışdırmadan, içəridən aydın eşidilən sözləri dinlədi: – “Olum, ya ölüm?” ...Budur məsələ!.. Hansı daha şərəflidir?

*Evrika nə demək-
dir? Bu haqda nə
bilirsiniz?*

Seyfəddin Dağılı

1. Mətndən mövzuya uyğun açar sözlər seçin və fikir mübadiləsi edin.
2. Bu mətn əvvəlki mətnlərdən nə ilə fərqlənir? Fikirlərinizi əsaslandırın.
3. “Evrika”nın teatrla nə əlaqəsi var? Fikirlərinizi faktlarla əsaslandırın.
4. Aşağıdakı hansı hikmətli fikir mətnin ideyasına uyğundur?
  - Yüksəyə qalxmaq istəyirsənə, lap aşağıdan başlamalısan.
  - Həyatda ən böyük uğur xoşbəxtliyə nail olmaqdır.
  - Müvəffəqiyyətin sırrı israrla işləməkdir.
5. Mətndən frazeoloji birləşmələri seçib yazın.
6. *Piltə, pilətə və plitə* sözlərini fərqləndirin.
7. *Həyat, ölüm, varlıq, yoxluq, intiqam* sözlərinin məzmun qrupunda hansı söz artıq ola bilər? Fikirlərinizi əsaslandırın.
8. Altından xətt çəkilmiş cümlələrdə həmcins üzvləri tapıb, onlarda qrammatik şəkilçinin işlənməsinə diqqət yetirin. Hansı şəkilçilər ixtisar olunub? Sizcə, bunun səbəbi nədir?

➔ Həmcins üzvlərdə sonuncusu saxlanılmaqla qrammatik şəkilçilər ixtisar edilir.

Aşağıdakı şəkilçilər və hissəciklər ixtisar oluna bilər:

hal, mənsubiyət, cəm, şəxs şəkilçiləri, *idi*, *imiş*, *isə* hissəcikləri, qoşmalar və s.

9. Aşağıdakı mətnləri müqayisə edin. Təkrarlanan hissəciklər hansı mətnlərə daha çox ağırlıq gətirir? Nə üçün? Fikirlərinizi əsaslandırın.

Bir ovuc torpaq da yaraya məl-həm olarmış! Görəsən, haradan-dır torpaqda bu hikmət?

Haradan başlanır Vətən? Ya-şadığın evdənmi, məhəllədənmi, şəhərdənmi? İlk dəfə nəfəs aldi-ğın məkandanmı? Yoxsa ilk dəfə ayaq açıb qədəm qoyduğun tor-paqqdanmı? Bəlkə, elə əcdadları-mızın uyuduğu torpaqdan başla-nır Vətən? Yoxsa bu qapqara bir torpağa bu qədər dəyər verilər-dimi?

Ana yorğun halda işdən evə qayıdır. Qapını açanda evdəki qar-maşarıqlığı görüb təəccüblənir. Qızlarımı idi təqsirkar, yoxsa oğ-lumu? Uşaqları çağırıb dedi:

- Fatimə, evi sənmi töküb-töküs-dürmüsən, yoxsa bacın Röyəmi? Evləri yığışdırı bilmirdinizmi? Bilmirdinizmi, bu gün qonaqla-rımız olacaq?
- Qonaqlarımızı olacaq, ana?
- Oğlu da səhbətə qoşuldu:
- Qohumlarımızı gələcək, yoxsa dostlarımızı?

10. Hansı cavabda yanlışlıq vardır?

- A) Tire işarəsi həm əlavələrdə, həm də ümumiləşdirici sözlərdə işlənir.
- B) Həmcins üzvlər arasında sintaktik əlaqənin hər iki növü özünü göstərir.
- C) Bütün cümlə üzvlərinin həm əlavəsi, həm də həmcinsliyi olur.
- D) Əlavələr aid olduğu cümlə üzvündən sonra gəlir.
- E) Həmcins üzvlərdə şəkilçi və hissəciklər ixtisar oluna bilər.

❑ Verilmiş sözlərin vurgularını müəyyənləşdirin.

OQTAY ELOĞLU

(*ixtisarla*)

Səməd Oqtay, dünən anan bizə gəlmışdi. Yalvarıb məni göndərdi, axı belə iş olmaz.

Oqtay. Səməd bəy, istəyirsiniz, sözlərinizin hamısını söyləyim. Atadan sonra dükanı bağlandı, malı dağıldı, evə gec gəlirsən, çörək yox, bili-rəm, odun yox. Bunların hamısını bili-rəm. Nə etmək!

Səməd. Dildə demək asandır. Bir ana, bir də naxoş qız qalmışlar başsız. And içir ki, üç gecədir, xəstə uşaq qaranlıqda yatır. Neft almağa pul yox. Axı o da bir kişinin qızıdır. Cox da bilirsən, çarə ki etmir-sən.

Oqtay. Doğrudur! O zavallilar da... fəqət edə bilmirəm. Çünkü Səməd bəy, mən qocaman bir xalqı, onun səadətini, gələcəyini iki nəfər qadının istirahətinə fəda edə bilmərəm.

Səməd. Mən də, cəmiyyət də xalq üçün çalışırıq... *Upravada* üzvəm, adım-sanım, güzəranım. Yoxsa xalq!.. Mən özümü unudacağam ki...

Oqtayın bu sözlərini necə qiymətləndirirsiniz?

Oqtay. Xalq və "mən" – bu iki söz bir yerə sığışdırılmaz. Ya mən olmalıyam, mənim üçün xalq olmamalıdır. Ya o olmalıdır, mən olmamalıyam. Mən baxdım, ikinci yolu götürdüm. Və o gündən Oqtay bir el oğludur. O, böyük bir vahidin kiçik bir parçasıdır.

Səməd. Oqtay, çocuq olma! *Qubernatora* dilmanc gərəkdir. Ayda 70 manat donluq verir. Amma kənardan 7-8 yüz gəliri var. Həm də camaat içində adın, hörmətin. Düyü, yağ, minnətin də minnət. Mən səni göstərdim. Dedim, rüşdiyyəni bitirmiş. İdraklı, rusca-azərbaycanca gözəl savadı. Budur, yalvardı ki, göndər gəlsin. Axır ki düzəltmişəm.

Oqtay. Səməd bəy, məqsəd pul qazanmaq olsa, mən onun yollarını çox gözəl bilirəm. Mən azad bir sənətkaram. Bir sənət düşkünüyəm. Mən bir çinovnik ola bilmərəm.

Səməd. Sənəti sevirsənsə, eşitdim ki, səni böyük bir pul ilə rus səhnəsinə çağırırlar. Get, həm *təqdir olunarsan*, həm pulun... O vaxta qədər xalq anlarsa, işlər yoluna düşərsə, qayıdır gələ bilərsən.

Nə üçün Oqtay ona edilən təkliflərin heç birini qəbul etmir?

O q t a y. Ha-ha-ha! Aldanırsan, Səməd bəy, aldanırsan! Bunu bizimcİN kim edəcəkmiş! Mən prinslərin saxladığı köpəklər kimi hazır nahara gəlmək istəmirəm. Başqalarında səhnə, mədəniyyət – hər şey var. Bizdə yox. Yaşamaq istəyiriksə, yaratmaliyiq. XX əsrin *təkamülünə* qarşı bu yazıq xalqı tək buraxıb qaçmağı kim özünə layiq bilirsə, bilsin, mən bilmirəm. Yaşadığımız mübarizə meydanlarının müxtəlif qazmaları vardır.

S ə m ə d. Hamısını sənmi yaradacaqsan?

O q t a y. Hər kəs bacardığını. Buradan kimsə geriyə qaça bilməz. Səhnəmiz yox. Fəqət olmalıdır. Onu da mən yaradacağam. Mən bu dərin uçurumları keçəcək, keçilməz dağları, sildirim qayaları çeynəyib parçalayacaq və bu *keşməkeşlər* arasından bir səhnə, yoxdan bir var yaradacağam. Gələr bir gün ki, zavallı kütłəni də həmin yüksəklikdə görərsən.

*Oqtayın arzuları
çin oldumu?*

XIX əsrədə maarifçi Mirzə Həsən Rüşdiyyənin açdığı yeni tipli məktəblər Rüşdiyyə məktəbləri adlanırdı. İlk belə məktəb 1888-ci ildə Təbrizdə açılmışdır. Təsis etdiyi məktəblər 9 dəfə bağlansa da, M.H.Rüşdiyyə fikrindən dönməmişdir.

Cəfər Cabbarlı

1. Oqtay nə üçün özünü el oğlu adlandırır? Fikrinizi faktlarla əsaslandırın.
  2. Oqtayın dediklərini müasir dövrlə əlaqələndirin. Xalqın rifahı yolunda mübarizə aparan fədakarları xatırlayın. Onların amalını mətnin əsas ideyası ilə əlaqələndirin.
  3. Bu mətn əvvəlkilərdən hansı xüsusiyyətinə görə fərqlənir?
  4. Siz gələcəkdə doğma xalqınız üçün nələr edəcəksiniz? Bu barədə düşünen. Fikirlərinizi ümumiləşdirib dostlarınızla bölüşün.
-
5. Mətndə açar sözləri müəyyənləşdirin.
  6. Fərqləndirilmiş sözlərin leksik mənasını izah edin və işlənmə dairəsinə görə növünü müəyyənləşdirin.
  7. *Donluq* sözünün leksik mənalarını müəyyənləşdirin, hər iki mənada cümlədə işlədin.
  8. *Təkamül* və *tənəzzül* sözlərinin antonim olduğunu əsaslandırın.

9. Siz aşağı sınıflarda mübtəda ilə xəbərin uzlaşmasını keçmişsiniz. Həmin qaydanı yadımıza salın. Mətnədə altından xətt çəkilmiş cümlələrdə həmcins mübtədaların xəbərlə uzlaşmasına diqqət yetirin. Özünüz də belə nümunələr deyin.
10. Məntiqinizə əsaslanıb cümlələrdə şəxs sonluqlarını bərpa edin.

Mən və bacım gəzməyə getdi..? (...m, ...k) Mən və sən məqsədimizə çatmalı..? (...yam, ...yiq) Biz və Nərgiz X sinif şagirdləri..? (...dir, ...yik)

Sən və o dərsə gedir..? (...sən, ...siniz?) Siz və Cavid olimpiadada iştirak etməli..? (...dir, ...siniz) Vəfa, Aygün və Elmira mehriban qız..? (...dir, ...lardır)

Kirpilər və ayılar üzün müddət qış yuxusuna gedir? (...lər) Güllər və çiçəklər ətrafa xoş ətir saçır? (...lar)

✓ *Gəldiyiniz qənaəti əsaslandırmaq üçün uyğunluğu müəyyənləşdirib xəbərin həmcins mübtədalarla uzlaşması qaydasını tərtib edin.*

1) Həmcins mübtədalardan biri I şəxsin təki və cəmində olarsa,

xəbər II şəxsin cəmində olur.

2) Həmcins mübtədalardan biri II şəxsin təki və cəmində olarsa,

xəbər təkdə və ya cəmdə olur.

3) Həmcins mübtədalardan biri III şəxsin cəmində olarsa,

xəbər I şəxsin cəmində olur.

11. Aşağıdakı mətnədə həmcins mübtədaları müəyyənləşdirin, III şəxsədə xəbərin onlarla uzlaşmasına diqqət yetirin. Fikirlərinizi ümumiləşdirin.

Xalq dramlarının yaranmasında aşiq sənəti və mərasimlər böyük rol oynamış... (*dir? lar*). Ailə-məişət mövzusunda da xalq dramları vardır: “İki qardaş”, “Keçəl”, “Xəsis” oyun-tamaşaları xalq nağılları əsasında yaranmış... (*dir? lar*). İştirakçılar bu oyun-tamaşaları müxtəlif mərasimlərdə: toy, yas, bayram, elçilik, nişan mərasimlərində icra edirdi... (*lər?*).

Xalq dramları, adətən, nəsrlə və nəzmin növbələşməsi ilə yaranır. Məsələn, “Qodu-qodu” oyununda kənd cavanları üzərinə qırmızı şilə çəkilmiş bir dairəni, yaxud bəzədilmiş çömçəni Günəş rəmzi kimi götürüb qapıqapı gəzər və müəyyən nəğmələr oxuyardı... (*lar?*).

12. Aşağıdakı cümlələri öz düşüncəleriniz əsasında tamamlayıb davam etdirin. Mən bu bölmədən öyrəndim ki, aktyorluq sənəti..... . Eyni zamanda başa düşdüm ki, həmcins üzvlər və əlavələrdən istifadə.....

MƏTBUAT: DÜNƏN VƏ BU GÜN

Şəhəri gəzməyə çıxan dostların yolu nəşriyatin yanından düşdü.

– Əziz dost, ilk qəzeti yaranma tarixi haqqında, yəqin ki, eşitmisən?

– Bildiyimə görə, dünyada birinci *qəzet* e.ə. 59-cu ildə qədim Romada nəşr olunub. Bu, əl ilə yazılmış “Günün hadisələri” adlı “vərəqə” (*gil lövhə*) olmuşdur. Hətta Yuli Sezarın dövründə “Senatın əl işləri” adlı qəzeti xatırladan *gil lövhələr* də hazırlanırdı.

– Düzdür. Ondan sonra əl ilə yazılan 2-ci gündəlik qəzet təxminən 1300 il əvvəl hazırlanıb. Həmin qəzeti adı “Paytaxt yenilikləri” idi. Dünyada münətəzəm nəşr edilən ilk qəzet isə 1609-cu ildə Almaniyada buraxılan “Zaytung” adlı çap məhsulu olub.

– “Qəzet” sözü italyan pul vahidi “qaset” ilə bağlıdır. XVI əsrədə kağız vərəqələrdə çap edilən xəbərləri oxumaq üçün xırda pul vahidi olan qaset ödənilirdi.

– Maraqlıdır.

– Azərbaycanda isə ilk informasiya nümunələri XIX əsrin 30-40-cı illərinə təsadüf edir. Bunlar xüsusi *bülletenlər* olub.

– Həsən bəy Zərdabinin rəhbərliyi ilə ilk azərbaycandilli nəşrin – “Əkinçi” qəzeti işıq üzü görməsi, sözsüz ki, Azərbaycan mətbuatı üçün əlamətdar bir hadisə idi.

– Onu da deyim ki, H.Zərdabi ana dilində qəzet çıxarmaq fikrinə hələ Qubada mahal məhkəməsinin hakimi işlədiyi dövrdə gəlmışdı. Ensiklopedik biliyə malik alim A.Bakıxanovun qardaşı Cəfərqulu xan Bakıxanov da tələb olunan maliyyə xərclərinin bir hissəsini öz üzərinə götürəcəyini bildirmişdi.

Bu hissəyə mətbuatımızla bağlı hansı maraqlı faktı yazmaq istərdiniz?

“Əkinçi”nin nəşri nə üçün əlamətdar hadisə hesab edilirdi?

H.Zərdabinin qəzet nəşr etməkdə məqsədi nə idi?

– Deyilənə görə, Bakının hərbi qubernatoru, general-major Dmitri Semyonoviç Staroselski ona qəzətin adını “Əkinçi” qoymağlı, əkin işlərindən danışmağı məsləhət görmüşdü.

– Mirzə Fətəli Axundzadə, Seyid Əzim Şirvani, Nəcəf bəy Vəzirov, Əsgər ağa Gorani, Azərbaycanın ilk jurnalistlərindən olan İsa Sultan Şah taxtlı və başqaları qəzətlə daimi əməkdaşlıq etmiş, öz yazılarını orada çap etdirmişlər.

– Dostum, “Əkinçi” bağlansa da, əlbəttə ki, Azərbaycan mətbuatının sonrakı inkişafına güclü təkan oldu.

1. Dialoqdan hansı nəticəni çıxardınız? Gəldiyiniz nəticəyə əsasən dialoqu

adlandırın. Bölmənin adına münasibət bildirin.

2. “XIX və XXI əsrədə mətbuat” mövzusunda söhbət aparın.

3. Dialoqu davam etdirməli olsa idiniz, hansı mətbuat orqanlarının adını çəkərdiniz ki, xronoloji ardıcılıqlı pozulmasın?

4. Mətndən əsas faktları seçin və nümunəyə əsasən elmi mətn tərtib edin.

5. Mətndən bir neçə açar söz seçin. Həmin sözlər haqqında fikir yürüdün.

6. Fərqləndirilmiş sözlərin leksik mənasını izah edin.

7. *İnformasiya* sözünün sinonimini tapın. Bu sözlər həmisi bir-birini əvəz edə bilirmi?

8. *Bağlı* sözünün omonim olduğunu əsaslandırın.

9. *Jurnalist* və *müxbir* sözlərinin leksik mənasını izah edin.

	1	2	3	4
a				
b				
c				
d				
e				

*Dünyada ilk qəzet
e.ə. 59-cu ildə qədim
Romada nəşr olun-
muşdur. Bu, əl ilə ya-
zılmış “Günün hadi-
sələri” adlı vərəqə
olmuşdur.*

10. Uyğunluğu müəyyənləşdirin.

1. Çoxmənali söz

2. Termin

3. Ümumişlək söz

4. Həm omonim, həm də ümumişlək söz

a. lövhə   b. kağız

c. metafor   d. üz

e. çap

11. Siz aşağı sınıflardə fikrə münasibət bildirən sözlər haqqında məlumat almışsınız. Dialoqdan fikrə münasibət bildirən söz və ifadələri tapın, onların cümlədəki rolunu izah edin.
12. Dialoqdan müraciət olunan ifadələri tapıb onların nə məqsədlə işləndiyi haqqında fikir yürüdün. Necə düşünürsünüz, fikrə münasibət bildirən sözlər və müraciət bildirən sözlər cümlə üzvləri ilə sintaktik cəhətdən əlaqələnə bilərmi? Fikirlərinizi əsaslandırın.

→ Bəzən cümlədə elə söz və ifadələr olur ki, cümlə üzvləri ilə məna cəhətdən əlaqələnsə də, qrammatik cəhətdən əlaqəyə girmir. Xitab və ara sözlər belə sözlərdir. Onlar cümlə üzvləri ilə sintaktik əlaqəyə girmədiyi üçün cümlə üzvü ola bilmir.

Sintaktik əlaqəyə girmir və cümlə üzvü olmur.

Bəlkə, həqiqətdir ən iti qulucu?!

Oğul, sözlərimə yaxşı qulaq as.

Ata nəsihəti faydasız olmaz. (N. Gəncəvi)

13. Qəzetiñizdə vermək üçün aşağıdakı nümunə əsasında bir yazı hazırlayın. “Bilirsinizmi” başlıqlı rubrika yaradın.

İlk kağız vərəqə.....

İlk qadın aktrisamız....

İlk qəzet.....

İlk şəkilli jurnal.....

İlk operamız.....

İlk .....

✓ *Siyahını topladığınız nümunələr əsasında davam etdirə bilərsiniz.*

14. “Əkinçi” qəzetiñin fəaliyyəti haqqında kiçik təqdimat hazırlayın.

AZ

Mən lügət tərtibi işini davam etdirirəm...

ƏHVALPÜRSANLIQ

(ixtisarla)

- Nə xəbər var, məşədi?
- Sağlığın!
- Az-çox da yenə?
- Qəzet almış Hacı Əhməd də...
- Pah! Oğlan, nəmənə? Sən özün gördün alanda?
- Belə nəql eylədilər!..
- Dəxi kim qaldı, xudaya, bu vilayətdə mənə?!
Bu isə pəs o ləinin də işi qullabıdır,
Dinü imanı danıb, yoldan azıbdır, babıdır!

*Həmsöhbətlərin
“təəccüb”ünə
səbəb nə idi?*

Ləin – yaramaz
Qullabı – firıldaq

- Dəxi bir başqa xəbər?
- Hac Cəfərin oğlu Veli
Qoyubuşqolaya oğlun...
- O qurumsaq da?
- Bəli!
- Sənə kim nəql elədi bu sözü?
- Bilməm kim idi.
- Oylə isə ona da min kərə
lənət deməli!..
- Bu isə pəs o ləinin də işi
qullabıdır,
- Dinü imanı danıb, yoldan
azıbdır, babıdır!

- Yenə bir başqa xəbər varmı?
- Bizim qonşu Kərim...
- A... A... A?..
- Bəli, hə... hə!..
- O nə qayrıb, de görüm?
- “Molla Nəsrəddin” alıb:
həm özü, həm oğlu oxur.
- El bütün kafir imiş ölkədə, yoxmuş xəbərim!
- Bu isə pəs o ləinin də işi qullabıdır,
- Dinü imanı danıb, yoldan azıbdır, babıdır!

Mirzə Ələkbər Sabir

1. Düzgün tələffüz qaydası və intonasiyaya riayət edərək şeiri rollar üzrə oxuyun.
2. Necə düşünürsünüz, M.Ə.Sabiri bu şeiri yazmağa nə vadar etmişdir?
3. Şeirin əsas ideyasını müəyyənləşdirin.
4. Şeirin “qəhrəman”larını “Yaxşılıq itmir” hekayəsinin qəhrəmanları İsrafil ağa və Məşədi İbrahimlə müqayisə edin.
5. Dialoqu nəqli mətn şəklində yazın.
6. Şeir üçün açar sözlər seçin.
7. *Uşqol* sözünün mənşəyini müəyyənləşdirin, şeirdə işlənmə şəraitini izah edin və qarşılığını tapın.
8. *Babı* sözünün mənasını aydınlaşdırın, ona yaxınmənalı söz tapın. Tapdığınız söz şeirin hansı bəndində işlənmişdir?
9. Şeirdə müraciət olunan ifadələri tapın və onlarda işlənən durğu işarələrinə diqqət edin.

➔ Cümlədə müraciət olunan şəxsi və ya əşyani bildirən sözlərə *xitab* deyilir.

Xitablar, əsasən, adlıq halda olan isim, isimləşən sözlər və ismi birləşmələrlə ifadə olunur. Məsələn:

Oğlumuz, *ay Xansənəm*, bir yekə pəlvan imiş,
Bəxtəvər olsun başım, bəxtimiz oğlan imiş. (*M.Ə.Sabir*)

Səndən danışıram, *Araz*, *ay Araz*,
Bulan da, durul da, səsimi dirlə. (*M.Araz*)

Siz *ey qədim əfsanələr*,
Şeirimə yağ, səsimə yağ! (*M.Araz*)

Xitablarla həm canlıya, həm də cansıza müraciət etmək olur.

Ey Vətən, torpağın əzizdir mənə.

Ayrılarımı könül candan,
Azərbaycan, Azərbaycan! (*S.Vurğun*)

10. Xitabların ifadə vasitələrini müəyyənləşdirin. Bəzi cümlələrdə durğu işarələri qəsdən buraxılmışdır. Onları bərpa edin.

- Möhtərəm Prezident cənab Ali Baş Komandan! Əmin ola bilərsiniz ki, biz gənc əsgərlər vətənimizə layiqli xidmət edəcəyik".
Uzanır danışqlar, imzalanır sənədlər.
Xəritədə aləmə göstərilir sərhədlər.
Səsimizə səs verir dünya başbələnləri;
Ümid sənədir ancaq Azərbaycan əsgəri! (*Qabil*)
- Aşıq Şəmşir, Dəlidağdan keçəndə
Kəklikli daşlardan xəbər al məni. (*S. Vurğun*)
- Bülbül! Səhər-səhər qonaq budaga
Günəşin eşqinə bir dastan qoşaq. (*S. Vurğun*)
- Kəndli. Vidadi Vidadi Gözlərin aydın!
Vaqif qonaq gəlir.
Vidadı. Canım, ciyərim!
Yolunu gözləyən zəif gözlərim
Artıq işıqlandı.
Vaqıf. Günah mənimkidir, əfv elə ustad!
Sənsiz olmamışdır bir gün könül şad. (*S. Vurğun*)
- Hörmətli İnternet səhifəsi istifadəçiləri Böyük informasiya axınının işlənməsi xüsusiyətlərini nəzərə alaraq, xahiş edirik, bəzi məhdudiyyətlərə hörmətlə yanaşasınız.
✓ Üçüncü cümlədə vergül işarəsini atsaq, məzmun fərqi yaranacaqmı?
Səbəbini izah edin. Bu zaman sintaktik əlaqədə hansı fərq meydana çıxar?
Eyni vəziyyəti sonrakı (4-cü) nümunədə müşahidə etmək olarmı?
- ✓ Müraciət olunan sözlərə həm də müraciət etiketi demək olarmı? Sizcə, bu müraciətlərdən hansı rəsmi, hansı qeyri-rəsmidir?

11. "Molla Nəsrəddin" jurnalının 16 iyun 1906-cı il tarixli nömrəsindən götürülmüş bu elana hansı müraciət bildirən sözü artırısaq, yerinə düşər?

Bakıda yeni üsul ilə çöp çıxardan arvad əmələ gəlmişdir. Südəmər uşağın boğazından şaftalı çəyirdəyi, balıq gəmiyi, buynuz parçasını asan qayda ilə çıxarıır.

12. Mətnləri müqayisə edin.

Həsən və Mehdi söhbət edir:

- Alo, axşam gedey gezmeyə?
- Hara, brat?
- Nə bilim, çıxarığ şəhərə, bir az mirt tutarığ.
- Camaatnan nə işimiz var? Bir də axşam məşğələm var. Allah haqqı, evdə məni nadayet eliyiblər. Oxu, oxu... Adam lap bezir eyy...
- Karoçi, gedirən, getmirən?
- Yox da, qırıl, dedim, məşğələyə gedirəm.

✓ Hansı ifadə tərzi sizə daha xoş gəldi və ya əksinə, gəlmədi? Nə üçün?

Həsən və Mehdi söhbət edirlər.

- Mehdi, axşam vaxtin olar, gəzməyə gedək?
- Hara gedək, dostum?
- Nə bilim. Bir az şəhəri gəzərik. Dostlarla görüşüb söhbətləşərik.
- Yaxşı olardı. Mən də istərdim ki, harasa gedək, dostlarla görüşüb söhbətləşək. Ancaq təəssüf ki, bunu edə bilməyəcəyəm. Çünkü axşam məşğələm var. Valideynlərim çox istəyir ki, mən savadlı mütəxəssis olum. Ona görə də mənim təhsilimə xüsusü fikir verirlər.
- Heyif. Eybi yox, qalsın başqa bir münasib vaxta.
- Hələlik. Görüşənədək.

13. Aşağıdakı mətni oxuyub nəticə çıxarın.

Nyu-Yorkda Azadlıq abidəsinin açılış mərasimində bir nitq söylənməsi planlaşdırılır. Bunun üçün Amerikanın ən məşhur natiqi Corc Körtisə müraciət olunur. Lakin o, təklifi rədd edir. Belə əhəmiyyətli təklif necə rədd edilə bilərdi? Körtis bunu üç səbəbə görə rədd etmişdi:

– Nitq üçün mərasimdən ancaq bir ay əvvəl mənə xəbər verdilər. Əgər mənə üç ay möhlət verilmirsə, ən vacib nitqləri belə rədd edirəm. Bəli, üç ay. Bir ay araşdırmaq və diqqətli bir hazırlıq üçün; bir ay hazırladıqlarımı bir kənara qoyub, beynimin mövzunu qavraması üçün və son bir ay da mükəmməl bir nitqin tələb etdiyi əlavələr və son hazırlıq üçün.

Çıxışın uğurundan biri onun auditoriya tərəfindən necə qarşılamasıdır. Çıxış nə qədər gözəl olsa da, dinləyicilər üçün maraqlı və aydın olmalıdır. Deməli, nitqə hazırlığın əsas hissəsi auditoriyanın, yəni öz gələcək dinləyicilərinin marağını öyrənməkdən ibarətdir. Nitqdə müəyyən məqsəd qoyulmalı, problemin həlli yolunda fikir yürüdülməli və bununla dinləyicidə maraq oyatmaq lazımdır.

Çıxışa müxtəlif vasitələrlə: kiçik bir hekayət və ya hər hansı bir dahi şəxsə məxsus aforizmlə və s. başlamaq olar. Nitqə üzr istəyərək başlamaq və ya “sözlərim bu qədərdir” deyərək bitirmək onun təsirini aşağı salır.

Əziz uşaqlar! Oxuduqlarınızdan nəticə çıxarın!

Azərbaycan ədəbi dilinin gözəlliyini qoruyun.

**Nitqinizdə artıq, ədəbi dilimizə yad olan söz və ifadələrə
yer verməyin. Nitqinizin gözəl olmasına çalışın.**

14. “Azərbaycan dili dünən və bu gün” mövzusunda inşa yazın və ya “Tarix-dən sözüllüb gələn dilim” adlı təqdimat hazırlayıın.

Bunun üçün 128-129-cu səhifələrdəki materiallardan və aşağıdakı plandan istifadə edə bilərsiniz.

- ✓ Səh. 128-də verilən mətnləri diqqətlə oxuyun.
- ✓ Yazıların sonundakı tarixlərə əsasən dövr haqqında qısa məlumat toplayın.
- ✓ Mətnlərdəki əsas fikri müəyyənləşdirməyə çalışın.
- ✓ Mətnlərdən əsas faktları toplayın.
- ✓ Müəlliflərin oxucuya çatdırmaq istədiyi əsas fikir ətrafında düşünün.
- ✓ Daha sonra 129-cu səhifədə verilmiş məlumatları oxuyun. Əsas məqamlara diqqət yetirin.
- ✓ Müdrik kəlamlardakı əsas fikirlərə diqqət yetirin. Yeri gəldikcə onlardan sitat kimi istifadə edin.
- ✓ Topladığınız materialları əlaqələndirməyə çalışın.

BİZİM “OBRAZOVANNI”LAR

(ixtisarla)

Mənim bir rəfiqim var, özü də müsəlmandır. Amma məni görəndə rus dilindən savayı özgə dildə danışmaz. Məsələn, söhbətimiz bu cür olur: mən onu görəndə deyirəm: “Haradan gəlirsən?” O mənə belə cavab verir: “Ya xadil na poçtu”. Deyirəm: “Dünən niyə bizə gəlmədin?” Cavab verir: “K nam prişli qostı”. Deyirəm: “Yaxşı, qonaqlar gedəndən sonra gəleydin”. Cavab verir: “Net, uje bilo pozdno”. Deyirəm: “Söz verirsən ki, sabah gələsən, bir az söhbət edək?” Cavab verir: “Pastarayus, no slova ne dayu”. Deyirəm: “Xudahafiz”. Cavab verir: “Do svidaniya”.

Deyirlər ki, haman mənim rəfiqim rus işkolunda oxuyan vaxt bir gün anasına deyib: “Ana! Pojalusta, mənə bir şey “isvarit” elə (yəni bişir)”. Anası cavab verib: “Bala, nə dedin?” Rəfiqim cavab verib: “Ox, ox, siz heç bir zad qanmırınsız, mən deyirəm, bir zad bişir”.

– Bala, nə bişirim?

– Çort evo iznaet. Yadımdan çıxıb. Yumru olur, əti döyüb salırlar çölməyə, ya qazana. Bir cür adı var.

– Bala, küftə deyirsən?
– Hə... hə... qoftə, qoftə.

“Molla Nəsrəddin” jurnalı,
14 aprel 1906-ci il

SUAL-CAVAB

Tiflisdə “Metex” dustaqxanasının rəisi idarəmizə rəsmi surətdə bir kağız göndərib təvəqqə edirdi ki, müsəlman içində təzə nəşr olunan kitabların siyahısını yazıb ona məlum edim. Çünkü dustaqlar xahiş ediblər ki, onlara oxumaq üçün türk dilində yazılmış kitablar verilsin.

Siyahı əvəzinə idarəmizdən dustaqxana rəisinə belə cavab yazıb göndərdik:

“Keçəl dava bilsə, öz başına sürtər”.

Mozalan.

“Molla Nəsrəddin” jurnalı,
21 iyul 1906-ci il

Ümummilli lider Heydər Əliyev 18 iyul 2001-ci ildə “Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında” Fərman, 30 sentyabr 2002-ci ildə “Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında” Qanun imzalamışdır. İkinci sənəddə göstərilir ki, Azərbaycan Respublikası Azərbaycan dilinin dövlət dili olaraq işlədilməsini öz müstəqil dövlətçiliyinin başlıca əlamətlərindən biri sayır, onun tətbiqi, qorunması və inkişaf etdirilməsi qayğısına qalır, dünya azərbaycanlılarının Azərbaycan dili ilə bağlı milli mədəni özünüifadə ehtiyaclarının ödənilməsi üçün zəmin yaradır. Bu qanun ölkə Konstitusiyasına uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikasında Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi hüquqi statusunu nizamlayır.

Hər bir xalqın milliliyini, mənəvi dəyərlərini yaşadan, inkişaf etdirən onun dilidir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev

Dil insanı ölçmək üçün vasitədir. İnsan öz dilinin altında gizlənmişdir.

Həzrət Əli

Dili qiymətdən salar
Ucuz söz, hiylə, böhtan.
Elə saxla dilini,
Nə dil səndən utansın,
nə sən dilindən utan!

Rəsul Rza

Ana dili məhv olarkən xalq artıq məhv olur. Xalqın dili yaşadıqca xalq da yaşayır.

Konstantin Uşinski

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev “Azərbaycan dilində latin qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” 12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncam imzalamışdır. Bu sərəncamın əsasında klassik və müasir Azərbaycan ədəbiyyatı nümayəndələrinin əsərləri nəşr olunmuş və ölkə kitabxanalarına hədiyyə edilmişdir.

“MOLLA NƏSRƏDDİN”Ə GEDƏN YOL

1903-cü ildə C. Məmmədquluzadə Tiflisdə olarkən “Şərqi-Rus” qəzətinin redaktoru Məhəmməd ağa Şahtaxtlı ilə görüşür.

Bu görüş haqqında C. Məmmədquluzadə öz tərcüməyi-halında belə yazır:

– Məhəmməd ağa küçədə mənə rast gəldi və apardı “Annona” yeməkxanasına. Orada məni qonaq elədi və məndən soruşdu ki, Mirzə, yazıdan-pozudan nəyin var? Mən cibimdən Novruzəlinin poçt qutusuna kağız salmaq hekayəsini çıxardım, verdim Məhəmməd ağaya. Ədibi-möhtərəmimiz hekayəni oxuya-oxuya elə siddətlə güldü ki, qonşular bizə tərəf təəccüblə baxmağa başladılar. Buradan Məhəmməd ağa məni apardı düşdüğüm “Qafqaz” *mehmanxanasına* və zorla şeylərimi qoydu faytona. Məni evinə aparıb dedi ki, Mirzə, gərək qalasan, qəzetim üçün hekayə yanan olasan. Mən qaldım...

Yazıcıının “Şərqi-Rus” qəzetindəki fəaliyyəti “Poçt qutusu” hekayəsinin qəzet səhifələrində *dərc edilməsi* ilə başlandı. Qəzetdə nəşr olunan ikinci əsər “Kişmiş oyunu” adlı hekayə idi.

Sizcə, bu insanları nə birləşdirirdi?

Bir müddət “Şərqi-Rus”da çalışan C. Məmmədquluzadə “Novruz” adlı qəzet çıxarmaq fikrinə düşür və bunun üçün, əlbəttə ki, dövlətdən rəsmi şəkildə icazə alır, lakin sonralar müəyyən səbəbdən bundan imtina edir.

1. Cəlil Məmmədquluzadəyə “Molla Nəsrəddin” jurnalını nəşr etmək üçün 4 mart 1906-cı il tarixli 874 nömrəli *icazə* şəhadətnaməsi verilir.

2. Xatirələrində Cəlil Məmmədquluzadə yazırı:

“...Və yadımdadır ki, qələm azadlığı o yerə çatdı ki, bir gün bazarda qəzetsatan uşaqları “Kukureku” deyə çığırı-çığırı şəkilli bir jurnalı satan gördüm. Bu jurnal rus dilində çap olunurdu. Adı “Kukureku” idi. Və jurnalın haman gün rast gəldiyim bir nömrəsində bir xoruz şəkli çəkilmişdi. Xoruzun başı əsrin padşahı Nikolayın başı idi. Boğazı və bədəni xoruz idi. Şəklin *təfsilati* indi yadımda deyil...”

3. Bəs necə oldu ki “Molla Nəsrəddin” yarandı?

4. Yazıçımızın yadında qalmış və çar məmurlarının dərin *həyəcanına* səbəb olmuş bu satirik jurnal cəmiyyət tərəfindən böyük sevinc və rəğbətlə qarşılanmışdı. “Kavkazskoe utro” qəzeti yazırı:

“Tam etiqadla demək olar ki, məzmununun müxtəlifliyi, bədii işlənməsi, güclü və sərrast satirası ilə bu qədər müvəffəqiyyətlə tərtib edilmiş belə jurnal Tiflisdə görünməmişdi. O heç barədə paytaxt jurnallarından geri qalmır”.

5. “Xatirat”ında Cəlil Məmmədqulu-zadə yazırdı:

“Molla Nəsrəddin”i təbiət özü yaratdı, zəmanə özü yaratdı”.

*Niyə C.Məmmədquluzadə
“Molla Nəsrəddin”i
zəmanənin yaratdığı
jurnal hesab edir?*

**Size, bu suala cavab vermək
üçün nəyi bilmək lazımdır?**

Firidun Hüseynov

1. Mətndən əsas faktları tapmaq üçün suallar hazırlayın.
2. Mətnin ikinci hissəsində abzasların düzgün ardıcılığını bərpa edin.
3. Hansı sualın cavabı mətndə vardır?
  - “Poçt qutusu” hekayəsi neçənci ildə nəşr olunmuşdur?
  - “Novruz” qəzetiinin neçə nömrəsi çapdan çıxmışdır?
  - “Molla Nəsrəddin” jurnalının yaranmasına hansı jurnal başlangıç vermişdir?
4. Hansı fikir mətndə yoxdur?
  - M.Şahtaxlı C.Məmmədquluzadəni görüşmək üçün Tiflisə çağırır.
  - M.Şahtaxlı C.Məmmədquluzadəni mətbuata istiqamətləndirir.
  - “Poçt qutusu” C.Məmmədquluzadənin ilk hekayəsidir.

5. *Senzor, taktika, şəhadətnamə* sözlərinin leksik mənasını izah edin.
  6. Fərqləndirilmiş sözləri müvafiq qarşılığı ilə əvəz edin. Sizcə, həmin sözlər həmişə bir-birini əvəz edə bilirmi?
  7. *Rəğbət, rəfiq, niyyət* sözlərinin sinonimlərini müəyyən edin.
  8. *Rəfiq* sözünün antonimini tapın.
-
9. Mətndə hansı cümlələrə xitab artırmaq olar?
  10. Mətnin ikinci abzasında xitabları müəyyənləşdirin, durğu işarələrinin işlənməsinə fikir verin.

➔ Xitab cümlə üzvlərindən, əsasən, vergül işarəsi ilə ayılır.

1. Xitab cümlənin əvvəlində işlənib, adı intonasiya ilə deyilərsə, ondan sonra vergül; yüksək hiss-həyəcanla deyilərsə, nida işarəsi qoyular. Məsələn:

Oğul, sözlərimə yaxşı qulaq as

Ata nəsihəti faydasız olmaz. (N. Gəncəvi)

2. Xitab cümlənin ortasında gələrsə, hər iki tərəfdən vergül qoyulur. Məsələn:

Mən bilirom, *Gülgəz*, sənin bu işdən xəbərin yoxdur.

3. Xitab cümlənin sonunda gəldikdə ondan əvvəl vergül, sonra isə cümlənin məqsədinə görə növünə uyğun durğu işarəsi qoyulur. Məsələn:

Bayrağına canım qurban, *Azərbaycan!* (N. Həsənzadə)

4. Xitablar *ay*, *ey*, *aman* nidaları ilə də işlənə bilir. Bəzən *ey* nidasından sonra vergül qoyula bilər. Məsələn:

Ey, *cavan oğlan*, haraya gedirsin?

11. Aşağıdakı cümlələrdə xitabların yerini müəyyənləşdirin, durğu işarələrini bərpa edin.

• Başına dönüm xan mən nə bilirom, poçtxana nədir, zad nədir? (C. Məmmədquluzadə)

• Bizim elli bir qəhrəman
Bir yaralı qızıl əsgər.
Dedi: Doktor aman doktor
Sağlığıma güman yoxdur... (S. Vurğun)

• Ey vətən Torpağın əzizdir mənə,
Mən səndə tapmışam səadətimi. (S. Rüstəm)

• Ey bəni-adəm haradan gəlib, haraya gedirsin? (Azərbaycan nağıllarından)

✓ *Son iki cümlənin hansında ey nidasından sonra vergül işlənə bilər və ya əksinə, işlənə bilməz? Nə üçün?*

12. Məntiqi ardıcılılığı davam etdirin.

• Azərbaycan odlar diyarıdır.

- Könlüm quşu qanad çalmaz sənsiz bir an, Azərbaycan
Xoş günlərin getmir müdəm xəyalımdan, Azərbaycan! (M.Şəhriyar)
- Sən canlı tarixsən, doğrudan, Araz,
Səsində min ildən qəm-qübar qalib. (M.Araz)
- Araz .....
- Ceyran .....
- Nə gözəl yaraşır Muğana ceyran! (S.Vurğun)
- Bizə meydan oxuyan bilməlidir birdəfəlik
Nə satılmaz, nə verilməz binədən yada Vətən. (B.Vahabzadə)
..... Vətən .....

✓ Verilmiş cümlələrdə altından xətt çəkilmiş sözlər arasında grammatik cəhətdən oxşar və fərqli cəhətləri müəyyən edin. İtonasiya fərqlərinə diqqət yetirin.

* 13. Uyğunluğu müəyyənləşdirin.

Mübtəda ilə xitabın oxşar cəhətləri: Mübtədadan fərqli olaraq xitab:

 .....

 .....

 daha çox isimlərlə ifadə olunur.

 sintaktik cəhətdən cümlədəki başqa sözlərlə əlaqələnmir.

 suala cavab vermir.

 cümlə üzvü deyil.

 müraciət bildirir.

 adlıq hallı söz və söz birləşmələri ilə ifadə olunur.

 müstəqil leksik mənaya malik sözlərlə ifadə olunur.

← **Sözlərin düzgün tələf-füz qaydasını göstərin.**

YALANÇI “XORTDAN”

1907-ci ildə Ə.Haqverdiyev Gəncədə yaşayırıdı. Gəncə ziyalıları onu yaxşı tanıydırlar. Ziylardan yazmaqla məşğul olanlar da vardi. Əli Nəzmi də bunlardan idi. Onlar öz yazdıqlarını Ə.Haqverdiyevə oxuyar, ondan məsləhətlər alardılar. Bir nəfər Ə.Haqverdiyevi lap **təngə gətirmişdi**. Bu “ziyalı” gecələri yatmir, ağlına gələn *hərzələri* yazib adını da faciə qoyur və səhəri Ə.Haqverdiyevə oxuyurdu. Ə.Haqverdiyev də xəsiyyətcə müləyim olduğu üçün özünə əziyyət verib qulaq asırdı. Bir gün yenə Ə.Haqverdiyev bağda oturmuşdu. Bir də gördü ki, həmin “dostu” əlində də “Molla Nəsrəddin” *məcmuəsinin* son *nüsxəsi* gəldi və salam verib onun yanında əyləşdi. O, həmişəkindən fərqli olaraq çox qürurlu görünürdü.

– Əbdürrəhim bəy, “Cəhənnəm məktubları”nı **mütaliə edirsinizmi?** – deyə “Molla Nəsrəddin” nüsxəsinin “Cəhənnəm məktubları” çap olunan səhifəsini göstərir.

- Əlbəttə, oxuyuram, – ədib cavab verdi.
- Yəqin, **xoşunuza gəlir?**
- Niyə, pis deyil, yaxşıdır.
- Mən ölüm, Əbdürrəhim bəy, düz deyirsiniz?
- Necə bəyəm? Sizinlə zarafatım var?
- Deməli, mən çox xoşbəxtəm.

Ə.Haqverdiyevi maraq qarışıq təəccüb bürdü.

– Təəccübənməyin, Əbdürrəhim bəy, öz aramızda qalsın, heç kimə deməyin. “Cəhənnəm məktubları”nı mən yazıram. “Xortdan” da mənim gizli imzamdır.

– Çox gözəl. Amma, qardaşoğlu, hər bir yazdığını pyesi mənə oxuduğun halda, təəssüf ki, bunu oxumamışan. Gətir hekayənin *mabədini* oxuyaq, çox maraqlıdır.

- Yox, mirzə, düzü, bu onlardan deyil, bunu oxumaram...
- Doğrudan, oxumazsan?
- Yox, qorxuram.
- Niyə? Nədən qorxursan, qardaşoğlu?
- Deyilənə görə, qələm sahibləri **çırçışdırın olurlar**.
- Elə isə, qulaq as, mən oxuyum, sən başa düş, – deyə Ə.Haqverdiyev əlini cibinə salıb bir dəftər çıxarıır və “Cəhənnəm məktubları”nın *mabə-*

dini oxumağa başlayır. “Cəhənnəm məktubları”nın “müəllifi” – yalançı “Xortdan” özünü itirir, “Mirzə, işim var”, – deyə əkilir və bir daha Ə.Haqverdiyevin gözünə görünmüür.

Sizcə, yalançı “Xortdan”ın özünü itirməsinə səbəb nə oldu?

Kamran Məmmədov

1. Birinci abzasdakı yersiz təkrarları aradan qaldırın və həmin cümlələri yenidən işləyin.
2. Müəlliflərin gizli imzalardan istifadə etməsinin səbəbi nə idi?
3. “Ziyali” və “dost” sözlərinin dırnaq içərisində verilməsinin səbəbini aydınlaşdırın.
4. Hansı hikmətli söz mətnin məzmununa uyğundur?
  - Dünyada insanı ən çox utandıran yalanının üzə çıxmasıdır (*F.Bekon*).
  - Yalanın ən böyük düşməni həqiqətdir (*İ.Kant*).
  - Yalan ayaq tutar, amma yeriməz (*Azərbaycan atalar sözü*).
5. Mətndəki dialoqu üçüncü şəxsin dilindən danışın.

6. *Təəccüb* sözünün sinonimini tapın.
7. Tünd şriftlə verilmiş sözlərin yerinə uyğun gələn elə sözlər tapın ki, cümlənin məzmununa xələl gəlməsin.
8. Fərqləndirilmiş sözlərin leksik mənalarını izah edin.
9. Mətndə fikrə münasibət bildirən sözləri seçib yazın. Onların hansı məqsədlə işləndiyini deyin.
10. Aşağıdakı cümlələrdə münasibət bildirən sözləri müəyyənləşdirib durğu işaretlərini bərpa edin. Modal sözlərdə durğu işaretlərinin işlənmə qaydasını yadınıza salmaq köməyinizə gələ bilər.
  - Cəfərin gözlərindən yaşı axırdı:
    - Heyif ki göz yaşlarımızla bu yanğını söndürə bilməyəcəyik. (*S.Dağlı*)
  - Baharının gəlişini ver mənə
Bəlkə sənə son borcumu qaytarım. (*M.Araz*)

- Demək baş tutmadı xanın arzusu.
Sizdən gözlənilməz bir cavabdır bu. (*S. Vurğun*)
- Cütçü saf tum səpsə torpağa əgər,
Şübhəsiz torpaqdan saf tum göyərər. (*N. Gəncəvi*)
- Nalayıq danışan şəxslərə əlbət
Hər zaman sükutla müqabilə et. (*N. Gəncəvi*)

➔ **Ara sözlər** danışanın ifadə etdiyi fikrə münasibətini bildirir. Ara sözlər daha çox modal sözlərlə ifadə olunur və cümlə üzvlərindən vergüllə ayrıılır.

1. Ara söz cümlənin əvvəlində işlənərsə, ondan sonra vergül işarəsi qoyular. Məsələn:

Bəs biz nəyik?

Bəlkə, elə Füzulinin, Nizaminin zərrəsiyik? (X. Rza)

2. Ara söz cümlənin ortasında gələrsə, hər iki tərəfdən vergül qoynulur. Məsələn:

Şairdir, görünür, düz ilqarı var... (*S. Vurğun*)

3. Ara söz cümlənin sonunda gəldikdə ondan əvvəl vergül, sonra isə cümlənin məqsədinə görə növünə uyğun durğu işarəsi qoynulur. Məsələn:

Bəli də! Ayağı çarıqlı kiçik bir ölkə

Böyük Firdovsilər yaratdı, *bəlkə?* (*S. Vurğun*)

11. Aşağıdakı cümlələrdə xitablar və ara sözləri fərqləndirin (durğu işarələri buraşılmışdır). Özünüz də nümunələr toplayıb fikirlərinizi əsaslandırın.

- Bilirsən Vidadi sözün doğrusu
Olmaq istəmirəm vicdan oğrusu. (*S. Vurğun*)
- Bəlkə bu yerlərə bir də gəlmədim
Duman salamat qal, dağ salamat qal. (*M. Araz*)

✓ Ara sözlər də xitablar kimi ..... .

✓ Ara sözlər xitablardan fərqli olaraq ..... .

12. “Həqiqəti inkar edən ziyan çəkər” mövzusunda inşa yazın.

İLK REDAKTOR. O KİM İMİŞ?

↓ vətənpərvər redaktor

1918-ci ildə Gəncədə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti qurulur. Yeni qurulan Azərbaycan hökumətinin 3 sentyabr 1918-ci il tarixli qərarına əsasən, bir çox çətinliklərdən sonra, nəhayət, “Azərbaycan” qəzeti həmin ayın 15-də Gəncə şəhərində nəşrə başlayır. Dörd nömrədən sonra oktyabrın 3-dən bu qəzet fəaliyyətini Bakıda davam etdirir. Qəzet əvvəl *redaksiya heyəti* adından, 1918-ci il oktyabrın 8-dən 1919-cu il yanvarın 19-na kimi isə Ceyhun bəy Hacıbəylinin müdirliliyi ilə nəşr olunur. Beləliklə, Ceyhun bəy Hacıbəyli “Azərbaycan” qəzətinin ilk *redaktoru* kimi mətbuat tarixinə düşür.

1918-ci ilə qədər Bakıda “Azərbaycan” adlı mətbuat orqanına, demək olar ki, rast gəlinmir. Çünkü bu adda qəzet və jurnal nəşr etməyə cəhd göstərilsə də, çarizmin milli siyasetinə zidd olduğundan hakim dairələr tərəfindən müxtəlif bəhanələrlə onun qarşısı alınırdı. Bunun da səbəbi aydın idi.

C.Hacıbəyli kimdir?

Səbəbi tapmaq üçün çərçivədə verilmiş sözləri ardıcıl düzəmkən lazımdır.

1

Böyük bir

2

təsdiq edəcəkdi.

3

“Azərbaycan” adında

4

millətin varlığını

5

qəzet nəşri

6

ölkənin,

7

böyük bir

“Azərbaycan” qəzətinin baş redaktoru olduğu zaman bir neçə Avropa dilini sərbəst bildiyi üçün Ceyhun bəy 1919-cu il yanvarın 6-da Parisdə keçiriləcək Versal Sülh Konfransı üzrə “müşavir” vəzifəsinə təyin olunur. Konfransda iştirak etmək üçün ona şəhadətnamə verilir. Səfərin əsas məqsədi, şübhəsiz ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətini beynəlxalq aləmdə tanıtmağa nail olmaq və vətənimizə aid tarixi, *etnoqrafik*, eləcə də digər sənədləri yaymaq yolu ilə Avropa və Azərbaycanın vəziyyəti ilə tanış etmək idi. Bu *konfrans* 1919-cu ilin yanvarından 1920-ci ilin yanvarına qədər fasilələrlə davam etdi və nəticədə Antanta Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin *istiqlaliyyətini* tanıdı.

Sözsüz ki, bu proses sovet Rusiyasının qəzəbinə səbəb oldu. Ceyhun bəy “səpi özümüzdən olan baltalar”ın xəyanətinin qurbəni oldu və bu səbəbdən Fransada yaşamaq məcburiyyətində qaldı. Ancaq burada da xalqına xidmət etdi. Azərbaycan ədəbiyyat və incəsənət xadimlərinin əsərlərini fransız, ingilis dillərinə çevirib nəşr etdirdi.

“Səpi özümüzdən olan baltalar” dedikdə nə başa düşürsünüz?

1933-cü ilin yanvar-mart aylarında Parisdə nəşr olunmuş “Asiya” jurnalının xüsusi buraxılışında C.Hacıbəylinin 144 səhifədən ibarət “Qarabağ dialekti və folkloru” əsəri dərc edilmişdir. Həmin əsərdə Ceyhun bəy fransız oxuları üçün Qarabağ dialektində müxtəlif *folklor* nümunələri toplayıb geniş şəkildə izahını vermişdir. Bunların içərisində tapmaca, lətifə, hədə-qorxu, tərifləmə, alqış, qarğış və digər nümunələr də var idi.

Onun ən maraqlı yazılarından biri də “Azərbaycan şairələri” adlı məqaləsidir. Yazı təxminən 1950-ci ildə qələmə alınmışdır. Burada Ceyhun bəy Aşıq Pəri, İbrahim xanın nəvəsi Xurşidbanu bəyim Natəvan, İbrahim xanın qızları: “Ağabacı” təxəllüsü ilə yazan Ağabəyim ağa və Gövhər ağanın həyat və yaradıcılığı ilə fransız oxularını tanış edir.

Aslan Kənan

1. Mətn üzərində iş aparmaq üçün hansı sual və tapşırıqlardan istifadə edərdiniz? Onları tərtib edərək yoldaşlarınızla müzakirə edin.
2. Xaricdə yaşayıb-yaratmaq məcburiyyətində qalan daha hansı böyük şəxsiyyətlərimizi tanıyırsınız?
3. Fərqləndirilmiş sözlərin leksik mənalarını izah edin.
4. *Sərbəst, azad, müstəqil* sözlərinin sinonim olduğunu əsaslandırın. Sizcə, *istiqlaliyyət* sözü bu sözlərlə sinonimlik yarada bilərmi? Fikirlərinizi əsaslandırın.
5. *Xəyanət* sözünün antonimini tapın.
6. Mətndə altından xətt çəkilmiş sözlərin ifadə etdiyi mənəni müəyyənləşdirin. Modal sözlər haqqında bildiklərinizi yadınıza salın. Sizcə, hansı ara sözlər eyni mənə qrupuna daxildir?
7. Uyğunluğu müəyyənləşdirin (səh. 139).

1) Bəlkə, mən yanılmışam, əzəldən yoxdur
oğlum?! (S.Rüstəm)

Təsdiq bildirir.

2) Təəssüf ki, mən bunu edə bilməyəcəyəm.

Sıra bildirir.

3) Əsası çox möhkəm olmayan evin
Bütün dörd divarı tez uçar, yəqin.
(N.Gəncəvi)

Güman, şübhə
bildirir.

4) Əvvəla, mən heç onu tanımiram, ikincisi,
niyə lazımlı olmayan işi görməliyəm.

Nəticə bildirir.

5) Məncə, ilk paltaryuyan maşın 1907-ci
ildə ABŞ-ın “Hurley Machine” şirkəti
tərəfindən istehsal olunmuşdur.

Təəssüf bildirir.

6) Qoca susdu, xeyli susdu, nəhayət, dil-
ləndi. (H.Abbaszadə)

Fikrin mənbəyini
bildirir.

8. Məntiqi ardıcılılığı davam etdirin və uyğunluğu müəyyənləşdirin.

həqiqətən	doğrusu	şəksiz
güman ki	ola bilsin ki	.....
məncə	.....	eşitdiyimə görə
.....	beləliklə	xülasə
birincisi	əvvəla	.....

ehtimal ki,
gərək ki

sözün qisası,
nəhayət

əlbəttə, şübhəsiz

sizcə, mənə görə,
sən bilən

ikincisi,
üçüncüsü

9. “Vətənpərvər ziyahlarımız” mövzusunda təqdimat hazırlayıın. Təqdimatınızda
ara sözlərdən düzgün və yerində istifadə edin.

VI SƏNƏT DÜNYASINA SƏYAHƏT

Artıq dərs ili sona çatmaq üzrə idi. Dostlar yay tətilini necə keçirəcəkləri, hansı işləri görəcəkləri barədə düşünürdülər.

– Mən Azərbaycanın müəyyən bölgələrini, Bakıətrafi kəndləri səyahətə çıxməq, yer adlarının mənşəyini öyrənmək istərdim.

– *Birdən-birə necə oldu ki, bu fikrə düşdün?*

– Keçən həftə “Füyuzat” jurnalında səyyah Zeynalabdin Şirvani haqqında maraqlı bir yazı oxudum. Sən demə, əslən şamaxılı olan Zeynalabdin Şirvani ömrünün 40 ilini səyahətdə keçirmiş, Avropa, Asiya və Afrikanın bir çox ölkələrini gəzmiş, Hind və Atlantik okeanından keçərək 3000 adadan ibarət olan İndoneziyaya gedib çıxmışdır. Təsadüfi deyil ki, İndoneziyada onun adı əbədi-ləşdirilmişdir. Adına kitabxana-muzey vardır.

– Səhv etmirəmsə, o, “Təmkin” təxəllüsü ilə şeirlər də yazmışdır.

– Hə. O bu təxəllüsü səfər zamanı tanış olduğu bir dərvişin onu “təmkinlisən” adlandırmasından sonra götürüb.

– Məncə, onun ən böyük əsəri “Kəşfül-məarif” adlanır. Şirvani bu əsəri 28 il səyahətdə olduqdan sonra yazmışdır.

– Abbasqulu ağa Bakıxanov onun “Riyazüs-səyahə” əsərini “faydalar xəzinəsi” adlandırmışdır. Kitabın ən maraqlı cəhətlərindən biri onun Yer kürəsindən bəhs etməsi, dünya ölkələrinin 7 iqlim üzrə bölünməsi sxeminin verilməsidir... Bəs sən yay tətilində nə edəcəksən?

– Mən vaxtımı daha çox ədəbiyyat və incəsənətimizlə, söz ustalarımızla bağlı maraqlı faktlar toplamağa sərf edəcəyəm. Axı mən gələcəkdə ədəbiyyatşunas olmaq istəyirəm.

Təxəllüs nə deməkdir?

Qafur Rəşad Mirzəzadənin 1910-cu ildə çapdan çıxmış “Qafqazın coğrafiyası” kitabı Azərbaycan dilində yazılın ilk dərslik idi.

– Bilirsən, dostum, nə ilə məşgul oluruqsa, olaq, çalışmalıyıq ki, topladığımız materiallar, faktlar xalqımızın zəngin tarixinin, ədəbiyyatının, incəsənətinin *bariz* nümunəsi olsun. Gördüyümüz işlər vətənə xeyir versin.

– Sədi Şirazi demişdir ki, “Dünyada qızıldan saray qoyub getməkdənsə, yaxşı ad qoyub getmək daha vacibdir”

Sizcə, dostlar ayrılık kən hansı sözlərdən istifadə edəcəklər?

Vətənə xeyir vermək dedikdə nə başa düşürsünüz?

– Elə isə hər ikimizə uğurlar! Hələlik dərs ilini yüksək nəticələrlə başa vurmalıyıq.

1. Dialoqdan öyrəndiyiniz faktlar əsasında elmi mətn tərtib edin.
2. Siz hansı səyyahları tanıyırsınız?
3. Hadisələri I şəxsin dilindən verməyə çalışın.
4. Dialoqa əsasən bölmənin adı haqqında fikir yürüdün.
5. Siz yay tətili ərzində hansı işləri görməyi planlaşdırırsınız?

6. *Mənşə* sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar?
7. Fərqləndirilmiş sözün (səh. 141) leksik mənasını izah edin. Onu hansı sözlə əvəz etmək olar?
8. Çox səyahət edən adam nə adlanır?
9. *Səyyar, səyyad, səyyal* sözlərinin leksik mənalarını fərqləndirin.
10. Ayrılma etiketlərinin məntiqi ardıcılığını davam etdirin:

sağ olun, görüşənədək ...

11. Cümlə haqqında bildiklərinizi yada salib suallara cavab verin.
  - Cümlə nədir? Cümlənin yaranmasında intonasiyanın rolü haqqında nə deyə bilərsiniz? İntonasiya cümlənin məqsədini dəyişə bilərmi? Məqsəd və intonasiyaya görə cümlələrin hansı növləri var?
12. Dialoqda çərçivəyə alınmış sözü sual cümləsinə verilən cavab hesab etmək olarmı? Aşağıdakı cümlələrdən istifadə etməklə fikirlərinizi əsaslandırın.

– Bizə gələcəksən?	– Dərsi öyrənmişən?
– Yəqin / Bəli / Hə.	– Əlbəttə / Aha.
– Bəlkə də.	– Xeyr / Yox.

➔ Bir sözdən ibarət olub üzvlənməyən və sual tələb etməyən cümlələrə *söz-cümələ* deyilir. Söz-cümələlər modal söz, nida və ədatlarla ifadə olunur.

13. Dialoqda fərqləndirilmiş sual cümləsinə söz-cümələ ilə cavab vermək olurmu? Aşağıdakı sual cümlələrinə cavab verməklə bunun səbəbini izah edin və fikirlərinizi əsaslandırın.

Bizə nə vaxt gələcəksən?   Bizə gələcəksənmi?   Bizə gələcəksən?

14. Dialoqda altından xətt çəkilmiş cümlələrin məqsəd və intonasiyaya görə növünü müəyyənləşdirin və aşağıdakı fikirləri tamamlayın.

1. Nəqli cümlə ..... . Nəqli cümlələrin sonunda ..... .
2. Sual cümləsi ..... cümlələrə deyilir. Sual cümlələrin sonunda ..... .
3. Əmr cümləsi ..... bildirən cümlələrdir. Əmr cümlələrinin sonunda ..... .
4. Nida cümlələri ..... bildirir. Nida cümlələrinin sonunda ..... .

✓ *Nəqli cümləni intonasiyanın dəyişməsi ilə əmr cümləsinə çevirmək olarmı?*
Nə üçün? Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın.

➔ Əmr cümlələrinin xəbəri, bir qayda olaraq, feilin əmr şəklində olur. Əmr ədatları da əmr cümlələrinin qurulmasında iştirak edir.

Nida cümlələri yüksək hiss-həyəcan ifadə edir, intonasiya və nidaların köməyi ilə əmələ gəlir.

15. Aşağıdakı mətndə məqsəd və intonasiyaya görə cümlənin hansı növlərindən daha çox istifadə olunmuşdur? Mürəkkəb adları düzgün yazın.

Bülbülün başçılıq etdiyi MUSİQİNİN ELMİ TƏDQİQİ KABİNETİ hansı istiqamətlərdə işləyirdi? Onlar qocaman sənətkarları, tanınmış xanəndələri dəvət edib onların ifasında nadir, unudulan el havalarını, nəğmələri, çalğıları, oyun havalarını fonovalikə yazırıldılar. Bu fonovaliklərdə əbədiləşən musiqilərin müəyyən hissəsi nota alınır, araşdırılırdı. Xalq içindəki söz bilicilərinin, aşıqların, dastançıların dilindən nağıllarımız, söyləmələrimiz, söz sərvətimizin müxtəlif örnəkləri yazıya köçürüldü. Təbii ki, bu yazı-yaköçürmə işini müxtəlif səviyyəli, müxtəlif peşəli adamlar icra etdiklərin-

dən deyim tərzləri, ifadə rəvanlığı da müxtəlif idi. Həmin əlyazmaları səriştə ilə təhlil etmək, lazım gələrsə, əl gəzdirmək, yaxşısını pisdən ayırməq lazımdı.

Bunları yazıya alan ƏRTOĞRUL CAVİD idi. O, böyük şair və dramaturq HÜSEYN CAVİDİN oğlu idi!

İşləyə-işləyə oxuyurdu. Həm də AZƏRBAYCAN DÖVLƏT PEDAQOJİ İNSTİTUTUNUN (hal-hazırda universitet) tələbəsi idi. Ərtoğruldan harada işlədiyini təsdiq edən sənəd tələb etmişdilər.

(Rafael Hüseynov)

✓ Size, Ərtoğrula hansı sənəd verilməli idi?

❑ Hər hansı bir şəxsin harada yaşaması, işləməsi, oxuması, sağlamlığı, müəyyən obyektin, hadisənin yoxlanması haqqında tərtib edilən xüsusi sənəd *arayış* hesab edilir.

❑ Arayış yazmaq üçün aşağıdakıları bilmək lazımdır:

1. Arayış sözü ortada yazılır.
2. Sol tərəf müəəssisənin şampi üçündür. Şampin üstündə arayışın qeydiyyat nömrəsi və verildiyi tarix göstərilir.
3. Arayışın məzmunu – kimə və nə məqsədlə verildiyi göstərilir.
4. Daha sonra arayışın təqdim olunduğu yer göstərilir.
5. Sonda arayış idarə rəhbəri tərəfindən imzalanır və möhür vurulur.

STAMP

Arayış

Həqiqətən, Vəliyeva Vəfa Əli qızı Bakı Dövlət Universitetində aparıcı müəllim vəzifəsində çalışır.

Arayış tələb olunan yerə təqdim olunmaq üçün verilir.

Kafedra müdürü: /Məmmədova N./

Arayış əməli yazı növlərindən birləşdir.

Arayış türk mənşəli söz olub mənası “arama”, “axtarma” deməkdir.

16. Aşağıdakı cümlələrin məqsəd və intonasiyaya görə növünü müəyyən edin. Durğu işarələrinin işlənməsinə fikir verin.

- Yaşasın gələcək! Böyük gələcək!
- Mütaliə insani bəd əməllərdən saxlayır və onu yaxın-uzaq keçmişlərə aparır. (*Dekart*)
- Hərçəndi sənətin çox rütbəsi var,
Həyata faydalı bir elmi axtar. (*N. Gəncəvi*)
- Düşmənlik silinsin, dostluq var olsun! (*N. Gəncəvi*)
- Dünyada fateh olmaz zülmkarlıq, rəzalət,
Yer üzünün fatehi ədalətdir, ədalət! (*N. Gəncəvi*)
- Qoy bütün dünyanın uşaqları xoşbəxt olsun.
- Nə xəbər var, Məşədi? (*M. Ə. Sabir*)

17. Xəyalən Qarabağ bölgəsini səyahətə çıxın. Həmin bölgələr, onların adət-ənənələri, işğal tarixi, milli qəhrəmanları haqqında məlumat toplayın. İnşa və esselər yazın, təqdimatlar hazırlayın. Münasib günlərdə hazırlanığınız təqdimatlarla çıxış edin.

Azərbaycanın Milli Qəhrəmanları haqqında məlumat əldə etmək üçün Internet materiallarından istifadə edə bilərsiniz.

✓ *Təqdimatlarınızı hazırlayarkən cümlənin məqsəd və intonasiyaya görə bütün növlərindən istifadə etməyə çalışın.*

□ *Verilmiş sözlərin tələf-füzünü yazın.*

HACI ZEYNALABDİN ŞİRVANI

(*ixtisarla*)

*Həyatda həqiqi səadət budur: uca olduğunu
qəbul etdiyiniz bir amal üçün var olmaq.*

Bernard Sou

Qədim mədəniyyətə malik olan xalqımız elmin bütün sahələri üzrə dünya şöhrətli alımlar, səyyahlar və coğrafiyaşunaslar yetirmiştir. Bunnlardan IX əsrə yaşmış, bir çox ölkələri gəzmiş və çoxlu əsərlər yazmış Məkkə Bərdani, Azərbaycanın ilk tam xəritəsini tərtib edən və X əsrə məxsus sərhədləri, ərazisi, təbiəti və təsərrüfatı haqqında mükəmməl məlumat verən Əbdül Qasım Hauqalı, astronom Əli Dərbəndi, Seyid Yəhya Bakuvi və başqalarını göstərmək olar. Belə alımlardan biri də XVIII əsrin sonu, XIX əsrin əvvəllərində yaşamış məşhur səyyah və coğrafiyaşunas Zeynalabdin Şirvanidir.

Zeynalabdin Şirvani 1780-ci il avqust ayının 16-da Azərbaycanın ən qədim mədəni mərkəzlərindən biri olan Şamaxı şəhərində ruhani ailəsində anadan olmuşdur. Zeynalabdinin 5 yaşı olanda atası Axund İskəndər Kərbəla şəhərinə köçür və orada mədrəsədə müəllimliklə məşğul olur.

Z.Şirvaninin adı Hindistanda muzeyə, İndoneziyada kitabxanaya, Məkkə və Ciddə coğrafiya cəmiyyətlərinə, Şirazda küçəyə, Azərbaycanda isə Xəzər dənizində üzən gəmilərdən birinə verilmişdir.

Atası Zeynalabdinin savadından, elmə *cidd-cəhdlə* yiyələnməsindən, təbiyəsindən, hətta xəttinin gözəlliyindən belə məmənun idi. Lakin o, oğlunun səyyahlığı olan meylini də duymuşdu. Zeynalabdin pərdəarxası həqiqətləri öyrənmək və dərk etmək, göylərə yüksəlmək, oradan dünyani seyr etmək, karvanlara qoşulub yollara çıxmaq, ölkələri, şəhərləri, insanları görmək istəyirdi.

17 yaşı olanda atası onu Şirvana yola salır. Səfər əsnasında onun qabiliyyəti, ədəbi və təmkini bir dərvişin xosuna gəlir. Dərviş ona yaxınlaşır: “Kimsən, övlad? Haradan gəlib haraya gedir-sən?” – deyə soruşur. O da: “Tələbəyəm, Kərbəladan gəlib Şirvana gedirəm”, – deyir.

*Dərvişin Zeynalabdinə
bu sözü deməkdə məqsədi nə idi?*

“Şirvan” sözünü eşidən dərvişin üzündə bir təbəssüm duyulur, “Şirvana (Şirlər ölkəsi), yoxsa Şərvana (Şərlər ölkəsi) gedirsin?” – deyə soruşur.

Zeynalabdin özünəməxsus təmkinlə: “O deyənin məqsəd, əqidə və *tinəttindən* asılıdır. Şir əsillidirsə, Şirvan, şər əsillidirsə, Şərvan kimi yozacaq. Mən Şirvana – Vətənimə gedirəm”, – deyə cavab verir.

Gəncin təmkinini pozmadan verdiyi cavab dərvişin xoşuna gəlir, “adım Sakitdir”, – deyə özünü təqdim edir. Zeynalabdin öz-özünə: “Bu az ömründə

*Necə bilirsiniz, insanın
savadlı olması üçün ona
elm, yoxsa çox gəzmək
lazımdır?*

bir dəvə yükündən çox kitab oxumuşam. Lakin bu səfərim mənə daha çox şey öyrətdi”, – deyə düşünür.

*Bu fikri hansı atalar
sözü ilə ifadə etmək
olar?*

Bir neçə gündən sonra Şamaxıya çatan Zeynalabdin doğmaları ilə görüşür. ...Az sonra isə onun 37 illik səyahəti başlayacaq, dünyanın yarısından çoxunu gəzib dolanacaqdı.

Zeynalabdin Şirvani təkcə səyyah və coğrafiyaşunas olmamışdır. Bir sırə elmi əsərlər yazmış, tarixçi, *etnoqraf*, ədib, şair və böyük islam alimi olmuşdur.

Muxtar Cəfərli

1. Mətndə hansı abzas yerində deyil? Onun yerini müəyyənləşdirin.
2. Mətndən əsas faktları toplayıb əlaqələndirin.
3. Mətn əsasında dialoq qurun. Müşahidə aparin. Bu zaman nədən istifadə etmədiniz?
4. Hansısa ölkəyə, şəhərə və ya rayona səyahət edərkən ilk anda diqqətinizi nə cəlb edir? Səfəriniz nə ilə bağlı olur?
5. Fərqləndirilmiş sözlərin leksik mənasını izah edin.
6. *Mükəmməl, əqidə* sözlərinə yaxınmənalı sözlər tapın.
7. *Təmkin* və *səbir* sözləri sinonim ola bilərmi? Gəldiyiniz qənaəti nümunələrlə əsaslandırın.
8. *Əsnasında* sözünü hansı sözlə əvəz etsək, “*Səfər əsnasında onun qabiliyyəti, ədəbi və təmkini bir dərvişin xoşuna gəlir*” cümləsinin məzmununa xələl gəlməz?
9. *Məslək* və *məqsəd* sözlərini qarşılaşdırın, onların məna fərqini izah edin.

10. Mətnin I abzasında cümlələrin qrammatik əsasını tapın. Hansı cümlənin mübtədası yoxdur? Onu bərpa etmək olarmı? Mətnin IV abzasda hansı cümlənin mübtədasını ixtisar etsək, mətnə xələl gəlməz?

→ Mübtəda və xəbəri olan cümlələr **müəyyən şəxslər** cümlələrdir.

Neft sözü midiyalıların “nafta” sözündən götürülmüşdür.
İnsan təkbaşına kamilləşə bilməz.

Müəyyən şəxslərdə bəzən mübtəda buraxılır. Ancaq xəbərdəki şəxs sonluğununa əsasən cümlənin mübtədasını bərpa etmək olur.

(Mən) Bilirəm ki, deməyəcək,
Bir sevgilim, bir də Vətən:
Şair, nə tez qocaldın sən?! (S. Vurğun)

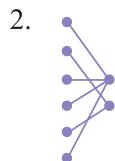
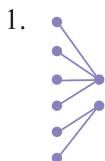
Müəyyən şəxslər müxtəsər və geniş olur.

Dil millətin varlığıdır. (müxtəsər)

Dil ictimai hadisədir. (geniş)

11. Bədii ədəbiyyatdan müəyyən şəxslərə aid nümunələr seçin. Cümə üzvlərinin müxtəlif söz və söz birləşmələri ilə ifadə olunmasına diqqət yətirin.

12. *Xitab, ara söz və müəyyən şəxslər* cümlələr haqqında öyrəndiklərinizi tətbiq etmək üçün test nümunələri hazırlayın. Cavabları aşağıdakı sxemlərə uyğunlaşdırın.

13. “Mən səyyah olsaydım” adlı təqdimat hazırlayın.

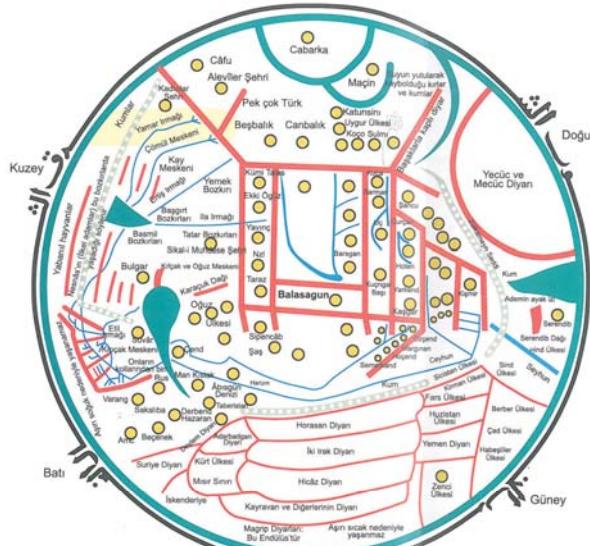
MAHMUD KAŞGARI

Mahmud Kaşgari 1029-cu ildə Kaşgar elinin Azıx kəndində anadan olmuşdur. İlk təhsilini Kaşgarda Saciye və Hamidiyyə *mədrəsələri* kimi elm mərkəzlərində almış, dövrünün elmləri ilə bərabər, ərəb və fars dillərini mükəmməl şəkildə öyrənmişdir. Təxminən 1058-ci ildə Bağdada getmiş, bir müddət burada yaşamışdır. Bağdad o zaman Səlcuq imperiyasına tabe idi. Ərəblərin türkləri tanımışı, onların adət və ənənələrini öyrənmək üçün çətinlik çəkməsi, xüsusən dil problemləri Mahmud Kaşgaridə bir əsər yazmaq ideyasını yaradı: on il müddətində türklərin yaşadığı bir çox əraziləri

M.Kaşgarinin "Divani-lügħit-Türk" əsəri nə üçün ensiklopedik xarakter daşıyır?

gindir. Səkkiz bölmədən yazılmışdır. Müəllif ensiklopediyaya vermiş, bu xəritədə mərkəz əraziləri qeyd etmişdir. Xəritədə qeyd edilmişdir. “Divan” Kaşgari dövründə türk-dilli xalqların yaşadığı ərazilərin təsvirini verən ilk xəritədir. *Təxminən 1080-ci ildə Kaşgara qədəyyidan alim 1105-ci ildə burada dünyasını dəyişir.* Kaşgar yaxınlığında Opal kəndində dəfn olunur. Üzərində “**Müqəddəs alimin məzarı**” sözləri yazılımış məqbərəni 1984-cü ildə təmir etmişlər. Hələ hazırda məqbərədə alimin məzarı yerləşən otaq, “Divani-lügətit-Türk” əsər-

səyahət etdikdən sonra adını tarixə *həkk edən* “Divani-lüğət-Türk” (1072-1074) ensiklopedik əsərini yazar. Bu əsər quruluş etibarilə lüğət olsa da, hikmətli sözlər, atalar sözləri, şeir, nəşr kimi nümunələrlə zən-

rinin müxtəlif dillərdə tərcümə və nəşrləri, bir neçə *litoqrafik* çaplı Quranı-Kərim, Mahmud Kaşgari və onun əsəri haqqında yazılmış kitablar və məqalələr nümayiş olunur. Burada *həmçinin* Mahmud Kaşgarinin portreti və Qara-xanlılar dövrünə aid əşyalar da vardır.

1. Mətn üzərində iş aparıb abzasları bərpa edin. Əsas faktları nəzərə almaqla mətni qısalıb yazın.
2. Mahmud Kaşgarinin “Divani-lüğətit-Türk” əsəri Azərbaycan dilinə tərcümə edilərək çap olunmuşdur” məlumatını mətnin hansı hissəsinə əlavə etmək olar?
3. “Hacı Zeynalabdin Şirvani” mətni ilə “Mahmud Kaşgari” mətninin məzmununu müqayisə edin, alımlərin səfər məqsədləri barədə müzakirələr aparın.
4. Fərqləndirilmiş sözlərin mənasını izah edin. Bunlardan hansını sinonimləri ilə əvəz etmək olar? Səbəbini göstərin.
5. Mətndə fərqləndirilmiş cümlələrin qrammatik əsasını tapın. Cümlələrin fərqi nədədir? Hansı cümlənin mübtədası yoxdur? Sizcə, bunun səbəbi nədədir?

➔ Mübtədası olmayan, hərəkət və hökmün qeyri-müəyyən şəxsə aid olduğunu bildirən cümlələrə *qeyri-müəyyən şəxslər cümlələr* deyilir. Belə cümlələrin xəbəri III şəxsin cəmində olur. Məsələn:

Ata, həbs etdilər yaziq Eldarı... (S. Vurğun)

Tamaşanın sonunda aktyorları və müəllifi alqışladılar.

Qeyri-müəyyən şəxslər cümlələrdə çox zaman *elə bil (ki), sanki, deyəsən, guya ki* və s. modal sözlərdən istifadə olunur. Məsələn:

Sanki nəfəs aldığı havaya da zəhər qatmışdır. (M. İbrahimov)

Qeyri-müəyyən şəxslər də müxtəsər və geniş ola bilir.

Məsəldir, deyərlər, oddan kül olar. (N. Gəncəvi)

6. Mətndən bir neçə müəyyən şəxsli cümlə seçin. Həmin cümlələri mübtədasız işlədin. Hansı cümləni qeyri-müəyyən şəxsli cümlə kimi işlətmək olar? Fikirlərinizi əsaslandırın.
7. Aşağıdakı cümlələri müqayisə edib uyğunluğu müəyyənləşdirin.

1) Bəzi insanlar böyük kainatı tanıya bilirlər, lakin özlərini tanıya bilmirlər.
(*Lafonten*)

2) Görüb tanış olmadığım,
Qayğısına qalmadığım
Şeir dostu bir insandan
Bir xatırə söylədilər. (*S. Vurğun*)

Qeyri-müəyyən
şəxsli cümlədir.

3) Marko Polo Azərbaycanı başdan-başa
“şəhərlər və qalalar” ölkəsi adlandırmışdır.

Müəyyən şəxsli
cümlədir.

4) Mənə Mirzə Cəlilin “Ölülər” pyesini
yazarkən İskəndər obrazının əsasında
naxçıvanlı bir vəkili nəzərdə tutduğunu
dedilər. (*I. Həbibov*)

5) Sanki dəhrə ilə dağı çapıb parça-parça
qoparmış, qövsi-qüzəhi oraya həkk
etmişdilər. (*S. Dağlı*)

8. Aşağıdakı söz, söz birləşmələri və adlardan istifadə edərək kiçik mətn tərtib edin. Mətn tərtib edərkən müəyyən şəxsli və qeyri-müəyyən şəxsli cümlələrdən istifadə edin.

- XIX əsr, Abbasqulu ağa Bakıxanov, xüsusü mövqeyə malik, şair, dövlət xadimi, “Kəşfül-Qəraib”, Azərbaycan tarixi və coğrafiyası, ən mükəmməl tədqiqatçısı yazıb yaratmış, alim, Azərbaycan ictimai fikir tarixi, səyahət etmiş, bir sıra əsərlər, böyük coğrafi əhəmiyyət, Azərbaycanda yazılan ilk ümumi coğrafiya əsəri.

QURBAN SƏİDİN GİZLİ QALMIŞ ÖMRÜ

(*ixtisarla*)

“Əli və Nino” romanının müəllifi Qurban Səidin kim olması ilə bağlı fikirlər uzun illər bir çoxları üçün sərr olaraq qalmışdır. Dünyanın kütləvi informasiya vasitələrində uzun müddət “Qurban Səid” imzasının sahibinin Lev Nussimbaum adlı yəhudi olması ilə bağlı fikirlər mövcud olmuşdur. Amma romanda yəhudi mədəniyyətindən deyil, Qafqaz-müsəlman mədəniyyətiindən bəhs edilməsi səslənən bu fikirləri böyük şübhə altına aldı.

Rəsmi sənədlərdə Qurban Səid təxəllüsünün avstriyalı baronessa Elfrida Erenfelsə aid olduğunu təsdiq edən faktlara da rast gəlirsən. Buna görə də uzun illər “Əli və Nino” romanının müəllifi Elfrida Erenfels hesab olunub. Lakin az sonra bir sıra faktlara əsaslanan amerikalı şərqsünas Tom Rays “Əli və Nino”nun əslən Azərbaycandan olan yəhudi mənşəli yazıçı Lev Nussimbauma məxsus olduğu fikrini irəli sürüb. Bəzi mənbələr isə “Əli və Nino”nun yazıçı Yusif Vəzir Çəmənzəminliyə məxsus olmasına iddia edirlər.

Semih Yaziçioğlu 1971-ci ildə “Əli və Nino”nu türk dilinə çevirərək həmin kitabın əvvəlində yazar ki, “Amerikada yaşayan Yusif Qəhrəman və Türkəqul adlı şəxslər bu romanı 1971-ci ildə oxuyandan sonra əsərdə bəhs edilən bir sıra yerlərin adlarını tanımış və belə bir əsəri yalnız yazıçı Y.V.Çəmənzəminlinin yaza biləcəyini güman etmişlər.

Azərbaycandakı arxiv sənədlərində Qurban Səid imzası ilə çap edilmiş iki romanın: “Əli və Nino” və “Altunsaç”ın Y.V.Çəmənzəminliyə məxsus olması barədə heç bir məlumat rast gəlinmir. Bir məqamı da qeyd etmək yerinə düşər ki, “Altunsaç” romanında hadisələr Almaniyada, Avstriyada, ABŞ-da və Yaxın Şərqdə cərəyan edir. Bu yerlər əsərdə coğrafi dəqiqliklə təsvir edilib. Amma Y.V.Çəmənzəminlinin adıçəkilən yerlərdə olması heç bir sənəddə öz əksini tapmır.

Almaniyada yaşayan azərbaycanlı şairə Nuridə Atəşi araştırma işində daha da irəli getmiş, Qurban Səidin arxiv sənədlərindəki faktlara əsasən əsərin müəllifinin azərbaycanlı yazıçı Məhəmməd Əsəd bəy olduğu fikrini irəli sürmüştür.

1937-ci ildə Qurban Səid imzası ilə Vyananın “Tal” nəşriyyatında çap edilən “Əli və Nino” romanının müəllifi, həqiqətən də, əslən azərbaycanlı olan Məhəmməd Əsəd bəy olmuşdur. M.Əsəd bəyin “Əli və Nino” roma-

nını öz imzası ilə çap etdirməməsinə əsas səbəb isə onun adının əvvəllər qalmaqallarda hallanması idi. Yaziçinin adının gündəmə gəlməsi yenidən onu gözü götürməyənləri qıcıqlandırıa bilərdi. Ona görə də M.Əsəd bəy kitabını Qurban Səid imzası ilə çap etdirməklə, bir növ, öz təhlükəsizliyini təmin etmişdir.

Qurban Səid imzasının yaranma tarixçəsi isə belədir: 1936-cı ildə Qurban bayramı günlərində M.Əsəd bəylə kitabxanada görüşərkən Ə.C.Məzhər ona “*Qurban səid*”, yəni “*Qurban bayramınız mübarək!*” – deyir. “*Əsəd bəylə söhbət edən bir turist elə başa düşür ki, Ə.C.Məzhər özünü *Qurban Səid* kimi təqdim edir. Turist gülümsəyərək ona: “Sizinlə tanış olmağima çox şadam, cənab *Qurban Səid*”, – deyir. Beləliklə, “*Qurban Səid*” Məzhərin məzəli adına çevrilir. Əsəd bəy ilk romanını çap etdirərkən Məzhərə *Qurban Səid təxəlli-sünü* götürmək istədiyini bildirir. Beləcə onlar razılığa gəlirlər”. Bundan sonra M.Əsəd bəy əsərlərini Qurban Səid imzası ilə çap etdirməyi qərara alır.*

Seyid Ramin

1. Fərqləndirilmiş hissənin inandırıcı olub-olmamasını əsaslandırın. “Təsadüf zərurətə çevrilir” fikrini sübut etməyə çalışın.
  2. Mətndə ilk iki abzasda hansı cümlə qəbul etdiyi şəxs sonluğuna görə digərlərindən fərqlənir və abzasdakı digər cümlələrlə uyğun gəlmir?
  3. Mətnin abzaslara düzgün ayrıldığını əsaslandırın. Hər bitkin hissəyə ad verməyə çalışın.
  4. Mətndən əsas faktları seçməklə kiçik dialoq qurun.
  5. Mətndə sizin üçün maraqlı nə oldu? Nə üçün?
-
6. *Arxiv, siğorta* sözlərinin leksik mənalarını izah edin.
  7. *Təxəlliüs, ləqəb, ayama, nisbə* sözlərini sinonim hesab etmək olarmı? Fikirlərinizi əsaslandırın.
  8. Mətndəki frazeoloji birləşmələri seçin, mənalarını izah edin.
-
9. Altından xətt çəkilmiş cümlələrin qrammatik əsasını müəyyənləşdirin. Hansı cümlənin mübtədası yoxdur? Onu müəyyən şəxсли və ya qeyri-müəyyən şəxсли cümlə hesab etmək olarmı? Bu cümlədəki hökm kimə aiddir?

→ Mübtədası olmayan, hərəkət və hökmün hamiya aid olduğunu bildirən sadə cümlələrə *ümumi şəxsli cümlə* deyilir. Bu cümlələrin xəbəri II şəxsin təkində və III şəxsin cəmində olur. Məsələn:

Bağə baxarsan, bağ olar, baxmazsan, dağ olar.

Sözün doğrusunu zarafatla deyərlər.

Əsasən, atalar sözləri, məsəllər, aforizmlər bu cümlələrlə ifadə olunur.

Ümumi şəxsli cümlələr daha çox geniş cümlə şəklində olur.

10. Verilmiş atalar sözləri içərisində ümumi şəxsli cümlələrlə müəyyən şəxsli cümlələri fərqləndirir. Onları fərqləndirmək üçün, sizcə, nəyə çox diqqət yetirmək lazımdır?

- Örtülü bazar dostluğu pozar.
- Keçmə namərd körpüsündən, qoy aparsın sel səni.
Yatma tülükü kölgəsində, qoy yesin aslan səni.
- Vətənin bir qışı qurbətin yüz baharından yaxşıdır.
- Yurddan çıxsan da, eldən çıxma.
- Cücəni payızda sayarlar.

✓ *Özünüz də belə nümunələrin sayını artırıb fikirlərinizi izah edin.*

11. Cümlələri müqayisə edərək şəxsə görə cümlənin növləri haqqında fikirlərinizi şərh edin.

- Keçənə güzəşt deyərlər. (*Azərbaycan atalar sözü*)
- Uşaqlar həyətdə oynayırlar.
- İgid özü üçün doğular, başqaları üçün ölər. (*Azərbaycan atalar sözü*)
- Azərbaycanın hər guşəsində əsrarəngiz gözəlliyə rast gəlirsən.
- Gecə düşün, gündüz danış. (*İtaliya atalar sözü*)
- Sanki qurbağa gölünə daş atdır.
- Sabahkı iclaşa yaxşı hazırlaşarsan.

12. “Azərbaycan ədəbiyyatında gizli imzalar” mövzusunda məlumat xarakterli mətn hazırlayın və qəzetiinizin uyğun səhifəsinə yerləşdirin.

FƏRHƏNG HÜSEYNOV

(*ixtisarla*)

Azərbaycan xalqı bir çox dövlətlərin musiqi mədəniyyətinin inkişafında xidmətləri olmuş istedadlı sənətkarlar yetişdirmişdir. Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbinin istedadlı nümayəndələrindən biri, respublikamızın Əməkdar artisti, adı İngiltərənin “Qrova”, Hollandiyanın “Avropa musiqisinin 400 illiyi” ensiklopediyalarına daxil olmuş bəstəkar, skripkaçı, pedaqoq Fərhəng Hüseynov məhz belə sənətkarlardandır. Bakıda ziyalı ailəsində dünyaya gəlmiş F. Hüseynov dahi bəstəkarımız Qara Qarayevin diqqətini hələ Bülbül adına orta ixtisas musiqi məktəbinin yuxarı siniflərində təhsil alarkən cəlb etmişdir. *1968-ci ildə Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasına skripka ifaçısı kimi daxil olan F. Hüseynov musiqi məktəbinin son sinfində bəstələdiyi fortepiano üçün sonatasını qəbul komissiyasına təqdim edir. Qara Qarayevin onun sonatasından çox xoşu gəlir. Ona bəstəkarlıq dərsi verməyə başlayır. Azərbaycan bəstəkarına dünya səviyyəsində yüksək qiymət verilmişdir.* 1991-ci ildə Yaponiyada UNESCO-nun təşəbbüsü ilə “İpək yolu” Beynəlxalq simfonik musiqi müsabiqəsi keçirilir. Tədbir bir çox ölkələrin musiqiçiləri tərəfindən maraqla qarşılanır və müsabiqəyə 278 əsər göndərilir. Fərhəng Hüseynov bəstəkar kimi Yaponiyada keçirilən bu yarışmaya qatılır. Müsabiqəyə təqdim etdiyi 5 hissədən ibarət olan “Zaman üzrə səyahət” simfonik əsərinə görə üçüncü yeri qazanır. Müsabiqə təşkilatçıları Fərhəng Hüseynova diplomu təqdim edərkən “Yaponiya ilk dəfə Azərbaycanı Sizin simanızda tanıdı!” – deyirlər. F. Hüseynov Tokioya dəvət olunur. Bəstəkarı təbrik edən yapon şahzadəsi ona deyir: “Cavan oğlan, “Azərbaycan” sözü bu gün Sizin şəxsinizdə, ilk dəfədir ki, məmləkətimizdə dildən-dilə düşür. 1995-ci ildə 9 hissəli “Yer üzərində sülh olsun!” oratoriyasına görə yalnız F. Hüseynov Birləşmiş Millətlər Təşkilatının “Xüsusi mükafat”ına layiq görülmüşdür. Qərargahı Nyu-Yorkda yerləşən və rəhbəri yaponlardan ibarət “Dünyada Sülh Naminə Barış Cəmiyyəti”nin menecer direktoru onun adına göndərdiyi məktubda (11 dekabr, 1995) yazır. “...Təqdim olunan bütün əsərləri gözəlliyinə görə və müsabiqə yeri baxımından diqqətlə təhlil etdikdən sonra nəticədə bu bəstələrin içərisində yeganə Xüsusi mükafatın Sizə verilməsi qərarına gəldik və Siz eyni zamanda Sülh Zirvəsi tituluna layiq görüldünüz...”

Şeyla Heydərova

1. Mətndəki hansı cümlədən F.Hüseynovun gənc yaşlarından şöhrət qazandığı faktını müşahidə etdiniz?
2. Mətndə hansı fikir yoxdur?
- F.Hüseynov hələ uşaq ikən skripka çalmağı öyrənmişdir.
  - Q.Qarayev onu bəstəkar olmağa həvəsləndirir.
  - F.Hüseynova Yaponiyada yaşamaq təklif olunur.
3. Mətni abzaslara ayırin, giriş, əsas hissə və nəticəsini 1-2 cümlə ilə yazın.
4. Mətndən əsas faktları toplamaqla dialoq qurun.

5. *Konservatoriya, fortepiano, oratoriya* sözlərinin leksik mənasını izah edin.
6. Mətndən frazeoloji birləşmələri seçin, onları bir sözlə ifadə etməyə çalışın.

7. Fərqləndirilmiş hissədəki cümlələrin qrammatik əsasını müəyyənləşdirin. Hansı cümlənin mübtədəsi yoxdur və onu bərpa etmək də mümkün deyil?

➔ Mübtədəsi olmayan, təsəvvür olunması da qeyri-mümkün olan sadə cümlələr **şəxssiz cümlələr** adlanır. **Şəxssiz cümlənin xəbəri** III şəxsin təkində olur. **Şəxssiz cümlələrin xəbəri ismi və feili xəbərlərlə, frazeoloji birləşmələrlə ifadə olunur.** Məsələn, ...
✓ *Nümunələr tapmaqla yazılanları əsaslandırın.*

8. Aşağıdakı mətndən şəxssiz cümlələri tapın və fikrinizi əsaslandırın.

27 oktyabr 1978-ci il. Payız günlərindən biridir. Bu gün məşhur skripkaçı, bəstəkar, aranjimançı Vanessa Meyin doğum günüdür. V.Mey məşhur skripkaçı Nikolo Paqanini ilə eyni gündə, lakin 196 il sonra Singapurda dünyaya göz açmışdır.

5 yaşında artıq skripka və fortepianoda çalmağı öyrənən Vanessa 8 yaşında ingilis gənc pianoçularının müsabiqəsində qalib gəlir. 11 yaşında Beynəlxalq musiqi kollecinə daxil olur. Onun skripkada çalmaqdan çox xoşu gələrdi.

✓ *Mətndə hansı cümlə tipinə daha çox rast gəldiniz? Nə üçün?*

✓ *Hansi mürəkkəb ad səhv yazılmışdır?*

✓ *Aranjeman və aranjiman sözlərinin mənə fərqini izah edin.*

9. “Qadın bəstəkarlarımız” mövzusunda təqdimat hazırlayın.

“AZƏRBAYCAN” ŞEİRİNDƏ NƏLƏR GİZLƏNİB

(ixtisarla)

Millətin millət kimi formalaşmasında onun sayının azlığının, ya çoxluğunun fərqi yoxdur. Hər bir xalqı dünyada tanıdan onun şəxsiyyətləri, onun dahiləridir. *Azərbaycan xalqı dünyadan xoşbəxt xalqlarındandır ki, onun məşhur dahi sənətkarları və elm adamları olub.* Nizami Gəncəvi, Nəsimi, Füzuli, Nəsirəddin Tusi, daha sonra Mirzə Fətəli Axundzadə, Mirzə Cəlil, Üzeyir Hacıbəyli, Hüseyn Cavid, Səməd Vurğun və digərləri. Məhz repressiya illərində Müşfiqini, Cavidini, Əhməd Cavadını itirən Azərbaycan ədəbiyyatının ağırlığının böyük hissəsi S. Vurğunun üzərinə düşüb. Buna görə də Səməd Vurğun qanlı repressiya illərində özünü qorumağı düşünmədən bir-birinin ardınca xalqın ədəbi xəzinəsini dolduracaq “Vaqif” əsərini yazmış, qanlı irtica illərinə etirazını bildirmişdir. Səməd Vurğun 1934-cü ildə yazdığı “Azərbaycan” şeiri ilə xalqa özünün zəmanə ruhlu, bəşəri duygulu sənətkar şair olduğunu göstərmişdir. *Şeirdə Quzey Azərbaycanla Güney Azərbaycanın yaralı yeri olan ədalətsiz parçalanmanın acısından danışıldığını bilirikmi?*

Adları çəkilən şəxslər
haqqında nə bilirsiniz?

*El bilir ki, sən mənimsən,
Yurdum, yuvam, məskənimsən,
Demək, doğma vətənimsən,
Ayrılarımı könül candan?
Azərbaycan, Azərbaycan!*

Burada şair Azərbaycan ərazisinin ən qədim zamanlardan Azərbaycan türklərinə aid olduğunu real fakt kimi ortaya qoyur. “*Ayrılarımı könül candan?*” yazmaqla şair tarixin qara səhifəsində torpaqlarımızı bölmüş güclərə səslənərək Azərbaycan adını iki dəfə çəkir və əslində, Güney və Quzey Azərbaycanını nəzərdə tutur.

*Bir tərəfin bəhri-Xəzər,
Yaşılbaş sonalar gəzər;
Xəyalım dolanar gəzər
Gah Muğanı, gah Eldarı,
Mənzil uzaq, ömür yarı!*

*S. Vurğun bu şeirdə
fikirlərini bəzən
niyə açıq demirdi?*

bəndində isə Quzey Azərbaycanın gözəlliyini vəsf etmiş, lakin sonda “Mənzil uzaq, ömür yarı” deməklə göstərmişdir ki, bütöv Azərbaycanı dolاشmaq üçün bir insan ömrü yetməz.

Yusif Aliyev

- 1. Mətnin məzmunu üzərində iş aparmaq üçün il ərzində yerinə yetirdiyiniz sual və tapşırıqlardan istifadə edin.
- 2. *Repressiya, irtica, imperiya, toponim* sözlərinin leksik mənasını izah edin.
- 3. *Mürtəcə* və *irtica* sözləri arasında əlaqə varmı? Fikrinizi izah edin.
- 4. “Azərbaycan” şeirinin 1-ci bəndindəki “*yurdum, yuvam, məskənimsən*” sözlərinin mənaları arasındaki əlaqəni izah edin.
- 5. Mətnin 1-ci cümləsinin şəxsə görə növünü müəyyən edin. Fikrinizi əsaslandırın.
- 6. Mətndə fərqləndirilmiş hissədəki cümlələri təhlil edin. Hansı cümlələrin xəbəri yoxdur? Sizcə, belə cümlələr nə məqsədlə işlənir?

➔ **Əşyanın, hadisənin adını çəkməklə onun mövcudluğu haqqında məlumat verən sadə cümlələrə *adlıq cümlələr* deyilir.** Məsələn:

Yay günü. Yol üstü. Ağac kölgəsi.
Gölgədə bir gəlin oturmuş yalqız. (S. Vurğun)

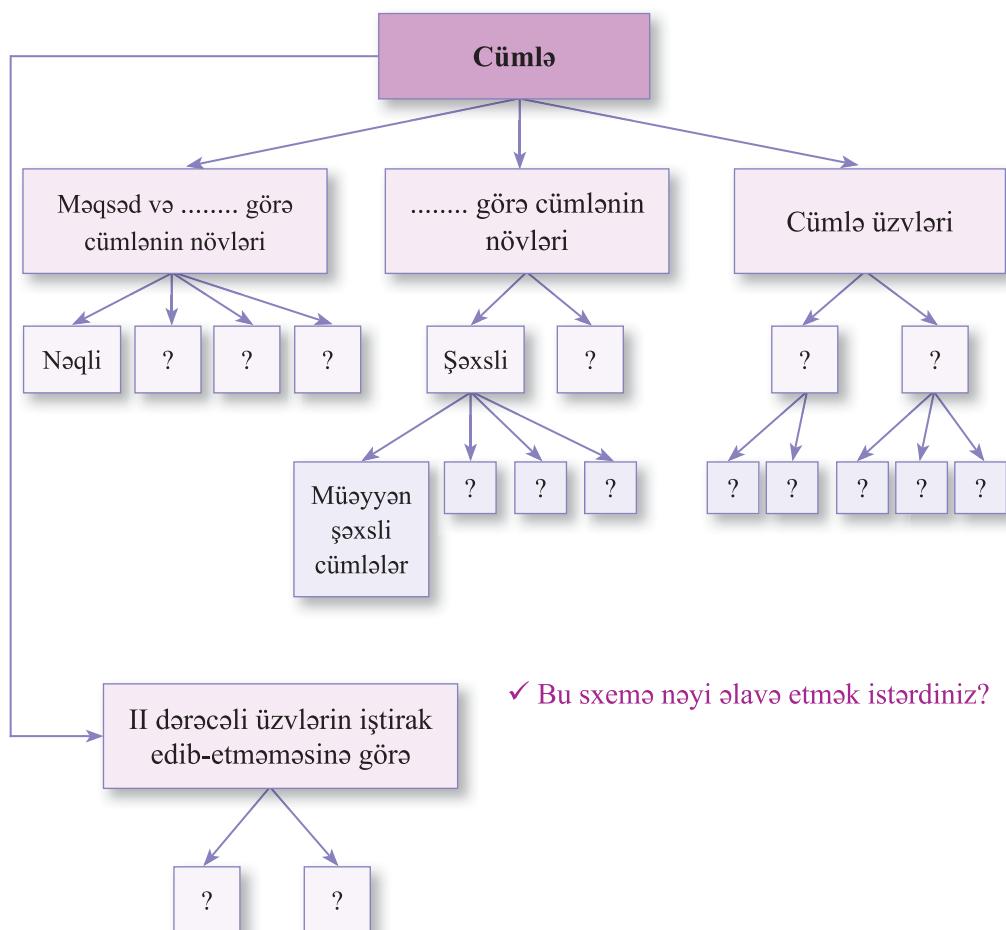
Belə cümlələrdən yazıda daha çox dramatik növdə yazılmış əsərlərdə istifadə olunur. Adlıq cümlələr müxtəsər və geniş olur.

- 7. Aşağıdakı mətni oxuyun. Əvvəlinə adlıq cümlələr artırıb yazın. Hansı cümlələrdən adlıq cümlələr yaratmaq olar?

Qədim zamanlarda Şüvələnda bahar aylarında o qədər gölməçə yaranmış ki, burada dəniz quşları və vəhşi ördəklər əlindən tərpənmək olmazmış. Bəziləri buna əsaslanaraq iddia edirdilər ki, Şirvanşahlar tez-tez buraya ova gələrlərmiş. Guya o vaxtdan bu yer “Şaholan” adlanmış və za-

man keçdikcə “Şüvəlan”a çevrilmiştir. Bu ehtimal, əlbəttə, əsassızdır. Çünkü tarixdən bizə məlumdur ki, Şirvanşahların, sonralar isə Bakı xanlarının ov məskəni Zirə kəndinin ərazisi olmuşdur. Əslində isə, “Şüvəlan” sözü buranın coğrafi şəraiti ilə əlaqədar olaraq yaranmışdır. Bu yerdən dənizə tərəf enişlər başlayır. Həmin enişlərə görə bu yer Şüvəlan adlanır.

8. Bədii əsərlərdən adlıq cümlələr seçib yazın.
9. Aşağıdakı sxemi tamamlayın və şərh edin. Nəzəri sxemə əsasən praktik sxem hazırlayın. Bunun üçün sxemə əsasən nümunələr yazın.

- ✓ İl ərzində öyrəndikləriniz əsasında belə sxemlər tərtib edin.
- ✓ İl ərzində hazırladığınız lügətə neçə söz daxil edə bildiniz?

KOMPLEKS LÜĞƏT

(nümunə)

Sözün yazılışı	Tələffüzü	Leksik mənası	Qrammatik mənası
arxitektúra	[arxitektúra]	Memarlıq. Hər hansı bir binanın üslubu, bədii xüsusiyyətləri.	isim
bəyanat	[bəya:nat]	Bir məsələ və s. haqqında hökumət və ya bir idarənin rəsmi məlumatı.	isim
cəhalət	[cəha:lət]	Avamlıq, nadanlıq, mədəni gerilik, mədəniyyətsizlik, elm və mərifətin olmadığı hal.	isim
cəsür	[cəsur]	Cəsarətli, igid, qoçaq, qorxmaz, ürəkli.	sifət
dostlaşmaq	[doslaşmax]	Kimləsə qarşılıqlı ünsiyyət yaratmaq.	feil
etimad	[e:timat]	Etibar, inam, inanma.	isim
faciə	[fa:ciyə]	Dəhşətli, ağır nəticəli hadisə, fəlakət, müsibət, bədbəxtlik.	isim
fövqəladə	[fövqəla:də]	1. Qeyri-adi, görünməmiş, eşidilməmiş. 2. Təcili, xüsusi olaraq müəyyən olunmuş.	sifət
humanist	[humanist]	İnsanpərvər, insansevər, humanizm məsləkli.	sifət

xeyriyyəçi	[xeyriyəçi]	Xeyriyyə cəmiyyətinin işində iştirak edən, xeyriyyə cəmiyyətinin üzvü.	isim
memarlıq	[me:marrıx]	Binaları layihələndirmə, tikmə və bədii cəhətdən tərtib etmə sənəti; arxitektura.	isim
nəşriyyat	[nəşriyat]	Kitab, qəzet, jurnal və s. nəşr etməklə məşğul olan müəssisə.	isim
səyyah	[səyyah]	Səyahətçi.	isim
vətənpərvər	[vətənpərvər]	Öz vətənini sevən, öz xalqına və vətəninə sadıq və onların mənafeyi yolunda canından keçməyə hazır olan.	sifət

AZƏRBAYCAN DİLİ 8

*Ümumtəhsil məktəblərinin 8-ci sinfi üçün
Azərbaycan dili (tədris dili) fənni üzrə*

DƏRSLİK

Tərtibçi heyət:

Müəlliflər: **Hacıyev Tofiq Müzəffər oğlu**
Bektaşı Samirə Qabil qızı
Vəliyeva Mehriban Hidayət qızı
Hüseynova Yeganə İbiş qızı

Buraxılışa məsul	Sevil İsmayılova
Dizayner	Elşən Qurbanov
Səhifələyici	Ələkbər Kərimov
Korrektor	Nübar Qarayeva
Texniki redaktor	Fəridə Səmədova
Baş redaktor	Gültəkin Cəfərova
Texniki direktor	Xəqani Fərzalıyev
Nəşriyyat direktoru	Kəmalə Qarayeva

*Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin
08.06.2015-ci il tarixli 645 №-li
əmri ilə təsdiq edilmişdir.*

© Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi – 2017

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və yaxud onun hər hansı hissəsini yenidən çap etdirmək, surətini çıxarmaq, elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

Hesab-nəşriyyat həcmi. Fiziki çap vərəqi 10. Formatı 70x100 $1/16$.
Səhifə sayı 160. Ofset kağızı. Jurnal qarnituru. Ofset çapı.
Tiraj 33381. Pulsuz. Bakı – 2017.

“Şərq-Qərb” ASC
AZ1123, Bakı, Aşıq Ələsgər küç., 17.

Pulsuz

